

Vilniaus universitetas
TARPTAUTINIŲ SANTYKIŲ IR POLITIKOS MOKSLŲ
INSTITUTAS

TARPTAUTINIŲ SANTYKIŲ IR DIPLOMATIJOS MAGISTRO PROGRAMA

RUSNĖ NAUJOKAITYTĖ
II kurso studentė

**TURKIJOS POLITINĖS SISTEMOS POKYČIŲ ANALIZĖ PAGAL
KOPENHAGOS MOKYKLĄ: "PRO-ISLAMISTINĖS" DEMOKRATIJOS
LINK?**

MAGISTRO DARBAS

Darbo vadovas: dr. D. Jakniūnaitė

Vilnius, 2008

PATVIRTINIMAS APIE ATLIKTO DARBO SAVARANKIŠKUMĄ

Patvirtinu, kad įteikiamas magistro darbas „Turkijos politinės sistemos pokyčių analizė pagal Kopenhagos mokyklą: „pro-islamistinės“ demokratijos link? yra:

1. Atliktas mano paties ir nėra pateiktas kitam kursui šiame ar ankstesniuose semestruose;
2. Nebuvo naudotas kitame Institute/Universitete Lietuvoje ir užsienyje;
3. Nenaudoja šaltinių, kurie nėra nurodyti darbe, ir pateikia visą panaudotos literatūros sąrašą.

Rusnė Naujokaitytė

BIBLIOGRAFINIO APRAŠO LAPAS

Naujokaitytė R. Turkijos Politinės sistemos pokyčių analizė pagal Kopenhagos mokyklą: „pro-islamistinės“ demokratijos link?: Tarptautinių santykių ir diplomatijos specialybės, magistro darbas / VU tarptautinių santykių ir politikos mokslų institutas; darbo vadovė D. Janiūnaitė. – V., 2008. – 92 p.

Reikšminiai žodžiai: Kopenhagos mokykla, politinė sistema, saugumo studijos, sugrėsminimas, išgrėsminimas, europeizacija, demokratizacija, religija, sekuliarizmas, re-islamizacija.

Šiame darbe nagrinėjama Turkijos saugumo politikos kaita, kurią įtakojo ES sukelta europeizacija. Analizuojamas Turkijos saugumo problemų sugrėsminimo ir išgrėsminimo procesas, kuris turi demokratizacijos poveikį. Aptariami dabartinės Turkijos vidaus politikos įvykiai susiję su Turkijos re-islamizacija. Stengiamasi atsakyti į klausimą, ar Turkijos demokratija yra pajėgi išlaikyti re-islamizacijos testą ir nesugriauti savo pačios demokratijos.

Pateikiamas Kopenhagos saugumo studijų sugrėsminimo ir išgrėsminimo analizės modelis, kuris taikomas konkrečiai Turkijos atvejo studijai; Thomas Diez Keturių kelių europeizacijos modelis atspindintis keturgubą ES įtaką Turkijos demokratėjimo procesui; religijos refleksija tarptautiniuose santykiuose, kuri suponuoja, jog politinio islamo vaidmuo tarptautinių santykių teorijoje turi būti peržiūrimas ir tai pritaikoma Turkijos atvejui.

TURINYS

SANTRUMPOS.....	4
ĮVADAS.....	6
1. POLITINĖS SISTEMOS POKYČIŲ ANALIZĖ PAGAL KOPENHAGOS MOKYKLĄ	11
1.1. KOPENHAGOS MOKYKLOS SAUGUMO STUDIJOS	11
1.1.1. <i>Sugrėsminimo procesas.....</i>	<i>17</i>
1.1.2. <i>Išgrėsminimo procesas.....</i>	<i>20</i>
1.2. EUROPEIZACIJA	23
2. DEMOKRATINIAI PROCESAI TURKIJOS SAUGUMO STRUKTŪROJE	27
2.1. TURKIJOS NACIONALINIO SAUGUMO SISTEMOS KONSTRAVIMAS	27
2.1.1. <i>Sugrėsminimo procesas.....</i>	<i>27</i>
2.1.2. <i>Europeizacijos procesas Turkijoje.....</i>	<i>38</i>
2.1.3. <i>Išgrėsminimo procesas.....</i>	<i>41</i>
2.2. TURKIJOS DEMOKRATIZACIJA	46
3. RELIGIJOS REFLEKSIJA ŠIUOLAIKINĖJE POLITIKOJE	54
3.1. RELIGIJA IR SEKULIARIZMAS TARPTAUTINIŲ SANTYKIŲ TEORIOJE.....	54
3.2. SEKULIARIZMAS IR POLITINIS ISLAMAS.....	59
3.3. TURKIJOS RE-ISLAMIZACIJA?	62
3.3.1. <i>Dabartinė Turkijos vidaus politikos situacija .....</i>	<i>63</i>
3.3.2. <i>Religijos atgimimo įtaka Turkijos vidaus politikai.....</i>	<i>65</i>
3.3.3. <i>Religijos atgimimo įtaka Turkijos išorės politikai .....</i>	<i>70</i>
IŠVADOS	73
PRIEDAI.....	78
LITERATŪROS SĄRAŠAS.....	85
SUMMARY.....	91

Santrumpos

AKP	Teisingumo partija;
AKT	Aukščiausioji Karinė Taryba;
ASALA	Armėnijos Slaptoji Išsivadavimo armija;
CEDAW	Visų formų diskriminacijos panaikinimo konvencija;
CERD	Tarptautinė konvencija dėl visų formų rasinės diskriminacijos panaikinimo;
CHP	Respublikos Žmonių partija;
DTP	Demokratinės Visuomenės partija;
EAPC	Europos Politikos Konsultantų Asociacija;
EK	Europos Komisija;
ES	Europos Sąjunga;
ESBO	Europos Saugumo ir Bendradarbiavimo organizacija;
ESGP	Europos Saugumo ir Gynybos politika;
IBDA-C	Didžiųjų Rytų Islamo Užpuolikų frontas;
ICCPR	Tarptautinis pilietinių ir politinių teisių paktas;
IKV	Ekonominio Vystymosi fondas;
JAV	Jungtinės Amerikos Valstijos;
JK	Jungtinė Karalystė;
MHP	Nacionalistų Veikimo partija;
NATO	Šiaurės Atlanto Sutarties organizacija;
NGO	nevyriausybinės organizacijos;
NKGK	Nacionalinė karinės gynybos koncepcija;
NPAA	Nacionalinė programa ES caquis įsisavinimui;
NSPD	Nacionalinio saugumo politikos dokumentas;
NST	Nacionalinio Saugumo Taryba;
OECD	Ekonominio Bendradarbiavimo ir Vystymo Organizacijos narė;
PfP	Partnerystė dėl taikos;
PJD	Teisingumo ir Vystymosi partija (Marokas);
PKK	Kurdistano Darbininkų partija;
SSRS	Tarybų Socialistinių Respublikų Sąjunga;
TGS	Turkijos Generolo Tarnyba;
TÜSIAD	Turkijos Pramonės ir Verslininkų asociacija;

TVF Tarptautinis Valiutos fondas;
VES Vakarų Europos Sąjunga.Įvadas

Ivadas

Šiandieninėje Turkijoje vyksta ypatingai svarbūs demokratiniai politinės sistemos pokyčiai. Ši specifinė musulmoniška demokratija jau ilgą laiką siekia integracijos į Europos Sąjungą (ES), nors jau daugiau kaip penkiasdešimt metų priklauso Vakarų saugumo struktūroms. Šis siekis atsirado dar moderniosios Turkijos įkūrėjo Mustafa Kemalio laikais kaip „galutinio tikslo įgyvendinimas“ – visiška Turkijos vesternizacija bei tapimas pilnateise Europos klubo nare. Europa visais laikais buvo siejama su pažanga ir gerove, kuri priešpastatoma istorinei Vidurio Rytų Osmanų imperijai, saistomai konservatyvių tradicijų bei griežtų religinių normų. Po ilgų pastangų metų 1999-aisiais Helsinkyje Turkijai buvo pasiūlyta tapti šalimi kandidate į ES, jei ši sugebės įgyvendinti demokratinius procesus. ES iškėlė Turkijai sąlygą taip pakeisti savo politinę sistemą, kad ji atitiktų Kopenhagos kriterijus ir savo įstatymine baze, teisinėmis normomis bei vertybėmis galėtų lygiuotis su kitomis ES valstybėmis narėmis. Šis ES sąlygiškumas paskatino Turkiją suformuoti strateginį dokumentą „Nacionalinę Programą ES *acquis* įsisavinimui“ (NPAA), nubrėžusį gaires tolimesnėms reformoms. Dauguma pertvarkymų buvo įvykdyta saugumo sektoriuje, kuris dėl Turkijos specifinių politinės sistemos problemų buvo „perdėtai sugrėsminintas“¹ (angl. *oversecuritized*). Valstybė visada buvo iškeliamą kaip absoliuti vertybė ir buvo svarbesnė net už žmogaus prigimtines teises ir laisves. Tai įgalino sugrėsminėti visas valstybės ir visuomenės sritis, kurios galėjo sukelti pavojų bet kuriai iš su valstybe susijusių vertybių: suverenitetui, tautos vientisumui, teritoriniam integralumui ar net „turkiškumui“. Integracijos į ES siekis iškėlė šio perdėto sugrėsminimo neigiamas ypatybes, kaip vienas iš pagrindinių kliūčių Turkijos sėkmingam prisijungimui prie ES. Tai paskatino „išgrėsminimo“ procesą, kurio metu Turkijos vyriausybė priėmė kelias dešimtis konstitucijos pataisų bei ne vieną šimtą kitų įstatymų, susijusių su ES *acquis communautaire*. Valstybinių ir visuomeninių problemų išgrėsminimas sukėlė demokratijos bangą, kuri daugiausiai palietė žmogaus teisių ir laisvių suvaržymų sumažinimą. Tai suteikė impulsą sustiprėti religiniu pagrindu susikūrusiems judėjimams bei partijoms. To pasėkoje, 2002 ir 2007 metų parlamento Didžiojo Medžliso rinkimus laimėjo Teisingumo partija (turk. *Adalet ve Kalkima partisi* arba AKP), kuri šiandien yra valdančioji partija, turinti 341 vietą (iš 551) 2007m. išrinktame parlamente, ministrą pirmininką Recep Tayyip Erdoğan ir Turkijos prezidentą Abdullah Gül. Vadinasi šiandieninės Turkijos įstatymų leidžiamąją bei vykdomąją valdžią savo rankose laiko konservatyvi, tradicijas gerbianti pro-islamiška centro dešinės partija.

---

¹ Münevver Cebeci, „Democratization as desecuritization: the Case of Turkey“. Daktaro disertacija, Marmara University, 2007, 5.

Trumpai apibrėžus šiandieninę Turkijos politinę situaciją, ryškėja tiriamojo darbo **problema**: įvykusi Turkijos politinės sistemos demokratizacija atveria nišą galimai valstybės re-islamizacijai. Europeizacijos procesas, itin pažangus Europos valstybių atveju, gali veikti visiškai priešingai specifinės musulmoniškos demokratijos, tokios kaip Turkija, politinę sistemą. Todėl galima kelti klausimą ar ES sukelta demokratizacija netiesiogiai kelia grėsmę Turkijos demokratijai? Būtina pagrįsti Turkijos demokratijos išskirtinumą tuo, kad ji buvo verčiau elito „nuleista iš viršaus“ nei iškelta visuomenės „iš apačios“, o valstybės karinės pajėgos visada užėmė šios specifinės demokratijos „sargo“ poziciją. Tai iškelia pagrindinę dilemą – ar kariniam elitui pasitraukus iš demokratijos saugiklio padėties, ši demokratija gali atsilaikyti ES netiesiogiai sukeltam re-islamizacijos procesui?

Šio tiriamojo darbo **objektas** yra Turkijos politinės sistemos pokyčiai žvelgiant per saugumo struktūros pokyčių prizmę. Tiriamojo darbo **tikslas** yra išanalizuoti demokratizacijos ir europeizacijos poveikį saugumo politikai ir reislamizacijos procesams Turkijos demokratėjimo bei re-islamizacijos procesus. Iškeliama **uždaviniai** įgyvendinti užsibrėžtą tiriamojo darbo tikslą yra šie:

- Pristatyti sugrėsminimo/išgrėsminimo procesų analitinį modelį, kuris pateikia teorinį rėmą, padedantį išskirti tiriamojo darbo kintamuosius;
- Išanalizuoti Turkijos saugumo struktūrą naudojant Kopenhagos mokyklos saugumo analizės modelį ištiriant:
  - Saugumo tikslinius objektus nustatant, kas Turkijoje yra laikoma svarbiausiomis saugotomis vertybėmis bei jų kaitą veikiant europeizacijai;
  - Saugumą skelbiančius veikėjus aprašant pagrindinius aktorius veikiančius sugrėsminimo procesą bei jų įtakos silpnėjimą dėl demokratiškesnių procesų;
  - Grėsmes, kurias saugumą skelbiantis veikėjas „kalbos aktu“ įvardina, kaip keliančias egzistencinį pavojų, saugumo tiksliniams objektams bei šių grėsmių išgrėsminimą, kas veda link demokratijos konsolidacijos.
- Nustatyti saugumo politikos pokyčius, kuriuos įtakojo europeizacijos procesas – aprašomas išgrėsminimo procesas bei naudojamas Diez Keturių kelių modelis parodantis keturgubą ES įtaką Turkijos politinės sistemos demokratėjimui;
- Nusakyti Turkijos demokratizacijos procesą, analizuojant oficialius ES, Turkijos dokumentus bei Freedom House International ataskaitas taip parodant ryšį tarp demokratizacijos ir ES poveikį;

- Aprašyti dabartinę vidaus politikos identiteto krizę, kurią sukėlė valstybės re-islamizacija stengiantis nustatyti, ar religijos grįžimas į viešąjį sektorių daro pro-islamistinę įtaką Turkijos vidaus ir užsienio politikai.

Taigi tyrime siekiama patikrinti, kaip ES sukeltas europeizacijos procesas įtakojo Turkijos saugumo politikos problemų išgrėsminimą, o tai demokratizavo valstybės politinę sistemą, tačiau taip pat iškėlė grėsmę pačiai demokratijai dėl galimo valstybės re-islamizavimo. Vertėtų pažymėti, jog priežastinis ryšys pavaizduotas rodyklėse nebūtinai yra tiesioginis ir griežtas. Šia schema yra bandoma nusakyti tyrimo logiką ir kintamųjų ryšį bei santykį.

Europeizacija (ES) → Išgrėsminimas → Demokratizacija → (?) Re-islamizacija

Tyrimo **hipotezė** nurodo kintamuosius, kurių pagalba yra galimas praktinis tyrimo įgyvendinimas. Į problemą yra žvelgiama pradedant europeizacija kaip procesu, kurio pagalba atsirado galimybė daugumą sugrėsminutų viešojo ir privataus gyvenimo sričių išgrėsinti, taip paskatinant žmogaus teisių bei laisvių išplėtimą ir gilinimą. Tai rodo demokratijos konsolidaciją, kuri iškelia re-islamizacijos problemą. Keblumų sukelia tai, jog šiuo metu dar yra sunku nustatyti, ar Turkijos re-islamizacija kelia grėsmę demokratijai, ar tiesiog padaro ją tik dar specifiškesnę - kaip pirmąją nuosaikią „pro-islamišką“ demokratiją.

Tyrimo logika yra glaudžiai susijusi su **darbo struktūra**. Pirmojoje dalyje yra pristatomas Kopenhagos mokyklos sugrėsminimo/išgrėsminimo teorinis modelis, kuris padeda praktiškai ištirti Turkijos saugumo politikos sugrėsminimo ir išgrėsminimo konstravimą. Pristatoma europeizacijos teorija bei procesas įtakoiantis valstybių narių ir kandidačių išorinių bei vidinių problemų išsprendimą keturiais ES įtakos būdais (pagal Diez): privalomuoju, įgaliojančiu, jungiančiuoju ir kūrybiniu procesais. Ši teorija papildo ir sutvirtina išgrėsminimo ir demokratizacijos ryšį. Antra dalis praktiškai tiria Turkijos atvejį – demokratinius procesus valstybės saugumo struktūroje konstruojant sugrėsminimo ir išgrėsminimo procesus. Aprašoma Turkijos demokratizacija sutelkiant didžiausią dėmesį į žmogaus teisių ir laisvių suvaržymų mažėjimą. Trečioje dalyje dėmesys skiriamas religijos vaidmeniui tarptautiniuose santykiuose, politinio islamo „persvarstymui iš naujo“ atsisakant subjektyvaus vakarietiško sekuliaristinio požiūrio į religiją. Aprašoma šiandieninė situacija Turkijoje, kurios metu yra atsiradęs vidinis lūžis dėl požiūrio į islamo atgimimą. Stengiamasi atsakyti į klausimą, kaip šis lūžis įtakoja valstybės vidaus ir išorės politiką.

Tyrimo metu naudojami kokybiniai tyrimo **metodai**. Pagrindinis analizės modelis, tai Kopenhagos mokyklos suformuota saugumo analizė, pateikta Barry Buzan, Ole Waever ir Jaap de Wilde knygoje „Saugumas: naujas analizės metodas“ (angl. *Security: A New Framework for Analysis*). Kitas analizės modelis tai Diez Keturių kelių (Angl. *Four path-ways*) analizės modelis

atskleidžiantis europeizacijos poveikį valstybėms narėms bei kandidatėms. Taip pat naudojama diskurso analizė, kuri leidžia atskleisti Turkijos saugumo sistemą, jo elementus bei jų pokyčius. Taikoma mokslinės literatūros ir oficialių dokumentų turinio, statistinių duomenų analizė bei konkretaus atvejo tyrimas.

Pagrindinė **literatūrinė medžiaga** naudojama atliekant tiriamąjį darbą, kaip jau minėta anksčiau - tai Kopenhagos saugumo mokyklos atstovų akademiniai veikalai, susiję su konstruktyvistine saugumo samprata, sugrėsminimu ir išgrėsminimu: „Žmonės, valstybės ir baimė“², „Saugumas: naujas analizės metodas“³, „Sugrėsminimas ir išgrėsminimas“⁴. Peržvelgti ir lietuvių autorių darbai susiję su saugumo tematika: Tomo Janeliūno naujausia monografija „Komunikacinis saugumas“⁵. Daug dėmesio skiriama akademiniam straipsniams, susijusiems su išgrėsminimo teorija, kuri, deja, nėra labai išplėtotą lietuvių autorių darbuose. Tai daugiausiai vėliau sekę kitų saugumo mokyklų kritiniai Barry Buzan, Ole Waever ir Jaap de Wilde straipsniai (Aradau, Taureck, Alker, Huysmans, C.A.S.E. Collective), kurie daugiau dėmesio skyrė išgrėsminimui. Tiriamajame darbe tikrinama teorinė O.Waever prielaida, jog ES yra išgrėsminantis veiksnys⁶, kurią išplėtojo Munevver Cebeci bei Rabia Karakaya Polat panaudodamos Turkijos atvejo analizei. Cebeci savo daktaro disertacijoje „Demokratizacija kaip išgrėsminimas“⁷ tikrino prielaidą, kad išgrėsminimas yra tapatus demokratizacijos procesui. Ji apžvelgia Turkijos saugumo objektus ir saugumą skelbiančius veikėjus bei sugrėsminimo ir išgrėsminimo procesus Turkijos saugumo politikoje. Karakaya daktaro disertacijoje „Europos Sąjunga kaip išgrėsminimo: Turkijos kurdų klausimo sugrėsminimas“⁸ taip pat rašo apie išgrėsminimą susijusį su Turkijos kurdų etnine mažuma bei jos problemomis. Šios autorės daug dėmesio skiria saugumą skelbiančio veikėjo analizei bei demokratizacijos procesams, tačiau išgrėsminimo netiria sistemiškai, kaip tai siekiama atlikti šiame tyrime. Taip pat mažai skiriama dėmesio grėsmių analizei, kuri yra plėtojama šio tyrimo metu. Apžvelgiama turkiška akademinė literatūra susijusi su Turkijos saugumo struktūra (Cizre, Cebeci, Yücel). Europeizacijos procesams aprašyti naudojamosi Klaudijaus Manioko

² Barry Buzan, *Žmonės, valstybės ir baimė*. Vilnius: Eugrimas, 1997.

³ Barry Buzan, Ole Waever, Jaap de Wilde, *Security: a new framework for analysis*. Boulder and London: Lynne Rienner Publishers Inc., 1998.

⁴ Ole Waever, „Securitization and desecuritization“, (sud.) Ronny Lipschutz, *On Security*. New York: Columbia University Press, 1995.

⁵ Tomas Janeliūnas, *Komunikacinis saugumas*. Vilniaus universiteto leidykla, 2007.

⁶ Daugiau informacijos: Ole Waever „The EU as a Security Actor: Reflections from Pessimistic Constructivist on Post-sovereign Security Orders“ (sud.) Morten Kelstrup ir Michael C. Williams *International Relations Theory and the Politics of European Integration: Power, Security and Community*. London: Routledge, 2000, 254-255.

⁷ Cebeci, Munevver, „Democratization as desecuritization: the Case of Turkey“. Daktaro disertacija, Marmara University, 2007.

⁸ Rabia Karakaya Polat, „European Union as Desecuritizer: Securitization and Desecuritization of Turkey's Kurdish Question“. 58th Political Studies Association Conference Democracy, Governance and Conflict: Dilemmas of Theory and Practice, Swansea University, 1-3 Aril 2008.

apibrėžimais bei Thomas Diez pateikiamu europeizacijos įtakos nustatymo modeliu. Kalbant apie religijos refleksiją tarptautiniuose santykiuose, naudojamosi Elizabeth Shakman Hurd veikalas „Sekuliarizmo politika tarptautiniuose santykiuose“⁹, kurioje autorė peržiūri politinio islamo ir sekuliarizmo reikšmę dabartiniame pasaulyje. Iš esmės, akademinėje literatūroje, susijusioje su Turkijos saugumu, retai yra stengiamasi sujungti visų saugumo vienetų ir objektų studijas, dažniausiai yra apsiribojama siauresnėmis grėsmių analizėmis (Yucel, Cizre) arba saugumą skelbiančių veikėjų kaita (Ozkan, Duman, Tsarouhas, Altinay, Özcan), bet retai kada viskas yra sujungama į vieną bendrą analizę. Nedaug teikiama dėmesio sektorinei saugumo analizei. Taip pat nedaug akademinės literatūros apie Turkijos atvejį yra iš konstruktyvistinių prieigų (Cebeci ir Karakaya savo tyrimuose bandė apžvelgti Turkijos išgrėsminimo procesus), nes tradiciškai Turkijos tarptautinių santykių tyrėjai renkasi pozityvistines disciplinas (Larrabee, Lesser). Mažai skiriama dėmesio religijos bei sekuliarizmo priešpriešai bei pastarojo įtakai Turkijos saugumo struktūrai (apie tai rašo Hurd). Tad šiame tiriamajame darbe bus stengiamasi skirti daugiau dėmesio konstruktyvizmo prieigai, religiniams klausimams, bei nustatyti jų galimą įtaką Turkijos saugumo struktūrai bei politinei sistemai.

---

⁹ Elizabeth Shakman Hurd, *The Politics of Secularism in International Relation*. Princeton University Press, 2007.

1. Politinės sistemos pokyčių analizė pagal Kopenhagos mokyklą

Po Šaltojo karo pabaigos, tradicinės tarptautinių santykių teorijos užleido vietą naujoms variacijoms saugumo tema. Tai, kad išnyko pagrindinė saugumo problema (JAV ir SSRS susipriešinimas), privertė tuometinius analitikus atsigręžti į kitas grėsmes, kurios nebuvo įtrauktos į tradicinį problemų lauką. Kaip teigia Lawrence Freedman: „Vyko masinis perėjimas nuo ginklų kontrolės prie etninių konfliktų, kas pareikalavo, kad politikai sutelktų dėmesį į minkštuosius socialinius mokslus.“¹⁰ Saugumo objektas buvo išplėstas ir persvarstomas skirtinguose lygmenyse. Ekonominiai, socialiniai ir aplinkosauginiai faktoriai susilaukė daug daugiau dėmesio, nes galėjo padėti suvokti, kaip kovoti su naujai iškilusiomis transnacionalinėmis problemomis, tokiomis kaip teritoriniai ginčai, dujos ir naftų vamzdinių nauji maršrutai, vandens trūkumas Vidurio Rytuose, narkotikų prekybos destabilizuojamos Lotynų Amerikos vyriausybės. Tokių problemų bei grėsmių akivaizdoje tradicinė galios manipuliatorė kariuomenė yra jau nekompetentinga išspręsti panašius klausimus – diplomatija ir tarptautinės organizacijos pasirodo tam tinkančios labiau.

Barry Buzan monografija „Valstybės, žmonės ir baimė“, kuri pirmą kartą išleista 1991 metais, buvo tarp pirmųjų tarptautinių santykių teoretikų veikalų, kurie stengėsi „permaštyti“ iš naujo saugumo studijas bei išplėsti jų objektą, tačiau svarbu paminėti, kad šis veikalas dar nėra priskiriamas Kopenhagos mokyklai, o verčiau siejamas su realistine paradigma. Barry Buzan priklauso vadinamajai Kopenhagos mokyklai, kuri daug dėmesio skyrė taikos ir saugumo studijoms. Kopenhagos mokykla taip pat yra glaudžiai siejama su konstruktyvizmu bei jo vystymu dešimtajame XX a dešimtmetyje. Kopenhagos mokyklos pagrindinė knyga yra „Saugumas: naujas analizės metodas“.

1.1. Kopenhagos mokyklos saugumo studijos

Šiandieninėje tarptautinių santykių teorijų diskusijoje konstruktyvizmas yra ganėtinai nauja disciplina, užgimusi XX a. devintajame dešimtmetyje. Skirtingai nuo racionalistinių (tokių kaip realizmas, neorealizmas, neoliberalizmas) tarptautinių santykių teorijų, besiremiančių „racionalistiniu teoretizavimu aiškinančiu socialinę tikrovę kaip nekintančių objektų, pasižyminčių tam tikromis ypatybėmis, sąveika“¹¹, konstruktyvizmas pateikia visiškai kitokią teorinę koncepciją bei tyrimo metodiką. Konstruktyvizmas atsigręžia į postmodernizmo filosofiją bei dabartines

¹⁰ Lawrence Freedman, „International Security: Changing Targets“, *Foreign Policy*. No. 110, Special Edition: Frontiers of Knowledge, Spring, 1998, 51.

¹¹ Gražina Miniotaitė, „Tapatybės paieškos šiuolaikinėje Lietuvos užsienio politikoje: tarp Šiaurės ir Rytų dimensijų“, Gediminas Vitkus (sud.) *Lietuvos metinė strateginė apžvalga 2004*. Generolo Jono Žemaičio Lietuvos karo akademija, 2005, 84.

lingvistines studijas – iškeliama diskurso svarba – diskurso – kaip dirbtinai sukonstruotos subjektyvios erdvės, kuri yra kuriama per kalbos aktą (angl. *the speech act*). Kaip teigia Gražina Miniotaitė: „Kintančiai tikrovei išreikšti arba kuriamos naujos sąvokos, arba naujas turinys suteikiamas jau įsitvirtinusioms.“¹² Ši nauja paradigma tarptautinę bei valstybės vidaus politiką analizuoja keliais vertikaliais pjūviais, prieidama prie jos per skirtingų lygmenų prieigas: nuo tarptautinės sistemos, regionų, valstybės prie individų, kaip ir leisdamasi žemyn nuo globalaus prie regioninio ir, galiausiai, prie valstybinio lygmens. Visi šie lygmenys gali būti apjungiami ir aiškinami kaip diskurso formavimo sudedamieji elementai. Konstruktyvizmo tarptautinių santykių teorija įnešė didžiulį indėlį į saugumo studijas ir dažnai yra naudojama atvejų studijoms apie sugrėsminimą/išgrėsminimą tirti.

Daugiausia saugumo studijoms nusipelnė Kopenhagos Taikos Studijų Institutas. Barry Buzan, Ole Waever ir Jaap de Wilde buvo pirmieji iškėlę saugumo studijų sąvokos naują reikšmę, kaip „saugumas yra integralus, nedalomas ir kompleksiškas reiškinys. Nacionalinio saugumo negalima spręsti tik valstybiniu lygmeniu, neatsižvelgiant į individualų, regioninį ir sisteminių lygmenis“¹³. Kaip teigia Tomas Janeliūnas, be tradicinių grėsmių valstybėms, Kopenhagos mokykla atidžiau ima nagrinėti grėsmes kylančias identitetui¹⁴.

Kopenhagos mokykla išsikovojo savo išskirtinę vietą, nes pateikė naują platų saugumo studijų apibrėžimą su pagrindine ypatybe - nekarinėmis grėsmėmis (kaip pagrindiniu skirtumu nuo kitų tradicinių mokyklų). Šių studijų novatoriškumas atspindėjo naujame grėsmių pateikime, būtent, kad Buzan papildė tradicinį grėsmių sąrašą naujomis grėsmėmis, tokiomis kaip migracija, tarptautinis nusikalstamumas ir konfliktai valstybių viduje. Grėsmės buvo sektorizuotos – sukvalifikuotos pagal grėsmės valstybės sektoriams pobūdį. Grėsmių sektorizavimas pagal valstybės veiklos sritį ypatingai palengvino mokslininkų analitinį darbą susiskirstant sferas, kuriose jie nori dirbti, bei kurių sferų grėsmes išskirti. Tai taip pat padėjo matyti išsamų vaizdą visų grėsmių, kurios kelia pavojų valstybei, spektrą. Kitas svarbus pjūvis, kuriuo žiūrima į saugumą, tai erdvinis grėsmių matymas, išreikštas saugumo kompleksų koncepcijoje. Vystydamas šias saugumo teorijas Buzan buvo labiausiai motyvuotas tuo, jog tradicinės tarptautinių santykių teorijos yra nepajėgios nei teoretiškai, nei empiriškai pritaikyti naujų grėsmių, vien todėl, kad išskirtinę reikšmę suteikė valstybės bei kariuomenės vaidmeniui. Antrinant galima teigti, jog Šaltojo karo pabaigos periodas taip pat buvo puiki terpė šiai teorijai išplisti, nes tuo metu atrodė, jog Europa pereina į naują erą, ir tradicinės karinės grėsmės jau yra nebeaktualios.

---

¹² Ten pat.

¹³ Barry Buzan, *Valstybės, žmonės ir baimė*. 19.

¹⁴ Tomas Janeliūnas, *Komunikacinis saugumas*. 50.

Stengdamiesi išplėsti saugumo studijų discipliną B. Buzan su savo bendradarbiais Ole Waever ir Jaap de Wilde priėjo išvados, kad labai svarbų vaidmenį šiuolaikiniame pasaulyje vaidina identitetas ir kultūra ir kad šie elementai taip pat turi būti inkorporuoti į saugumo analizę, nes geriau padeda suvokti ir paaiškinti šiuolaikinį pasaulį¹⁵. Dėmesys buvo sukcentruotas į diskurso analizę, stengiamasi žvelgti į saugumą kaip į dirbtinį konstrukta, susidedantį iš skirtingų taisyklių, mitų ir normų. Šiose studijose didžiausią vaidmenį atliko Ole Waever, kuris Kopenhagos mokyklos požiūrį papildė išskeldamas esminius klausimus „kas, kaip ir kada kažkokį įvykį/objektą paverčia grėsme“. Waever skiria visą savo analizę, stengdamasis sužinoti, kaip atsiranda saugumo problema ir kuo ji skiriasi nuo kitų problemų, kurios nėra priskiriamos saugumui. Autoriui saugumo problemos kūrimas – tai tam tikras „kalbos aktas“, kuriuo asmenys/aktoriai, esantys politinėje sferoje gali „įdėti“ kažkokią problemą į saugumo darbotvarę, suteikiant jai pirmenybę kitų problemų atžvilgiu, perdėtai sureikšminant ir pakeičiant problemų sprendimo procedūras. Tada, kai saugumo problema „neutralizuojama“, ji gali būti gražinama į įprastinės svarbos politinę darbotvarę. Tai vadinama politinės problemos *sugrėsminimu* ir *išgrėsminimu* (angl. *securitization* ir *desecuritization*). Kaip teigia T. Janeliūnas: „B. Buzan, O. Waever ir J. de Wilde pamėgino sujungti gana skirtingus požiūrius į saugumą: išplėsti neorealistinę B. Buzan metodologiją, pateiktą knygoje „Žmonės, valstybės ir baimė“, ir konstruktyvistinę įvardijimo saugumo problema perspektyvą. Šis konceptualus saugumo studijų modelis buvo pristatytas knygoje „Saugumas: naujas analizės modelis“¹⁶ Šiuo metodiniu veikalumi bus daugiausiai remiamasi atliekant šį tiriamąjį darbą.

Kopenhagos mokyklos sugrėsminimo teorija tapo populiari, nes koncentravosi daugiau ne į patį grėsmių spektro platinimą, bet atkreipė dėmesį į grėsmių talpinimo į politinę darbotvarę procedūras. Svarbus buvo ir novatoriškas teiginys, jog saugumas nėra natūralus procesas, o verčiau jau nenatūralus. Sąlyginai naujas buvo suvokimas, kad skirtingos problemos tampa politinės darbotvarkės bei nacionalinio saugumo strategijų dalimi tik pačių politikų bei sprendimo priėmėjų interesų dėka. Tie interesai, kurie skatina saugumo problemų atsiradimą, dažnai priklauso ne tik nuo valstybės karinio pajėgumo, bet dažniau nuo kariuomenės privilegijuotos padėties bei politikų ir sprendimų priėmėjų santykio su šia institucija.

Kaip jau minėta anksčiau, Kopenhagos mokykla saugumą apibūdina kaip „kalbos aktą“. Tuo norima pasakyti, kad saugumo problema tampa tas objektas, kuris „kalbos veiksmu“ yra

---

¹⁵ Claire Wilkinson, „The Copenhagen School on Tour to Kyrgyzstan: Is Securitisation Theory Useable Outside Europe?“, *Security Dialogue*. Vol 38, no 1, March, 2007, 6. <<http://sdi.sagepub.com/cgi/content/abstract/38/1/5>> [Žiūrėta 2008 02 12].

¹⁶ Tomas Janeliūnas, „Saugumo studijos: grįžimas prie objektyvistinio analizės modelio“, *Politologija*. 2(34), 2004, 50-51.

įvardinamas kaip saugumo grėsmė, nors yra įmanoma, kad realiai tokia grėsmė nekeltų grėsmės egzistencijai.¹⁷ Sugrėsminimo ir išgrėsminimo procesų analizė nurodo, kaip ir kodėl tam tikros specifinės problemos tampa kažkuo išskirtinėmis, „išimamomis“ iš normaliosios politinės darbotvarkės ir tampa saugumo klausimu, kuris tampa klausimu „virš politikos“.¹⁸ Saugumas prasideda ten, kur kažkas yra įvardijama kaip egzistencinė grėsmė. Tam, kad ta grėsmė būtų įvardinta ir pradėta problema spręsti, yra reikalinga tam tikra grupė žmonių – saugumą skelbiantys veikėjai – kuri turi tam tikrą visuomeninę teisę spręsti tokio pobūdžio problemas, t.y. turi autoritetą tam tikrą problemą sugrėsmininti. Diskursas (kurį sukuria politikai ir sprendimų priėmėjai „kalbos aktu“), kuris sukuria ir pateikia kažkokią egzistencinę grėsmę tiksliniam saugumo objektui (kuriam „kyla egzistencinė grėsmė“), pats nekuria sugrėsminimo – tai yra tiesiog *sugrėsminimo veiksmas*, tačiau problema tampa sugrėsminama tik tada, kai tai priima tikslinė auditorija.

Neatsiejama sugrėsminimo proceso dalis yra specifinė retorinė struktūra. „Kalbos akte“ saugumą skelbiantis veikėjas manipuliuoja tokiais žodžiais kaip „išlikimas“ ir pirmumas suteikiamas tam tikriems veiksams, nes „jei nebus imtasi priemonių laiku, bus per vėlu“, „mes jau nebeegzistuosime, kad ištaisytumėme šią klaidą“ ir pan. Ši retorika gali būti naudojama lyg įrankis tyrimo metu stengiantis surasti saugumą skelbiančius veikėjus bei saugumo problemas tuose sektoriuose, kuriuose yra gana sunku tai nustatyti (išskyrus karinį-politinį sektorių). Saugumo diskurse problema yra dramatinizuojama ir pateikiama kaip reikalaujanti didžiausio prioriteto. Tokiu būdu yra konstruojamas specifinis saugumo diskursas.

Saugumo logika yra grindžiama tuo, kad tam tikra bendruomenė turi teisę į išlikimą, ir kad tas saugumą skelbiantis veikėjas, kuris turi bendruomenės autoritetą, gali veikti taip, kad užtikrintų tos bendruomenės egzistenciją. Svarbu yra pažymėti, kad sprendamas įvardintą sugrėsminimą problemą, šis veikėjas gali veikti neįprastinėmis priemonėmis tam, kad būtų pasiektas tikslas. Neįprastinėmis priemonėmis yra įvardijami tam tikri būdai, kurie „laužo įprastinės politikos žaidimo taisykles“. Sugrėsminimo lygis bei grėsmių percepcija akivaizdžiai priklauso nuo valstybės ir, dažnai, laiko periodo. Kai kurios valstybės sugrėsmins religiją (Iranas, Saudo Arabija, Birma), o kai kurios to nedarys (Prancūzija, JAV), kai kurios kultūrą (buvusi SSRS, Iranas), kai kurios – ne (JK, Nyderlandai)¹⁹. Taigi atliekant valstybės saugumo analizę būtina atsižvelgti į jos politinį bei kultūrinį kontekstą, visuomenės mentalitetą bei periodą, kuris tiriamas.

---

¹⁷ Barry Buzan et al, *Security: a new framework for analysis*. 24.

¹⁸ Ten pat, 26.

¹⁹ Ten pat.

Dažnai nuo saugumą skelbiančio veikėjo priklauso, koks bus saugumo objektas. Kariniame sektoriuje saugumo objektu dažniausiai bus valstybė (nors ne visada). Politiniame sektoriuje saugumo objektu neretai bus suverenitetas, kuriam iškyla egzistencinės grėsmės (gali būti įvardinamos įvairios grėsmės, susijusios su pripažinimo, legitimumo, valdžios autoritetų užginčijimu) arba net ir valstybės oficiali ideologija. Ekonominiame sektoriuje yra daug sudėtingiau įvardinti saugumo objektus ir egzistencines grėsmes. Tai gali būti, pavyzdžiui, dėl karo mažėjanti populiacija, kuri gali sukelti grėsmę valstybės ekonomikai ir pan. Visuomeniniame sektoriuje šiuo objektu dažniausiai būna kolektyviniai identitetai, kurie gali veikti valstybėje atskirų tautų ir religinių grupių pavidalu. Šiame sektoriuje sunku nustatyti, kada grėsmė identitetui jau yra egzistencinė, o kada tik šiaip didelė. Tai priklauso nuo identiteto kūrėjų savimonės, pačios bendruomenės uždaro/otviro. Aplinkosauginiame sektoriuje saugumo objektų gali būti visa galybė, pradedant nuo pakankamai konkrečių, kaip tam tikrų rūšių išlikimas, iki mažiau apibrėžtų kaip kad globalinis atšilimas.²⁰

Sugrėsminimo teorija, sukurta Kopenhagos mokyklos mokslininkų, pateikia būdą, kaip iškonstruoti saugumo diskursą ir pamatyti, kokiomis sąlygomis esant, kokie aktoriai ir kokia saugumo retorika kuria saugumo diskursą, iškelia egzistencinę grėsmę pačiai valstybei ar kai kuriems jos sektoriams, tačiau ši teorija taip pat nestokoja ir kritikos. Claudia Aradau teigia, jog sugrėsminimas yra: „Valdžios sugalvotas būdas kaip manipuliuoti baime, jog hobsiškoji valstybė mirs prievartine mirtimi ir sukuria lūžinį momentą kasdienėje politinėje rutinoje, kuris iškelia egzistencinės grėsmės pavojų valstybės išlikimui.“²¹ Šiame sugrėsminimo apibrėžime ryškėja pagrindinis skirtumas nuo Waever minties, jog sugrėsminimas yra teorinis metodas analitikui atlikti saugumo analizę, o Aradau teigia, jog sugrėsminimas tampa politikų metodu manipuliuoti visuomene. Pasak Ritos Taureck, Aradau ir J. Huysmans (kurį cituoja Aradau) kritika Waever atžvilgiu yra grindžiama tuo, jog analitikas kalbėdamas ar rašydamas apie saugumą niekada nebūna nešališkas, verčiau bendrai kuria politines realijas.²² Galima sakyti, jog analitikas prisideda kartu prie politikų manipuliavimo saugumo temomis ir tampa jų bendradarbis, nes tam tikrą saugumo problemą „kalbos veiksmu“ sugrėsmina. Tačiau, kaip teigia Taureck savo straipsnio išvadose, Aradau ir Huysmans kritika yra gal ir ne pati geriausia Waeverio sugrėsminimo metodo atžvilgiu, tačiau būtinai turi būti iškelta platesniame saugumo studijų kontekste. Galima daryti išvadą, jog sugrėsminimo procesas yra diskursyvus ir dirbtinai

---

²⁰ Ten pat, 22-23.

²¹ Claudia Aradau, „Security and the democratic scene: desecuritization and emancipation“, *Journal of International Relations and Development*. Vol 7, 2004, 392-393.

²² Rita Taureck, „Securitisation Theory and Securitization Studies“, *Journal of International Relations and Development*. 9, 2006, 57.

konstruojamas keliais lygmenimis, nes saugumą skelbiančiais veikėjais gali būti ne tik tuo besinaudojantys politikai, bet ir akademikai rašantys saugumo temomis.

Nekalbant vien tik apie kritiką, būtina apžvelgti ir stipriąsias Kopenhagos mokyklos savybes. Haywardas R. Alkeris iškelia šias:

- Identifikuodami sugrėsminimą kaip tam tikrą institucionalizuotą kontekstinę kalbos aktą, Kopenhagos mokyklos atstovai padėjo performuoti realistų/neorealistų saugumo studijas, jas išplėsdami ir suteikdami dinamikos, suteikdami galimybę geriau pritaikyti galybę istorinių/empirinių grėsmių, motyvuodami tuos, kurie yra susirūpinę dėl nesaugumo, netgi neapribojant „saugumo problemų“, teigti patį saugumą ar sutapatinti jį su daug platesne politinių problemų spektro dalimi;
- Kopenhagos mokyklos sugrėsminimo teorija nėra idealistinė, kaip pas realistus, kurie nori ignoruoti jėgos politikos sukuriamą politinę prievartą, jos materialias sąlygas, galimybes, grėsmes ir padarinius. Visa tai yra todėl, kad Kopenhagos mokykla pabrėžia atliekamo kalbos akto svarbą, kuris įtraukia grėsmes ir įsakymus, institucinius kontekstus ir suformuotas prasmes;
- Šis nu-esminantis (atimantis objektyvią esmę), diskursyvus požiūris siūlo nušviesti kelią kaip analizuoti suvokimus, vaizdinius, reikalavimus, strategijas ir įgyvendinimus galbūt sustiprinant ar pakertant identitetus, vientisumą, santykius, šaltinius ir kitus bruožus būdingus individams, grupėms, bendruomenėms, valstybėms ar visuomenėms;
- Kontekstualus diskursyvus sugrėsminimo/išgrėsminimo požiūris duoda analitikui nedidelį, tačiau lingvistiškai paremtą atramos tašką nustatyti normatyviusius „geriečius ir blogiečius“, kurie yra dažnai siejami su sugrėsminimo arba išgrėsminimo procesais;
- Šis požiūris leidžia ir skatina lyginamąjį istorinį/empirinį sugrėsminimo/išgrėsminimo tyrimą tiek demokratinėse, tiek autoritarinėse ir totalitarinėse visuomenėse bei politikose.²³

Visi šie teiginiai atspindi pozityviają Kopenhagos mokyklos saugumo studijų pusę, tačiau kaip teigia Aradau, o jai antrina Huysmans, kalbėjimas ir rašymas apie saugumą nelieka nekaltu procesu. Visada yra rizikuojama „atverti langą“ fašistinei mobilizacijai ar „vidinio

---

²³ Hayward R. Alker, „On Securitization Politics as Contexted Text and Talk“, *Journal of International Relations and Development*. 9, 2006, 72-73

saugumo spragai²⁴. Ši grėsmė yra kaip tik vietoje ir laiku, nes saugumo analizė yra dažniausiai atliekama smarkiai politizuotame kontekste.²⁵ Rašiniai, susiję su saugumu, galima sakyti, dalyvauja saugumo grėsmių kūrime. Svarbu yra taip pat pažymėti, jog saugumo analizėje naudojant sugrėsminimo perspektyvą, galima kalbėti tik apie sugrėsminimo pasekmes²⁶, nes pats sugrėsminimo procesas yra lyg ir nenatūralus, o dirbtinai konstruojamas saugumą skelbiančių veikėjų, be kurių sugrėsminimas yra neįmanomas.

Kaip vieną iš probleminių klausimų T. Janeliūnas pabrėžia tai, jog autoriai neapibrėžia saugumą skelbiančio aktoriaus – jo aiškiai neidentifikuoja, ir todėl čia iškyla problema, kad juo dažniausiai ir efektyviausiai tampa valstybės atstovai, o nevalstybiniai veikėjai lyg ir nėra įtraukiami arba laikomi neveiksmingais²⁷. Čia derėtų prisiminti išgrėsminimo procesą ir prieštarauti T. Janeliūnui, kad būtent išgrėsminimo proceso metu išgrėsminančiais veikėjais dažniausiai ir tampa nevalstybiniai veikėjai, tokie kaip tarptautinės organizacijos ar žiniasklaida. Todėl galima teigti, jog problemai sugrėsmininti valstybiniai veikėjai sugeba efektyviai pritraukti auditorijos dėmesį ir įgyti pakankamą galią, kad galėtų tinkamai sugrėsmininti problemą, o žiūrint iš išgrėsminimo proceso žiūros taško, būtent nevyriausybiniai veikėjai būna pirmieji iškeliantys sugrėsminimas problemas kaip turinčias neigiamą įtaką ir taip pat efektyviai konsoliduojantys visuomeninę nuomonę problemineis klausimais. Todėl yra svarbu suvokti, jog sugrėsminimas ir išgrėsminimas yra lyg dvi to paties medalio pusės, tik išgrėsminimą Kopenhagos mokykla išanalizavo nepakankamai išsamiai.

1.1.1. Sugrėsminimo procesas

Teoriškai išsivysčiusiose demokratinėse valstybėse karinės pajėgos bei žvalgybos institucijos kasdieniame gyvenime yra atribotos nuo normaliosios politikos ir neturi didelės įtakos kurti sugrėsminimo politinio diskurso. Sprendimų priėmimo sistema veikia nepriekaištingai ir pagrindinės valstybės problemos yra sprendžiamos viešoje rutininėje politikoje. Tose šalyse, kur šis atskyrimas nėra tvirtas, kaip dažniausiai atsitinka silpnoms valstybėms (Nigerija Abachos valdymo metu, SSRS – Stalino) arba valstybėms mobilizuotoms totaliniam karui, daug paprastosios politikos problemų yra sugrėsminimos. Todėl atliekant atvejo

²⁴ Aradau, „Security and the democratic scene: desecuritization and emancipation“, 399.

²⁵ Jef Huysmans, „Language and the Mobilisation of Security Expectations. The Normative Dilemma of Speaking and Writing Security“, Paper for the ECPR Joint Sessions, workshop Redefining Security, Mannheim, 1999, 5.

²⁶ Janeliūnas, *Komunikacinis saugumas*, 62.

²⁷ Janeliūnas, *Komunikacinis saugumas*, 63.

²⁸ Claudia Aradau, „Beyond Good and Evil: Ethics and Securitization/Desecuritization Techniques“, Rubikon: International Forum of Electronic Publications, <<http://venus.ci.uw.edu.pl/Brubikon/forum/claudia2.htm>> [žiūrėta 2007 12 15].

tyrimą, būtina išsiaiškinti valstybės gyvavimo kontekstą tam, kad geriau būtų suvoktas saugumo diskursas. Stengiantis suvokti saugumo diskursą, reikia jį iškonstruoti. Tam, kad iškonstruoti saugumo diskursą, reikia atsakyti į klausimus:

- Kas sugrėsmina?
- Dėl kokių priežasčių/grėsmių?
- Kokiu tikslu? (Saugumo objektai)
- Kas iš to seka?
- Kokiomis sąlygomis? (kas nulemia sėkmingą sugrėsminimą).²⁹

Kaip teigia autoriai (O. Waeber, B. Buzan ir de Wilde), sėkmingas kalbos aktas sugrėsminantis problemą turi atitikti keletą sąlygų: vidinių-lingvistinių, išorinių-kontekstinių ir socialinių sąlygų. Sėkmingas kalbos aktas yra kalbos ir visuomenės kombinacija ir tam reikalingi specifiniai vidiniai kalbos bruožai bei grupė, kuri pripažintų tą kalbos aktą. Tarp vidinių kalbos savybių svarbiausios yra saugumo formos, saugumo gramatika, kuri padeda sukonstruoti „siužetą“, į kurį įeina tam tikra egzistencinė grėsmė, lemiamas taškas, po kurio kelio atgal nebėra ir galimas išėjimas iš situacijos. Kiti svarbūs elementai – kalbos identitetas (būdingas skirtingiems visuomeniniams sektoriams), pripažinimas ir legitimumas politiniame sektoriuje, ekologinės pusiausvyros išlaikymas aplinkosauginiame ir t.t. Išorinis kalbos akto aspektas turi dvi pagrindines sąlygas. Pirmoji – tai kalbos akto formuluotojo socialinis kapitalas. Tai reiškia, kad saugumą skelbiantis veikėjas visuomenėje turi turėti pakankamai didelį autoritetą. Kita išorinio kalbos akto sąlyga yra pati grėsmė. Ji priimama daug sklandžiau, jei ją remia tam tikri, matomi objektai kaip, pvz., tankai ar užteršti vandenys. Kalbant apie saugumo sugrėsminimo/išgrėsminimo procesą, būtina apibrėžti struktūrinius vienetus, dalyvaujančius sugrėsminime.

Saugumo diskursui iškonstruoti svarbu atskirti tris skirtingus vienetus, veikiančius sugrėsminimo „kalbos aktą“:

Saugumo (tiksliniai) objektai (angl. *referent objects*) – objektai, kuriems kyla grėsmės ir kurie teisėtai gali būti paskelbti saugotinais objektais. Tradiciniu požiūriu tiksliniais saugumo objektais yra skelbiamos valstybės. Tačiau atsižvelgiant į saugumo darbotvarkių ir tyrimo lygmenų išplėtimą, tiksliniais saugumo objektais gali būti paskelbti įvairūs socialiniai, ekonominiai ir kitokie dariniai. Pagal prieš tai aptartą logiką akivaizdu, jos sugrėsminantis aktorius saugumo objektu gali įvardinti bet ką, kas nors kiek yra susiję su egzistencinėmis problemomis bet kuriame sisteminiame lygmenyje pradedant nuo žmonijos ir baigiant individu.

---

²⁹ Buzan et al, *Security: a new framework for analysis*. 35.

Saugumą skelbiantys veikėjai (angl. *securitizing actors*). Tai veikėjai, kurie įvardina saugumo problemas. Saugumą skelbiantys veikėjai gali būti skirtingi – tai priklauso nuo saugumo objekto ir tyrimo lygmens. Dažniausiai tai tam tikros socialinės ar interesų grupės, politiniai lyderiai, biurokratai. Valstybės saugumą skelbiantis veikėjas dažniausiai yra vyriausybė. Ji turi legitimią teisę nuspręsti, kurie objektai gali būti paskelbti sugrėsminiais. Šis veikėjas daro „kalbos veiksmą“, „sugrėsmina“ tikslinį saugumo objektą. Jų svarbiausiais argumentais tampa tai, kad būtina apsaugoti valstybę, tautą, civilizaciją, didesnę bendruomenę, principą ar sistemą. Identifikuoti veikėjus yra daug sudėtingiau nei saugumo objektus, nes ne visada yra aišku, kas slepiasi už veikėjo - ar tai vienas žmogus, partija, spaudimo grupė ar kažkas kita.

Įtakos veikėjai (angl. *functional actors*) – veikėjai, kurie turi įtakos sektoriaus dinamikai – bei ypatingą įtaką sprendimų priėmimams susijusiems su saugumo klausimais. Tai gali būti teršianti aplinką kompanija (vadinasi, tai nei saugumo objektas, nei saugumą skelbiantis veikėjas, kuris nori sugrėsminėti problemą.)³⁰

Kaip teigiama Kopenhagos mokyklos saugumo analitinio modelio aprašyme, pirmiausia yra svarbu išsiaiškinti, kas konkrečiame saugumo diskurse yra saugumo objektais kiekviename iš sektorių. Sužinoti, kuriame sektoriuje žmonės/visuomenė „kalbos aktu“ yra mobilizuoti (ties valstybe, tauta, religija ar gentimi). Kitas svarbus žingsnis – iširti iš kur atėjo ši mobilizacija – iš politinių partijų, valstybės elito, visuomeninių judėjimų, bažnyčios ar intelektualų. Įtakos veikėjai taip pat gali būti svarbūs sugrėsminant problemas. Šiems tikslams išsiaiškinti gali padėti tokie klausimai kaip: 1) Ar problemą veikėjai sėkmingai sugrėsmino? 2) Jei taip – reikia surasti ryšius ir sąveikas konkrečiame atvejuje – kaip saugumo atvejis šiuo atveju paveikia kitų saugumą ir kur tai akivaizdžiai atsikartoja? 3) Šios grandinės gali būti užfiksuojamos kaip grupė tarpusavyje susijusių saugumo problemų. Tada, kai atsakoma į šiuos klausimus, galima nustatyti lygmenį ir sektorių, kuriame veikia sugrėsminimas.

Waever pateikiamame analitiniame modelyje svarbūs yra sektoriai: politinis, karinis, ekonominis, aplinkosauginis ir visuomeninis. Saugumo santykių skaidymas į sektorius grindžiamas analitiniais tikslais – toks metodas, anot autorių, padeda išskaidyti visumą ir pasirinkti specifinius sąveikos modelius. Tačiau kaip teigia T. Janeliūnas, saugumo santykiai apibrėžti pagal sektorius nėra autonomiški. Sektoriai gali leisti identifikuoti konkrečius sąveikos tarp saugumo objektų ar subjektų modelius, tačiau jie lieka neatskiriama viso

---

³⁰ Janeliūnas, *Komunikacinis saugumas*. 57-58.

komplekso dalimi, todėl išlieka persipynę ir neturintys griežtų ribų³¹. Dėl čia išvardintų priežasčių, šiame tiriamajame darbe sektorinė analizė nebus taikoma.

Yra svarbu atskirti sugrėsminimo procesą kaip analitinį metodą, kuris buvo aprašytas anksčiau, ir kaip politikų naudojamą strategiją. Tuo atveju, kai sugrėsminimo šaltinis yra valstybė, nors, pasak Buzano, juo gali būti ir nevyriausybiniai ir nekariniai institutai, atsiranda niša praplėsti valstybės įtakos sferas, į kurias įprastinėmis sąlygomis valstybė lyg ir nesikištų. Tokiu atveju, valstybė gali imtis neįprastų priemonių, pvz., apriboti pilietines teises. Kopenhagos mokykla teigia, kad toks problemos sugrėsminimas gali sukelti nepageidautinas pasekmes: per didelę valstybės kontrolę, o tai gali sukelti grėsmę demokratijai.

Problema, kuri yra įvardijama kaip saugumo darbotvarkės dalis, iš karto pereina į pirmą planą ir tampa vienu svarbiausių sprendžiamų klausimų. Problemos sugrėsminimas vis tik turėtų būti traktuojamas kaip neigiamas procesas, nes rodo, kad problemos nebuvo sugebėta išspręsti normaliosios politikos sprendimų priėmimo lygmenyje. Tai taip pat gali turėti ir negatyvų atspalvį, jeigu valstybės valdantysis elitas panaudoja saugumo diskursą norint padidinti savo įtaką tam tikriems valstybės valdymo procesams. Tokiu atveju, yra susiduriama su „perdėtu sugrėsminimu“, kuri gali turėti nenuspėjamų padarinių. Pasak Aradau, „išskirtinė sugrėsminimo politika tampa grėsme demokratijai; grėsmių didinimas sąlygoja ir „neįprastinių priemonių“ ėmimąsi, o tada įprastinės problemos tampa išskirtinėmis.³² Tai gerai paaiškina, kodėl kitas terminas – išgrėsminimas – gali būti įvardijamas kaip „etinis-politinis pasirinkimas, kuris neleidžia demokratijoje peržengti tos „neįprastumo/išskirtinumo ribos“.³³ Pagal Aradau, išgrėsminimas gali būti suprantamas, kaip demokratijos atnaujinimas.

1.1.2. Išgrėsminimo procesas

O. Waever sugrėsminimą mato kaip labai neigiamą procesą. Tai, jo manymu, yra nesusitvarkymas su tam tikra problema normaliosios rutininės politikos lygmenyje. Vadinas, valstybė bei jos sprendimų priėmimo aparatas yra „neįgalus“ išspręsti su saugumu susijusių problemų ir pasirenka sugrėsminimo kelią, kuriame galimos nemenkos manipuliacijos. O. Waever sugrėsminimui priešpastato išgrėsminimą, kaip teigiamą ir atvirkštinį procesą. Esant išgrėsminimo procesui, galima daryti išvadą, jog valdžia tampa pakankamai demokratiška, kad išspręstų problemas nedramatizuojant ir nesugriežtinant pozicijos, priimant politinius sprendimus nepažeidžiant elementaraus demokratinio sprendimų priėmimo proceso.

³¹ Janeliūnas, *Komunikacinis saugumas*. 58-59.

³² Claudia Aradau, „Security and the democratic scene: desecuritization and emancipation“, 394-395.

³³ Ten pat.

Kalbant apie išgrėsminimą, galima trumpai ir aiškiai teigti, jog išgrėsminimo procesas yra priešingas sugrėsminimui. Tai yra lyg dvi to paties medalio pusės, tik faktas, kad visada pirma eina sugrėsminimas, kaip pirminis procesas, o vėliau išgrėsminimas, kaip jį sekantis (jeigu tam susidaro tinkamos sąlygos). Huysmans pateikia tokį išgrėsminimo apibrėžimą: „Politikos, kuri identifikuoja bendruomenę, kaip tokią, kuri remiasi karo stovio lūkesčiais, suardymas.“³⁴ Išgrėsminimas, kaip ir sugrėsminimas, yra konstruktyvus procesas. Michael Williams teigia, jog „Kopenhagos mokykla yra atvira alternatyviems diskursams. Kaip kalbos aktas sugrėsminimas yra tarp politinio argumento, diskursyvaus įteisinimo ir saugumo praktikos. Tai reiškia, jog yra labai jautrus kritikai ir pokyčiams³⁵. Vadinasi, galima daryti išvadą, jog ir lengvai dekonstruojamas. Jeigu sugrėsminimas yra lengvai dekonstruojamas, vadinasi išgrėsminimas taip pat, ir tai tik dar kartą patvirtina sugrėsminimo/išgrėsminimo konstruktyvumą.

Waever vienas pirmųjų iškėlė išgrėsminimo procesą ir įvedė jį į tarptautinių santykių teoriją, tačiau savo veikaluose jis neišbaigia išgrėsminimo teorijos. Tai patvirtina ir kitų autorių nuomonės. Jungtinis saugumo studijų tyrėjų kolektyvas pasivadinęs C.A.S.E. Collective, išreiškia nuomonę, jog Kopenhagos mokykla, kalbėdama apie išgrėsminimo procesą, neapibrėžia tiksliai „normaliosios politikos“ sąvokos, į kurią sugrįžta išgrėsminimo problemos, ir tai yra vienas iš išgrėsminimo teorijos neišbaigtumo įrodymų. Pastangos teoriškai suardyti sugrėsminimą priveda prie dviejų „normaliosios politikos“ apibrėžimų: politika kaip normali padėtis – objektyvi socio-politinė tvarka (angl. *normality*) ir politika kaip normatyvumas – principai ir etinės koncepcijos, kurios gali keisti *status quo* (angl. *normativity*). Autoriai bando sujungti šias dvi koncepcijas ir išveda bendrą vardiklį: „Nors normatyvinis siekis yra suprantamas bet kokiam normalumo apibrėžime, išgrėsminimas gali būti suprantamas kaip normalumo (*normality*) - emancipacijos politika ir kaip normatyvumo (*normativity*) politika.“³⁶ Galima daryti išvadą, jog šie autoriai bando sujungti dvi normaliosios politikos sąvokas, iš kurių viena reiškia išsilaisvinimą iš sugrėsminimo rėmų, o kita - grįžimą prie normų.

Tai, jog Waever nepateikia išsamios išgrėsminimo studijos ar konkretaus analitinio modelio, įpareigoja patį tyrėją formuoti išgrėsminimo schemą, kuri, iš esmės, yra beveik tapati sugrėsminimo procesui. Kaip jau buvo teigta anksčiau, sugrėsminimas ir išgrėsminimas yra to paties saugumo analitinio modelio dvi priešingos pusės, tad galima daryti prielaidą, jog išgrėsminimui taip pat

---

³⁴Jef Huysmans, „The Question of the Limit: Desecuritization and the Aesthetics of Horror in Political Realism“, *Millennium: Journal of International Studies*. 27(3), 1998, 576.

³⁵Michael C. Williams, „The institutions of security. Elements of a theory of security organizations“, *Cooperation and Conflict*. 32, no. 3, 1997, 512

³⁶C.A.S.E. Collective, „Critical Approaches to Security in Europe: A Networked Manifesto“, *Security Dialogue*. 37, 2006, 455. < <http://sdi.sagepub.com/cgi/content/abstract/37/4/443> > [žiūrėta 2008.04.05]

galima naudoti tuos pačius struktūrinius elementus kaip ir sugrėsminimui, juos šiek tiek pervadinant.

Išgrėsminimo tiksliniai objektai tai tie objektai, kurie sugrėsminimo proceso metu pateko į sudėtingą situaciją dėl ypatingų apribojimų. Faktas, kad šie objektai yra patekę į prioritetizuojamų problemų sąrašo viršų, ir jų sprendimų priėmimo procesas nėra rutininis, o sprendžiamas ypatingomis priemonėmis. Šie tiksliniai apriboti objektai gali būti visi sugrėsminimi objektai, kurie dažniausiai papuola į grėsmių sąrašą, keliančių pavojų sugrėsminimo logikos tiksliniams objektams. Tai gali būti etninės mažumos, kurios kelia grėsmę valstybės vientisumui, tačiau dėl aukšto sugrėsminimo lygmens šios grupės teisės gali būti apribotos, taip pažeidžiant jos narių prigimtines teises ir laisves (Turkijos kurdų atvejis).

Išgrėsminimą skelbiantys veikėjai tai tie veikėjai, kurie yra priešingi saugumą skelbiantiems veikėjams. Šie veikėjai atkreipia ir iškelia į paviršių išgrėsminimo tikslinių objektų problemas, jų suvaržymus bei apribojimus. Tai dažniausiai yra nevyriausybiniai ir nevalstybiniai veikėjai, kurių tikslinis objektas skiriasi nuo sugrėsminimo tikslinio objekto. Šių veikėjų organizacinės struktūros yra kitokios kaip ir vertybės bei identitetas. Nevyriausybinių ir nevalstybinių organizacijų dažniausiai savo vertybėmis nelaiko suvereniteto, teritorinio integralumo ir pan. Temos, kurias, pavyzdžiui, gali iškelti NGO, yra susijusios su žmogaus teisių ir laisvių gynimu bei apsauga. Išgrėsminimą kaip ir sugrėsminimą skelbiančiu veikėju gali dažnai būti ir žiniasklaida, kuri turi priemones tam tikras problemas aktualizuoti ir dalyvauti išgrėsminimo procese. Tačiau svarbu išskirti, kad šiam išgrėsminančiam veikėjui išgrėsminimo tikslinio objekto išlikimas ir poreikiai turi būti prioritetiniai.

Įtakos veikėjas, kaip jau buvo apibrėžta anksčiau, yra nepriklausomas kintamasis, kuris daro įtaką išgrėsminamo objekto išgrėsminimo dinamikai. Jų santykis su išgrėsminamu objektu dažniausiai yra asimetris, todėl geru pavyzdžiu galėtų būti tarptautinės organizacijos, tokios kaip ES, kurios savo reformomis skatina valstybėse narėse bei kandidatėse išgrėsminimo bei demokratijos procesus.

Šiame magistriniame darbe, stengiantis apsibrėžti, kas yra išgrėsminimas, bus remiamasi atvirkštine sugrėsminimo logika. Išgrėsminimo proceso dekonstravimas bus grindžiamas tuo pačiu metodu, tiriant kaip sugrėsminantis aktorius keičia išgrėsminimo aktorai, kas jie tokie ir kodėl keičia saugumo diskursą. Tirti kaip keičiasi sugrėsminimo aktorių retorika ir dėl kokių priežasčių tai vyksta? Kaip vyksta grėsmių „išgrėsminimas“ – išėmimas iš saugumo darbotvarkės ir „perkėlimas“ į kasdieninę rutininę sprendimų priėmimų politiką.

Waever ES europeizacijos procesą apibūdina kaip ypatingą išgrėsminantį procesą, o pačią ES kaip saugumo veikėją, kuris veikia, kaip „tyli drausminanti jėga“ efektyviai naudodamasi savo sąlygiškumu, kurį primeta trečiosioms valstybėms,³⁷ kaip tai primetė ir pačioms ES valstybėms narėms. ES veikė kaip išgrėsminantis veikėjas, kuris panaikino įtampas tarp valstybių narių ir susitelkė pagrindė ties ekonominiu bendradarbiavimu ir abipusės valstybių priklausomybės skatinimu. Tai, kad ES sugebėjo įvykdyti išgrėsminimo „taikos“ planą tarp Europos valstybių rodo, jog ES yra pats svarbiausias saugumo aktorius kada nors egzistavęs Europoje ne tik dėl jos nuopelno įgyvendinti regioninį saugumą problemas išgrėsminant, bet ir dėl kelių saugumo funkcijų, kurias ES gali atlikti. Pasak Waever, ES atlieka šias tris saugumo funkcijas: pirmoji yra tai, kad ES sugeba sukurti svarbią geopolitinę struktūrą išlaikant neliečiamą savo branduolį (vietoj to, kad tai būtų daugiacentris regionas). Waever ES branduolį (Vokietijos - Prancūzijos bendradarbiavimą) mato kaip pagrindinį integracijos pagrindą. Jis mano, jog tai yra itin stipri integracinė traukos jėga, įtraukianti ir aplinkines valstybes ir įgalinanti vykdyti „tylios drausminančios jėgos funkciją“ už tai siūlant narystę ES. Trečioji saugumo funkcija – tai tiesioginė intervencija konfliktų atveju³⁸. Šiame tiriamajame darbe bus stengiamasi apsisototi ties pirmomis dvejomis funkcijomis, kurios tiesiogiai sąlygojo išgrėsminimo procesus Europoje bei jos kaimyninėse valstybėse.

1.2. Europeizacija

Pradedant kalbėti apie europeizaciją, svarbu yra pabrėžti, kad europeizacija yra teorija ir kartu praktinis procesas. Tai atskleidžia dvejopas europeizacijos poveikis, kuris gali būti funkcinis ir vertybinis. Pagal funkcinę prieigą, europeizacija galima vadinti valstybių prisitaikymą (ar bandymą prisitaikyti) prie ES formalių ir neformalių institucijų ir jų sprendimų, teisinių ES normų. Tai yra procesas, kuriam vykstant vidaus politikos sritys vis labiau tampa Europos politikos formavimo objektu, ir atitinkamos politinės erdvės ribų išplėtimas už valstybių narių ribų³⁹. Europos integracijos poveikį būtų galima tapatinti ne vien tik su struktūrinio poveikio apibūdinimu, pastarąjį apibrėžiant kaip keičiantį ne vien tam tikrą valstybės sistemų ar viešosios politikos sričių funkcionavimo pobūdį, bet ir pačią valstybės organizacinę logiką, į kurią referuojama europeizaciją

---

³⁷ Ole Waever, „The EU as a security actor – Reflections from a pessimistic constructivist on post-sovereign security orders”, (sud.) Morten Kelstrup ir Michael Williams, *International Relations Theory and the Politics of European Integration – Power, Security and Community*. London: Routledge, 250-294.

³⁸ Ten pat, 263-270.

³⁹ Klaudijus Maniokas, „Europeizacijos Sąvoka Ir Jos Vieta Europos Integracijos Teorijose“, *Politologija*. 4(28), 2002, 2. <<http://www.ceeol.com/aspx/getdocument.aspx?logid=5&id=7FF1F7CE-39EA-47C2-82A4 ED2175F09B4A>> [žiūrėta 2008.04.05]

apibrėžiant kaip procesą⁴⁰. Galima teigti, jog europeizacijos procesas keičia valstybės politinę sistemą, keisdamas jos organizacinę struktūrą.

Kaip teigia Klaudijus Maniokas, struktūrinę ES įtaką galima nagrinėti per sprendimų priėmimo procesą, tiek galios balanso institucinėje sistemoje kitimą, tiek viešosios politikos turinį. Europeizacija, kaip institucinio galios balanso tyrimai, dažniausiai susijusi su labiausiai pastebimais pokyčiais: vykdomosios valdžios galios didėjimu ir interesų reprezentacijos formų keitimusi.⁴¹ Dažnai ES integracija sukelia valstybės demokratijos deficitą, nes nemažai valstybinių funkcijų susijusių su valstybės suverenitetu yra perduodama ES institucijoms. Šiuo atveju, ši tema toliau nebus plečiama, nes tiriamajame darbe bus kalbama ne apie ES valstybes nares, bet apie kandidates.

Europeizacijos vertybinis aspektas yra tas, kad valstybės turės prisitaikyti prie ES kriterijų, tokių kaip laisvė, demokratija, pagarba fundamentalioms žmogaus teisėms ir laisvėms bei teisei. Pasak Anastassijos Obydenkovos, pirmiausia egzistuoja tam tikras „spaudimas prisitaikyti“, kurį įpareigoja priimti ES institucijos. Antra, europeizacija taip pat yra matoma kaip stimuliacija ir kūrybinis procesas, kurio metu atsiranda ryšiai tarp vidinių ir viršvalstybinių faktorių; trečias aspektas apibrėžia įtaką priimti tam tikras normas ir sprendimus, kita vertus bendras vertybes, idėjas ir diskursus.⁴² Europeizacija yra procesas vykstantis ES viduje, o ES institucijų įtaka yra jaučiama tiek ES viduje, tiek išorinėms šalims kandidatėms. Kitaip tariant, Europeizacija reiškia demokratinę įtaką per bendradarbiavimą ir vertybių išplėtimą bei skiepijimą kitoms valstybėms partnerėms.

Svarbu pabrėžti, kad europeizacijos teorija yra glaudžiai susijusi su demokratizacijos procesais. Tai, kad valstybės kandidatės turi priimti ES valstybių demokratines normas ir teisinę bazę, rodo, kokia didelė yra ES įtaka visai valstybei bei jos politinei sistemai net ir vertybiniu lygmeniu. Kriterijai, pagal kuriuos yra sprendžiama, ar valstybei gali būti pasiūlytas kandidatės statusas buvo pirmiausiai įteisinti Maastrichto sutartyje 1993 metais. Šie kriterijai yra žinomi Kopenhagos kriterijų pavadinimu:

- 1) Stabilių institucijų, garantuojančių demokratiją, įstatymų viršenybę, žmogaus teises ir pagarbą mažumų apsaugai buvimas;
- 2) Funkcionalios rinkos ekonomikos veikimas, jos pajėgumas atlaikyti konkurencijos spaudimą ir rinkos jėgų veikimą ES;
- 3) Sugebėjimas prisiimti narystės įsipareigojimus, įsipareigojimas siekti politinės, ekonominės ir pinigų sąjungos.

---

⁴⁰ Maniokas, 5.

⁴¹ Maniokas, 5.

⁴² Anastassia Obydenkova, „Democratization, Europeanization and Regionalization beyond the European Union: Search for Empirical Evidence“, *The Journal of Middle East Asia*. vol. 5, 2002, 12-13.

4) Valstybių administracinių struktūrų pertvarkymo bei prisitaikymo prie ES reikalavimų svarba (kriterijus atsiradęs 1995 metais).⁴³

Tam, kad valstybė atitiktų Kopenhagos kriterijus, ji turi įdėti labai daug pastangų ir modernizuoti visą savo sisteminių aparatą pradedant nuo politinių institucijų, įstatymų perrašymo ir pritaikymo *Acquis communautaire*, rinkos ekonomikos taisyklių įvedimo, teisės aktų peržiūrėjimo, kurie susiję su žmogaus teisėmis ir laisvėmis, kas ypač aktualu tautinėms mažumoms ir t.t. Visi šie procesai vienareikšmiškai sutvirtina demokratinį režimą. Šiame darbe europeizacijos teorija nėra nagrinėjama itin giliai, o tik tiek, kiek reikia pagrįsti teiginiui, jog europeizacija skatina demokratizaciją, o pastaroji – išgrėsminimą.

Taip pat teigiama, jog europeizacijos procesas gali išspręsti išorines bei vidines valstybių problemas ir konfliktus. Diez studija analizuoja ES įtakos poveikį sienų konfliktų sprendime ir siūlo taikyti keturių-kelių (angl. *four pathway*) modelį šiai ES įtakai įrodyti. Šis modelis yra vienas iš būdų konceptualizuoti išgrėsminančią ir demokratizuojančią ES įtaką vidiniams valstybių pokyčiams. Diez modelis teigia keturgubą ES įtaką:

Privalomąją (angl. *compulsory*) - tai įtakos darymas tam tikrais integracijos ir sąjungos mechanizmais, kurie veikia kaip skatinamoji priemonė priimti taikinamuosius veiksmus⁴⁴. Pagrindinis paskatinimas, kurį naudoja ES - tai būtent pati narystė joje reikalaujant, kad kandidatės pritaikytų *acquis* prie savo įstatyminės bazės. Kaip teigia Heather Grabbe, ES sąlygiškumas yra kaip pagrindinis demokratinių reformų katalizatorius naujosiose valstybėse narėse⁴⁵.

Įgalinančią (angl. *enabling*) - tai procesas, kuriuo ES daro įtaką tam tikriems veikėjams priimti taikaus pobūdžio sprendimus, kokius siūlo ES išgrėsminant problemas trukdančias integracijai į ES. Tai taip pat veikia kaip elitus konsoliduojantis veiksnys. Dėl demokratinių reformų dažnai yra atpalaiduojami visuomeniniai sluoksniai, nevyriausybinės organizacijos.

Jungiančią (angl. *connective*) - šis procesas finansine pagalba remia konfliktuojančių pusių bendrus projektus. Taip tarp jų kuriami platesni visuomeniniai ryšiai. Svarbu, kad ši parama būtų skiriama tiems, kuriuos iš tiesų yra sudėtinga pasiekti ir antra, turi būti legali, kad niekas nelaikytų to, kaip ES intervencija į valstybės vidaus politiką.

---

⁴³ European Union, Kopenhagos kriterijai, ES plėtra ir kaimynystės politika, <http://europa.eu/abc/12lessons/lesson_3/index_lt.htm> [žiūrėta 2008.05.05]

⁴⁴ Thomas Diez, Stephan Stetter ir Mathias Albert, „The European Union and Border Conflicts: The Transformative Power of Integration“, *International Organization*. 2006, 563-593.

⁴⁵ Heather Grabbe, „How does Europeanization Affect CEE Governance? Conditionality, Diffusion and Diversity“, *Journal of European Public Policy*. 8:6, 2001, 1031.

Kūrybinę (angl. *constructive*) - tai yra mažiausiai tiesioginis įtakos procesas. Jo tikslas yra keisti giliai slypinčius konfliktų identiteto bruožus ir remti identiteto rekonstravimą, kuris turėtų užtikrinti tolimesnį taikų bendradarbiavimą tarp konfliktuojančių pusių⁴⁶.

Šis Diez pateikiamas modelis gerai papildo išgrėsminimo ir demokratizacijos ryšį nurodydamas kaip ES įtakoja skirtingus elementus, tokius kaip valstybės įstatyminės bazės pakeitimas pritaikant *acquis*, susipriešinusių veikėjų konsolidaciją bei taikinimas, finansinės pagalbos visuomeninio sektoriaus organizacijoms teikimas bei identitetų rekonstravimas. Visi šie procesai veda link išgrėsminimo ir demokratizacijos.

Demokratizacijos procesas šiame tiriamajame darbe apibrėžiamas per žmogaus teisių, politinių teisių bei pilietinių laisvių užtikrinimą bei gilinimą. Šiuos kriterijus bei jų indeksus nurodo tarptautinė nevyriausybinė organizacija Freedom House International, kurios pagrindinis tikslas yra sekti pasaulyje vykstančius laisvės bei demokratijos procesus. Pagrindiniai Freedom House kriterijai nurodantys valstybės demokratijos lygmenį yra susiję su žmogaus laisvėmis, kurios yra įmanomos tik demokratinėse valstybėse. Šios laisvės yra susijusios su rinkimų proceso atvirumu, politiniu pliuralizmu - galimybe būti atstovaujama, vyriausybės funkcionalumu - korupcija, plačia žodžio ir tikėjimo laisve, asociacijų ir organizacinėmis teisėmis, įstatymų normų laikymusi ir teise į asmeninę savivaldą bei asmens teises.

Apibendrinant, būtina pabrėžti, kad šiame tiriamajame darbe bus naudojamas Kopenhagos mokyklos saugumo analizės modelis, kuris akcentuoja sugrėsminimo ir išgrėsminimo procesus. Išgrėsminimo procesas, tiriamuoju atveju, ypatingai įtakojamas per europeizacijos procesą, kuris yra skatinantis veiksnys priimti demokratines reformas. Kaip minėta, ES veikia keturiais lygmenimis, įtakodama valstybių vidaus bei išorės demokratinius procesus. Pats išgrėsminimo procesas yra analizuojamas keletu skirtingų lygmenų, tokių kaip saugumo tikslinių objektų, saugumą skelbiančių veikėjų santykiai, jų santykių kaita, grėsmių sugrėsminimo ir išgrėsminimo procesai. Tai yra būtent tie konstruktyvistiniai elementai, kuriuos siūlo Kopenhagos mokykla. Saugumo struktūros apžvalga tiesiogiai leis patikrinti valstybėje vykstančių politinių sprendimų priėmimo procesų kaitą, o tai rodo politinio režimo pokyčius.

---

⁴⁶ Ten pat, 572.

2. Demokratiniai procesai Turkijos saugumo struktūroje

Remiantis pagrindine prielaida, jog *ES skatinamas Turkijos europeizacijos procesas įtakoja valstybės demokratizaciją*, bus stengiamasi patikrinti ar tikrai šiandieniniame Turkijos saugumo diskurse vyksta demokratiniai procesai. Kalbant apie demokratinius procesus vykstančius saugumo diskurse reikia grįžti prie pagrindinės konstruktyvistinės prieigos, kad diskursas yra dirbtinai konstruojamas, tad demokratiniai procesai diskurse atsispindi per grėsmių išgrėsminimą, saugumą skelbiančio veikėjo bei saugumo objektų pokytį. Turkijos atvejo studijai tinka Kopenhagos mokyklos sugrėsminimo ir išgrėsminimo teorija, nes Turkijos saugumo politika buvo sugrėsminama, o vėliau išgrėsminama, o tai yra pagrindiniai procesai kuriuos analizuoja Kopenhagos mokykla.

2.1. Turkijos nacionalinio saugumo sistemos konstravimas

2.1.1. Sugrėsminimo procesas

1923 metais įkūrus modernią Turkijos respubliką, paremtą vakarietiškomis vertybėmis, nebuvo paprasta tas vertybes įskiepyti tradicinei musulmoniškai visuomenei. Reformos įteisintos 1926 metais Turkijos Civiliniame kode, kuriame buvo įrašytas vienas pagrindinių moderniosios Turkijos principų sekuliarizmas, kad valstybė kontroliuoja religiją. Nors Turkija nuo pat jos moderniosios respublikos įkūrimo buvo vadinama demokratija tikraja to žodžio prasme, demokratiniu jos režimu negalima būtų vadinti. Stephen Larrabee ir Ian Lesser Turkijos režimą vadina „funkcionuojančia, tačiau netobula demokratija“⁴⁷, Şaban Kardaş, kalbėdamas apie turkiškąją demokratiją samprotauja, jog ji šiuo metu yra procedūrinė, tačiau dabartiniai politiniai procesai rodo, kad šalis išgyvenanti sunkų perėjimą į liberaliąją demokratiją⁴⁸, kiti Turkijos demokratiją vadina „saugoma demokratija“⁴⁹ dėl ypatingo kariuomenės vaidmens stengiantis išlaikyti sekuliaristinę konstitucinę valstybės sąrangą. Turkijai taip pat tiktų autoritarinio režimo pavadinimas, nes jau nuo 1925 metų buvo įteisinta vienpartinė politinė sistema, kur vienintelę partiją, vadinamą „Respublikos Žmonių Partija“ (turk. *Cumhuriyet Halk Fırkası*) įkūrė Atatiurkas. Ši sistema gyvavo iki pat Atatiurko mirties 1939 m. su keliais bandymais sukurti daugiapartinę

---

⁴⁷ Stephen F. Larrabee ir Ian O.Lesser, *Turkish Foreign Policy in an Age of Uncertainty*. Santa Monica, Arlington and Pittsburgh: RAND, 2002, 26. <http://www.rand.org/pubs/monograph_reports/MR1612/MR1612.ch2.pdf> [žiūrėta 2008.04.28]

⁴⁸ Şaban Kardaş, „Turkish Democracy at the Crossroads“, Reflection Cafe.Net, 2008. <<http://www.reflectioncafe.net/2008/04/turkish-democracy-at-crossroads.html>> [žiūrėta 2008.04.28]

⁴⁹ Ümit Cizre, „Politics and Military in Turkey into the Twenty-first Century“, EUI Working Paper. 2000, 24.

sistema, tačiau vis tekdavo partijas uždaryti, joms tapus per daug stiprioms ir oponuojančioms Atatiurko reformoms.

Po Mustafa Kemalio mirties pagrindine sekuliarizmo ir moderniosios respublikos saugotoja tapo kariuomenė. Dar nuo Osmanų imperijos laikų valstybė buvo ypatingai sureikšminama. Ją visada buvo stengiamasi išlaikyti stiprią per jos politinės santvarkos ir visuomenės kontrolę. Šis istorinis kontekstas paliko specifinį pėdsaką Turkijos demokratijoje - elitas visada iškėlė valstybę į pirmą vietą, o tik po jos ėjo demokratija⁵⁰. Laikotarpis nuo 1939 m. iki XXI amžiaus pradžios yra žymimas karinio elito bei islamiškųjų politinių jėgų susipriešinimu, konfliktus visada laimint kariuomenei. Galima suskaičiuoti 3 tiesioginius karinius valstybinius perversmus 1960 m., 1971 m. ir 1980 m., bei 3 netiesioginius - 1997 „minkštasis“ coup d'etat, 2007 „e-coup d'etat“ ir 2008 „teisminis coup d'etat“. Visų jų fabula, galima sakyti, yra panaši - islamiškųjų politinių jėgų stiprėjimas ir kariuomenės įvykdomas valstybinis perversmas sutramdant islamistus. Svarbu yra paminėti, jog Turkijos kariuomenė, gindama valstybės sekuliarumą ir po perversmų užimanti valdžią, niekada ja nepiktnaudžiavo. Atstatydavo valstybę į jos pirminį sekuliaristinį kursą ir po kelerių metų valdymo užleisdavo vietą pasirinktoms politinėms partijoms. Reikšminga yra ir tai, kad po „kietųjų“ valstybės perversmų, kariuomenė įteisindavo naujas konstitucijas, kurios po kiekvieno perversmo įvedinėjo vis daugiau sekuliarizmo elementų į Turkijos politinę sistemą bei didino kariuomenės galią. Pagal Kopenhagos mokyklos analitinį modelį - kariuomenė buvo pagrindinis saugumą skelbiantis veikėjas XX a.

Münevver Cebeci savo studijoje teigia, jog individualizmas, kuris yra būdingas Vakarų liberaliosioms demokratijoms, Turkijoje niekada nebuvo labai išvystytas, nes visuomenė visada buvo labiau konsoliduojama per susitelkimą į nacionalinį saugumą⁵¹. Visuomenės pliuralizmas ilgą laiką valdančiojo bei karinio elito buvo suvokiamas kaip grėsmė tautinei vienybei bei valstybės vientisumui, tad ilgą laiką natūraliai visi pliuralistiniai bei demokratiniai procesai tapdavo saugumo problemomis. Perdėtas visuomeninių problemų sugrėsminimas ir žmogaus teisių apribojimai atvedė valstybę į autoritarinį režimą, kurio pagrindiniu saugumo objektu ir absoliučia vertybe buvo „valstybė“.

Remiantis Kopenhagos mokyklos saugumo studijų analitiniu modeliu, šiame skyriuje bus stengiamasi iškonstruoti Turkijos nacionalinio saugumo struktūrą išskiriant saugumą skelbiantį veikėją, saugumo objektus bei grėsmes. Taip pat bus bandoma parodyti, kad ši struktūra yra diskursyvinė ir atspindi tuometines saugumo aktualijas pasaulyje bei valstybės viduje.

---

⁵⁰ Metin Heper, „The Ottoman Legacy and Turkish Politics“, *Journal of International Affairs*. 54(1),2001, 66.

⁵¹ Cebeci, 9.

Saugumo objektas. Pasak Buzan ir Waever, saugumo objektas yra apibrėžiamas kaip „objektai, kurie yra matomi kaip tokie, kurie yra egzistenciškai svarbūs bei kuriems gresia didžiausia grėsmė. Šie objektai turi legitimią teisę valstybės išlikimui.“⁵² Turkijos Respublikos konstitucijų analizė (1924m., 1961m., 1983m.)⁵³ padeda išskirti Turkijos nacionalinio saugumo objektus.

Pirmojoje Turkijos Respublikos konstitucijoje, kurią 1921 metais išleido Mustafa Kemal, saugumo objektas dar nėra aiškiai išreiškiamas. Pagrindinis, suponuojantis valstybines vertybes, yra 1 straipsnis, kuris sako jog: „Suverenumą valstybei besąlygiškai suteikia tauta. Valstybinė sistema yra grindžiama apsisprendimo bei žmonių valdžios principais.“⁵⁴ 1924 metų oficialioji konstitucija taip pat negali labai papildyti referentų sąrašo, nes išskiria tik pagrindinius su valstybe susijusius elementus – tautą ir suverenitetą⁵⁵, tačiau jų nesugrėsmina. Yra teigiama, kad visi žmonės yra lygūs ir turi pilną teisę į laisvę. Svarbu paminėti, kad 72 straipsnis teigia, jog žmonių teisės negali būti apribotos jokių įstatymų išimčių.⁵⁶ Tai parodo, jog 1924 metų konstitucija buvo pilnai demokratiška, ir piliečių teisės nebuvo priešpastatomos valstybei ar pan., kaip tai atsiskleidžia vėlesnėse versijose. Tačiau yra vienas dėmesio vertas straipsnis, atsiradęs pirmą kartą ir sukūręs problemą, besitęsiančią iki šių dienų: „Turko vardas yra politinis terminas ir turi būti suprantamas kaip toks, kuris apibūdina visus piliečius gyvenančius Turkijos Respublikoje neišskiriant jų pagal religiją ar rasę“⁵⁷. Šis

---

⁵² Buzan et al, *Security: a New Framework for Analysis*, 36.

⁵³ Kiekviena nauja konstitucijos versija buvo išleista po valstybinių perversmų (coup d'état), kuriuos atliko kariuomenė dėl per daug sustiprėjusių pro-islamiškų valdžioje esančių partijų. Per visą moderniosios Turkijos istoriją buvo įteisintos 3 konstitucijos: 1924 metų – pirmoji Mustafa Kemalio Atatiurko Konstitucija, 1961 metų – konstitucija, kuri priimta po pirmojo coup d'état, kuris susiklostė dėl nuo 1950 metų atsiradusios daugiapartinės sistemos, įgalinusios susikurti Demokratų Partijai (DP) ir vėliau laimėti parlamento rinkimus. Kariuomenei buvo nepriimtini DP metodai, nes šioji islamą naudojo kaip politinį įrankį savo partijos populiarumui kelti bei taikė autoritarines priemones prieš opoziciją ir mases. Kaip rezultata 1960 m. kariuomenė įvykdė pirmąjį coup d'état ir perėmė valdžią. Po kelių metų kariuomenė atstatė civilinę vyriausybę, tačiau iš to sekė nauja konstitucija, kurioje atsirado bikameralinės valdžios įtvirtinimas ir Nacionalinės Saugumo Tarybos (NST) institucionalizavimas bei konstitucionalizavimas. Tolesnė politinės valdžios poliarizacija vedė prie antrojo coup d'état, kuris įvyko 1980 m. pagrinde dėl tokių priežasčių, kaip politinė prievarta, sprendimų „nejudrumas“ ir trapios vyriausybės koalicijos. Po kelių metų, panašiu scenarijumi kaip ir 1961 m., prieš perleisdama valdžią į civilių rankas, kariuomenė priėmė naują konstituciją, kuria dar labiau išplėtė NST galias iki absoliučios kariuomenės kontrolės Turkijos politinių sprendimų priėmime. 1983 m. konstitucija tapo žinoma kaip „militarinė konstitucija“, ji galioja iki šios dienos su tam tikrais papildymais, kurie buvo priimti 2001 metais inicijuojant kariškams, po „minkštojo“ coup d'état, įvykusio 1997 m. dėl pro-islamiškos partijos „Gerovės Partija“ veiklos (Refah Partisi).

⁵⁴ 1921m. Turkijos Respublikos konstitucija, 1 straipsnis, <<http://www.bilkent.edu.tr/~genckaya/1921C.html>> [žiūrėta 2008.04.28]

⁵⁵ 1924m. Turkijos Respublikos Konstitucija, 3 straipsnis, <<http://www.bilkent.edu.tr/~genckaya/1924constitution.pdf>> [žiūrėta 2008.04.28]

⁵⁶ 1924m. Turkijos Respublikos Konstitucija, 72 straipsnis, <<http://www.bilkent.edu.tr/~genckaya/1924constitution.pdf>> [žiūrėta 2008.04.28]

⁵⁷ 1924m. Turkijos Respublikos konstitucija, 88 straipsnis, <<http://www.bilkent.edu.tr/~genckaya/1924constitution.pdf>> [žiūrėta 2008.04.28]

straipsnis pripažino visus gyventojus esant turkais, neįvardinant kitų etninių mažumų, tokių kaip kurdai, kurie sudarė apie 1/5 visos populiacijos.

Trečioji Turkijos konstitucija priimta 1961 metais buvo ypatinga tuo, kad, kaip jau minėta prieš tai, atsirado sisteminio konflikto fone po valstybinio perversmo, kurį įvykdė Turkijos kariuomenė. Dėl šių priežasčių 1961 metų konstitucija yra suvokiama kaip militaristinė - joje ima reikštis pirmieji sugrėsminimo ženklai. Šios konstitucijos preambulės tekste matomos saugumo objekto užuomazgos, nes teigiama, jog reikia „išaukštinti tautą, kaip valstybinės vienybės dvasią [...] svarbus atsidavimas tautinės nepriklausomybės, suverenumo ir Atatiurko reformų principams⁵⁸“. Pirmos dalies antras straipsnis nurodo respublikos charakteristikas, kurios taip pat gali būti nuoroda į saugumo objektą: „Turkijos Respublika yra nacionalinė, demokratinė, sekuliari ir visuomeninė valstybė⁵⁹. Trečiame straipsnyje teigiama, kad valstybė yra jokių būdu nedaloma⁶⁰. 1961 metų konstitucijoje akivaizdžiai padaugėja nuorodų į valstybės svarbą ir jos išskirtinumą, o to dar taip akivaizdžiai nesimatė ankstesnėse konstitucijų versijose.

Ieškant saugumo objekto Turkijos konstitucijose matoma, kad 1983 metų konstitucija, kuri su tam tikrais 2001-ųjų metų pataisymais galioja iki šiol, aiškiai apibrėžia ir joje pirmą kartą atsiranda „nacionalinio saugumo“ sąvoka. Nacionalinis saugumas pagrinde yra minimas ketvirto skyriaus „Privatumas ir privataus gyvenimo laisvės“ straipsniuose, susijusiuose su esminėmis piliečio teisėmis ir laisvėmis: Asmeninio gyvenimo privatumas (20 straipsnis), Gyvenamosios vietos neliečiamumas (21 straipsnis), Susižinojimo laisvė (22 straipsnis), Žodžio ir platinimo laisvė (26 straipsnis), Spaudos laisvė (28 straipsnis), Asociacijų laisvė (33 straipsnis), Susibūrimų ir eisėnų laisvė (34 straipsnis), Teisė organizuoti darbo sąjungas (51 straipsnis). Kiekvienas iš šių straipsnių turi dalį, kurioje sakoma, jog „laisvė/teisė gali būti apribota, jei tai kels grėsmę nacionaliniam saugumui“⁶¹. Galima daryti išvadą, kad pats valstybės „nacionalinis saugumas“ yra sugrėsminamas ir matomas kaip vertybė.

Nacionalinio saugumo objektas yra glaudžiai susijęs su valstybės, kaip absoliučios vertybės, saugumo objektu. 28-ame dabartinės Turkijos Konstitucijos straipsnyje pavadinimu „Spaudos laisvė“ aiškiausiai išreiškiamos sąlygos, kurių metu piliečių asmeninės ir pilietinės teisės gali būti apribotos:

---

⁵⁸ 1961m. Turkijos Respublikos konstitucija, Preambulė, <<http://www.anayasa.gen.tr/1961constitution-text.pdf>> [žiūrėta 2008.04.28]

⁵⁹ 1961m. Turkijos Respublikos konstitucija, I dalis, 2 straipsnis, <<http://www.anayasa.gen.tr/1961constitution-text.pdf>> [žiūrėta 2008.04.28]

⁶⁰ 1961m. Turkijos Respublikos konstitucija, I dalis, 3 straipsnis, <<http://www.anayasa.gen.tr/1961constitution-text.pdf>> [žiūrėta 2008.04.28]

⁶¹ Dabartinė Turkijos Konstitucija įsigaliojusi 1983 metais ir veikianti iki dabar su tam tikromis pataisomis <<http://www.anayasa.gen.tr>> [žiūrėta 2007 m. gruodis 2 d.]

„Bet kas, kas rašys ar spausdins naujienas ar straipsnius, kurie grasina vidiniam ar išoriniam valstybės saugumui arba jos teritoriniam ar tautiniam nedalomam integralumui, kurie stengiasi kurstyti įžeidimus, riaušes ar maištą, ar, kurie kėsina į valstybinių paslapčių atskleidimą, tie, kurie rašys ir spausdins su išvardintais dalykais susijusią informaciją, bus patraukti atsakomybėn pagal tam tikrą įstatymą.“⁶²

Šiame konstitucijos straipsnyje atskleidžiamas pagrindinis saugumo objektas – tai pati valstybė, kuri yra tautiškai ir teritoriškai nedaloma. Iš šių teiginių, pridėtų 2001 metais prie 1983 metų Konstitucijos leidinio, matome, kad 2001-aisiais susiklostė įtempta situacija su griežčiausiais per visą Turkijos Konstitucijos istoriją apribojimais. Analizuojant visas konstitucijas nuo 1924 metų, akivaizdžiai matosi kariuomenės galių stiprėjimas ir sugrėsminimo lygio kilimas. Tai yra pakankamai natūralu, nes kiekvienas naujas konstitucijos variantas būdavo priimamas iš karto po islamiškųjų jėgų bandymo ateiti į valdžią ir kariuomenės įvykdomų valstybės perversmų.

Iš konstitucijų analizės aišku, kad pagrindinis ir pats svarbiausias saugumo objektas yra valstybė. Tai reiškia, kad bet kokios sritys – viešos ar privačios – gali būti politizuojamos ir iškyla perdėto sugrėsminimo problema, kai visos sferos nuo švietimo iki kaimyninių santykių gali tapti saugumo objektais. Tokiomis aplinkybėmis valstybė yra visada iškeliamą virš piliečių teisių ir laisvių. Kaip teigia Cebeci, tokiu atveju pačių piliečių laisvės ir teisės gali sukelti grėsmę valstybės išlikimui⁶³. Tai rodo akivaizdų „normaliosios politikos taisyklių laužymą“ ir įgalina kalbėti apie perdėto sugrėsminimo procesus. Kaip vieną iš pavyzdžių galima nurodyti BBC bei Deutsche Welle radijo transliacijų uždraudimo 2001 metais atvejį teigiant, kad šios programos kelia grėsmę valstybės nacionaliniam saugumui⁶⁴.

Saugumą skelbiantis veikėjas. Kopenhagos mokykla teigia, kad saugumą skelbiantis veikėjas yra pagrindinis aktorius, atliekantis kalbos aktą ir kalbos akto veiksmu kuriantis valstybės nacionalinio saugumo diskursą. Saugumą skelbiantis aktorius Turkijos atveju – kariuomenė - buvo pagrindinis veikėjas, sukūręs grėsmių sistemą, kuri legitimavo saugumo grėsmių iškėlimą virš normaliosios politikos darbotvarkės bei neįprastinių priemonių problemoms spręsti alternatyvą. Tokiu būdu karinis elitas turėjo pagrindinių valstybės gyvenimo sferų kontrolę. Kaip jau buvo minėta anksčiau, kariuomenė, valstybinių perversmų pagalba įteisinsi naujas konstitucijas, laipsniškai didino savo galią įkuriant ir stiprinant karines institucijas bei jų viršenybę prieš civilines.

---

⁶² Ten pat.

⁶³ Cebeci, 12.

⁶⁴ Cebeci, 13.

Kariuomenės vaidmuo Turkijoje gali būti vadinamas dominuojančiu todėl, kad tai buvo itin populiarus struktūra tarp pačių turkų⁶⁵. Kariuomenė visada buvo labai pasitikima, nes ji „sutvarkydavo“ netvarką, likusią po korumpuotų civilių politikų valdymo. Kitas svarbus faktorius, iškeliantis kariuomenės populiarumą – tai turkų visuomenės susitapatinimas su kariškiais, turkams save laikant karių-tauta⁶⁶. Karinė kultūra Turkijoje turi itin gilią šaknį, siekiančią Osmanų imperijos laikus. Kitas svarbus elementas yra tai, kad Turkijos kariuomenė save iškelia „virš politikos“ ir visuomenės bei yra laikoma moderniosios Turkijos Respublikos saugotoja bei Mustafa Kemalio (kurio vardas vis dar turi ypatingą autoritetą tarp turkų) paveldo nešėja. Pati kariuomenė savo pagrindiniais tikslais įvardina tautinės vienybės, teritorinio integralumo bei sekuliaraus režimo saugojimą. Tai matoma iš militaristinių 1961 ir 1982 metų konstitucijų tekstų.

Turkijos karinės pajėgos yra pagrindinis saugumą skelbiantis veikėjas ir saugumo diskurso kūrėjas. Toks kalbos aktas, kaip žemiau esantis tekstas, kuo puikiausiai tai atskleidžia. 2005 metų rugpjūtį karinis elitas kreipėsi į ministrą pirmininką tokiu tekstu:

„Atsižvelgiant į pagrindinę idėją slypinčią už Turkijos Respublikos steigiamosios filosofijos, respublikos charakteristikos yra apibrėžtos konstitucijoje. Pagrindiniai principai yra tautos nepriklausomybės ir integralumo, valstybės nedalomumo, demokratijos, sekuliarumo ir visuomeninės valstybės, kuri yra valdoma įstatymo, suteikia visuomenei taiką, gerovę bei laimę ir kuri nediskriminuoja žmonių dėl skirtingos kalbos, religijos, etninių ar lyties skirtumų, saugojimas. Pagrindinis valdžių tikslas yra išsaugoti ir vadovautis šiais konstituciniais principais. Be jokios abejonės, kad šis tikslas gali būti pasiektas tik saugant nepriklausomybę ir tautos vieningumą bei valstybės nedalomumą.“⁶⁷

Šioje pastraipoje, kuri yra apibrėžiama kaip standartinis Turkijos karinių pajėgų rašymo stilius, taip pat akivaizdžiai išsiskiria saugumo objektas, kuris yra nepriklausoma, nedaloma, integrali, sekuliari Turkijos respublika, ir tai yra labiausiai sugrėsmintas saugumo struktūros elementas.

Kaip teigia Gencer Özcan, kariuomenės sprendimų priėmimo procesas gali būti analizuojamas dviem lygmenimis: oficialiu ir neoficialiu⁶⁸. Oficialiame lygmenyje kariuomenės įsitraukimas į sprendimų priėmimo procesą yra įteisintas konstitucijoje – Nacionalinio Saugumo Tarybos (NST) veikla. Neformaliajame lygmenyje kariuomenės įvaizdis yra legitimus visuomenės

---

⁶⁵ Cebeci, 15.

⁶⁶ Aye Gül Altınay, *The Myth of the Military-Nation: Militarism, Gender, and Education in Turkey*. New York: Palgrave MacMillan, 2004, 53-54.

⁶⁷ Ümit Cizre, *Democratic Oversight and Reform of the Security Sector in Turkey*, DCAF-TESEV Series in Security Sector Studies Special Publication, 2007, 47.

⁶⁸ Gencer Özcan, “The Military and the Making of Foreign Policy in Turkey”, Barry Rublin ir Kemal Kirişçi (sud.) *Turkey in the World Politics – an Emerging Multiregional Power*. Istanbul: Bogacici University Press, 2004, 23-24.

akyse dėl jų vykdytų valstybės perversmų, karinių režimų, karinių įstatymų ir nepaprastosios padėties įvedimų. Visa tai, pasak Özcan, įgalino karinį elitą įtakoti politinių sprendimų procesą.⁶⁹ Toliau būtina apžvelgti neoficialią bei oficialią įtakos darymo sprendimų priėmimams mechanizmą.

Karinis elitas neoficialiai galėjo daryti įtaką per Turkijos Generolo Tarnybą (angl. *Turkish General Staff* arba TGS). TGS taip pat yra laikomas saugumą skelbiančiu veikėju, nes galėjo atlikti sugrėsminimo veiksmą savo viešais pareiškimais apie tam tikras problemas, įvardijant jas kaip grėsmes (pvz. grėsmes konstitucinei tvarkai, valstybės vientisumui ir pan.). Šie neoficialūs pareiškimai dažniausiai atsirasdavo, kai būdavo nenorima atnaujinti NSPD. Kartais tam tikri karinių pajėgų atstovai galėjo naudoti saugumo diskursą tam, kad paremtų NSDP bei NST sprendimus. Puikiu pavyzdžiu siekiant iširti šį neoficialų kariuomenės kuriamą diskursą gali būti Karinių Pajėgų akademijos vado generolo Halil Simsek kalba 2001 metais vykusio simpoziumo metu. Šio generolo kalbos yra laikomos aštriausiomis tarp karinio elito atstovų, todėl puikiai atskleidžia kariuomenės mąstymo pobūdį. Generolas Simsek teigia:

„Mes negalime paaukoti šalies vienybės ir valstybės egzistencijos dėl asmeninių teisių, individualios kultūros, individualios autonomijos ir asmens išlaisvinimo. Šių teisių naudojimas nepalaiko pasiaukojimo Atatiurko principams ir reformoms ir šios klaidos negali būti naudojamos kaip priemonės įstoti į ES.“⁷⁰

Iš šio generolo teiginio puikiai matoma, kaip atliekamas sugrėsminimo veiksmas sulaužant normaliosios politikos taisykles naudojantis kraštutinėmis priemonėmis. Pagal gen. Simsek, žmogaus teisės ir individualios laisvės neturėtų užgožti valstybės poreikių. Tai reiškia, kad individualios teisės ir laisvės bet kada gali būti apribotos bei tai, kad asmens teisės gali kelti grėsmę nacionaliniam saugumui. Iš generolo kalbos taip pat matome, kad saugumo objektu yra valstybė, o ne individas.

Neoficialią sugrėsminimo retoriką taip pat aiškiai atskleidžia Turkijos Karinių Pajėgų vieši pasisakymai 2007 metų pavasarį prezidento rinkimų krizės metu. Citatos išspausdintos Anatolijos Naujienų agentūros ir paskelbtos BBC:

„Problema, kuri atsirado prezidento rinkimų metu, yra nukreipta prieš sekuliarizmą. Turkijos Karinės Pajėgos yra susirūpinusios dabartine situacija. Privalu nepamiršti, kad Turkijos Karinės Pajėgos yra šios problemos dalis ir absoliučios sekuliarizmo gynėjos. Taip pat Turkijos Karinės Pajėgos kategoriškai pasisako prieš anti-sekuliaristinius

---

⁶⁹ Özcan, 27.

⁷⁰ Cebeci, 15.

argumentus bei neigiamus komentarus. Karinės Pajėgos išreikš savo požiūrį ir veiksmus atvirai ir aiškiai tada, kai tik to prireiks.“⁷¹

Šiame Turkijos Karinių Pajėgų teiginyje pirmiausiai yra sureikšminamas sekuliarizmas ir netgi iškeliamas iki probleminio lygmens. Galima teigti, jog sekuliarizmas šiuo atveju yra vertybė ir saugumo objektas. Turkijos Karinės Pajėgos apibūdina save kaip pagrindinį sekuliarizmo gynėją, t.y. saugumą skelbiantį veikėją. Frazė, kad jų atitinkamas požiūris bei veiksmai galės būti išreikšti bet kada ir bet kokiomis priemonėmis, yra panaši į netiesioginį grasinimą sulaužyti normaliosios politikos žaidimo taisykles bei imtis kraštutinių priemonių. Kitas karinių pajėgų teiginys taip pat gerai iliustruoja saugumo objektą, saugumą skelbiantį aktorių bei grėsmes:

„Tie, kurie nepritaria didžiojo vado Mustafa Kelamio Atatiurko iškeltai idėjai „Koks yra laimingas tas, kuris gali pasakyti, kad yra turkas“, yra Turkijos Respublikos priešai ir tokiais išliks. Turkijos Karinės pajėgos išlaiko savo tvirtą pasiryžimą atlikti savo pareigas stengiantis apsaugoti nekeičiamas Turkijos Respublikos ypatybes. Lojalumas šiam pasiryžimui yra absoliutus.“⁷²

Nors šiuos neoficialius pasisakymus skiria trys metai, per kuriuos įvyko nemažai pokyčių, susijusių su saugumą skelbiančio veikėjo funkcijomis bei jų silpnėjimu, pati formuojamo diskurso logika ir retorika mažai kuo skiriasi nuo to, kas buvo pasakyta 2004, 1997 ar net 1961 metais. Valstybė su visomis savo ypatybėmis išlieka absoliučia vertybe ir bet kas, kas kėsina sugriauti Kemalizmo ideologiją, yra valstybės priešas, prieš kurį galima imtis bet kokių priemonių. Vadinasi, kaip ir iš generolo Simsek kalbos matoma, kad nuomonės laisvė nėra toleruojama, jei ji prieštarauja oficialiajai kemalizmo ideologijai. Tai vėlgi veda prie asmens laisvių suvaržymo, iškeliant valstybę į svarbiausią vietą. Dauguma problemų yra militarizuojamos, ir tai veda prie sugrėsminimo, kai kariuomenė gali kištis ir reguliuoti visas valstybinio gyvenimo sferas. Prigimtinių teisių ir laisvių apribojimai, ilgi nepaprastosios padėties metai keliose Turkijos regionuose ir kariuomenės kišimasis į valstybės politinį gyvenimą rodo valstybės perdėtą sugrėsminimą.

Pagrindinis kariuomenės oficialus įtakos institutas buvo įkurtas 1961 metų konstitucijos pagrindu, kuri atsirado po pirmojo karinio valstybės perversmo ir buvo įkurta NST, nors jos prototipas Aukštesnioji Gynybos Taryba buvo įkurta jau 1933 metais. NST nuo 1961 metų tapo konstitucine institucija, kurioje pagrindiniai įgaliojimai perėjo į karininkų rankas. Ši institucija kasmet vis stiprina savo galias, kurios 1983-ųjų konstitucijoje išaugo į pagrindinį karinio elito įtakos stiprinimo instrumentą Turkijos politinių sprendimų priėmimo procese. Pagal NST įstatymo 2a

⁷¹ Excerpts of Turkish Army Statement, BBC, 2007 balandžio 28d, <<http://news.bbc.co.uk/2/hi/europe/6602775.stm>> [žiūrėta 2008.04.29]

⁷² Ten pat.

straipsni, nacionalinis saugumas yra apibrėžiamas kaip „išsaugojimas ir gynimas valstybės konstitucinės tvarkos, jos tautinio išlikimo, jos vienybės, visų jos interesų, kurie įtraukia politines, socialines, kultūrinės ir ekonomines problemas, saugojimas ir gynimas nuo bet kokių vidaus ir išorės grėsmių.“⁷³ Šis itin platus saugumo sferų apibrėžimas įgalina kariuomenę kištis į visus valstybinius reikalus.

Pagal 1982 metų Konstituciją, NST santykis tarp civilių ir kariškių buvo 5:5 (nors pagal pirminį 1961m Konstitucijos NST struktūros variantą buvo daugiau civilių). Ši institucija susidėjo iš valstybės prezidento, ministro pirmininko, ginkluotųjų pajėgų vado, nacionalinio saugumo, vidaus bei užsienio reikalų ministrų, sausumos, jūros ir oro karinių pajėgų vadų bei žandarmerijos⁷⁴ (žr. 1 lentelę priede). Ši institucija turėjo privalomojo patarimo teisę Ministrų Tarybai. Tai buvo pažymėta 118 straipsnyje, teigiančiame, kad “NST deklaruoja savo požiūrį į politinius sprendimus, susijusius su nacionaliniu saugumu, į kuriuos Ministrų Tarybai yra privalu atsižvelgti“.⁷⁵ NST tapo centrine saugumo struktūrų jėga ir pagrindinis NST tikslas buvo įteisinti apsaugos priemonės, kurių gali prireikti stengiantis susidoroti su vidaus bei išorės grėsmėmis.⁷⁶ Jos pagrindinė koncepcija yra: „Valstybės konstitucinės tvarkos, tautos išlikimo ir integralumo kaip ir visų politinių, visuomeninių, kultūrinių ir ekonominių interesų ir valstybės teisių tarptautinėje arenoje saugojimas nuo vidinių bei išorinių grėsmių“.⁷⁷ Atsižvelgiant į tai, kad visos valstybės gyvavimo sritys yra NST veiklos laukas, galima teigti, kad viskas, kas papuola į šį lauką, gali būti sugrėsminama.

1980-1999 metai yra laikomi NST „aukso amžiumi“, kai šios tarybos pagrindiniais tikslais buvo didinti įtaką problemų susijusių su saugumu sprendimuose bei ruošti pagrindinį Turkijos nacionalinio saugumo dokumentą – NSDP. NSDP niekur nėra skelbiamas, prie jo gali prieiti tik ribotas kiekis žmonių, šis dokumentas nėra ratifikuojamas ar net svarstomas Turkijos parlamente. Pagrindinės nuorodos apie NSDP gali būti aptinkamos Turkijos spaudoje ar įvairiuose interviu su svarbius postus užimančiais politikais, jiems prasitarant apie NSDP turinį.

Grėsmės. Kaip jau buvo minėta kalbant apie saugumą skelbiantį veikėją, visos viešojo ir privataus gyvenimo sferos Turkijoje galėjo tapti sugrėsmintomis. Pagrindiniu saugumo objektu esant valstybei, grėsmių laukas buvo ypatingai platus. Visos pagrindinės grėsmės buvo suformuluotos NSDP.

---

⁷³ Cebeci, 11.

⁷⁴ Umit Cizre, Almanac Turkey: Security Sector and Democratic Oversight, DCAF-TESEV Series in Security Sector Studies Special Publication, 2006, p. 37

⁷⁵ 1983m. Turkijos Konstitucija.

⁷⁶ Cizre, Almanac Turkey: Security Sector and Democratic Oversight, 37.

⁷⁷ Turkijos Respublikos Nacionalinio Saugumo tarybos tinklapis, Dažniausiai užduodami klausimai, <<http://www.mgk.gov.tr/Turkce/sss.html>> [žiūrėta 2008.04.13]

NSPD - tai svarbiausias su Turkijos nacionaliniu saugumu susijęs dokumentas, atsiradęs 1963 metais⁷⁸. Šis dokumentas apibrėžia pagrindinius nacionalinio saugumo prioritetus, interesus ir grėsmes. Jis yra ruošiamas kas penkeri metai ir esant poreikiui atnaujinamas. NSPD rengime dalyvauja karinių pajėgų generolas bei jo aplinka, užsienio reikalų ministerija ir nacionalinė žvalgyba. Šių institucijų NSPD koordinuojamąjį darbą atlieka NST. NSPD nėra afišuojamas dokumentas ir, kaip minėta, jo neratifikuoja parlamentas. Tik NST nariai gali būti susipažinę su šiuo dokumentu, kuris yra apibrėžiamas kaip pats svarbiausias ir slapčiausias dokumentas, susijęs su Turkijos nacionaliniu saugumu. Prireikus dokumentas yra keičiamas ir papildomas. Nacionalinė Karinės Gynybos Konceptija (NKGK) yra oficialus įrankis įgyvendinti NSPD. Šis dokumentas yra ruošiamas išskirtinai NST Generalinio Sekretoriato ir sukuria įgyvendinimo strategijas bei veiksmų planą, o taip pat suteikia įgyvendinimo priemones. Svarbu pažymėti, jog kadangi NSPD įtraukia ne tik išorines grėsmes, tai NKGK (kuris yra pagrinde karinis dokumentas) taip pat apibrėžia priemones, kuriomis bus sprendžiamos ir su vidaus problemomis susijusios grėsmės.⁷⁹ Vadinasi, karinės priemonės gali būti naudojamos sprendžiant vidines problemas, o tai veda link vidinių problemų militarizacijos bei sugrėsminimo. Grįžtant prie NSPD – svarbiausi papildymai buvo atlikti 1997, 1999, 2001 ir 2005 metais. Pakeitimai dažniausiai yra susiję su kintančia politine situacija Turkijoje bei pasaulyje.

Pailiustruoti NSDP kitimą atsižvelgiant į tarptautinės bendruomenės aktualijas galima šiais pavyzdžiais. 1960-aisiais, kai NSPD buvo pirmą kartą parašytas, pagrindine grėsme buvo įvardijama SSRS⁸⁰. Šalia SSRS grėsmės pirmosiose dokumento versijose vyravo daugiau išorinės nei vidinės grėsmės, tokios kaip ASALA⁸¹, Graikija, Kipras, JAV ginklų embargas Turkijai. Metams bėgant, situacija ėmė pamažu keistis ir grėsmės tapo daugiau kompleksinės - susidedančios tiek iš vidinio, tiek iš išorinio pobūdžio grėsmių. 1960 ir 1971 metais Turkiją krėtė valdžios perversmai inicijuojami Turkijos karinių pajėgų tam, kad būtų išlaikoma Atatiurko sukurta sekuliaristinė politinė sistema. Pagrindine grėsme 9-ajame dešimtmetyje, pakeitusia SSRS grėsmę, tapo Kurdistano Darbininkų Partija (PKK), kuri taip pat pakeitė ir armėnų ASALA judėjimo grėsmę. Nacionalinio saugumo dokumentuose separatizmas ir religinis fundamentalizmas užėmė pagrindinių grėsmių sąrašo viršų. Šie grėsmių pavyzdžiai suponuoja, kad aptariamuoju laikotarpiu Turkijoje

---

⁷⁸ Gökhan Yücel, „New Dilemmas of Turkish National Security Politics: Old and New Security Concerns and National Development in the Post-1980 Era“. Paper prepared for presentation at the Fourth Kokkalis Graduate Student Workshop at JFK School of Government, Harvard University, 2002, 12.

<<http://www.hks.harvard.edu/kokkalis/GSW4/YucelPAPER.PDF>> [žiūrėta 2008.04.17]

⁷⁹ Çebeci, 14.

⁸⁰ Yücel, 13.

⁸¹ ASALA (Armenian Secret Army for the Liberation of Armenia) - Armėnijos slaptoji išsivadavimo armija. 1975-1982 Turkijos diplomatai bei Turkijos ir Vakarų šalių dvišaliai santykiai buvo sabotuojami ASALA narių.

grėsmės pagrinde suvokiamos per realizmo prizmę, kuris atitiko tuometinę tarptautinės arenos situaciją, kai pagrindinis susipriešinimas buvo tarp suverenių valstybių. Tačiau 1997 metai žymi kritinį tašką, kai grėsmės buvo persvarstytos iš naujo.

1997 metai jau atspindėjo kitokią situaciją pasaulyje, kuris gyveno nauja era, palikdamas senąją – Šaltojo karo atmosferą – praeityje. Prisitaikant prie naujos pasaulio sistemos bei naujų iššūkių, prisireikė peržiūrėti grėsmių pobūdį iš naujo. Nuo 1997 metų NSPD grėsmėmis įvardino separatistinius ir reakcinius judėjimus, politinį islamą, turkiškąjį nacionalizmą (jei jis pasireiškia rasizmo forma), ultra-nacionalistinę mafiją, kraštutinės kairės judėjimus, galimus konfliktus su Graikija, Sirija bei kitais Turkijos kaimynais. 1997 NSPD taip pat teigė, kad ta situacija, pagal kurią vidinės ir kultūrinės charakteristikos, priimtose iki tol turėtų išlikti, taip stengiantis užkirsti kelią joms išplisti į viešąjį sektorių. Dokumentas taip pat akcentavo, kad būtina išlaikyti vakarietišką orientaciją ir toliau siekti narystės ES⁸². 1999 metų NST susitikime į NSPD grėsmių sąrašą buvo įtrauktos Turkijos įvaizdį pasaulyje skatinančios priemonės – tai kova su organizuotu nusikalstamumu bei ekonominių nusikaltimų prevencija. 2003 metais vidinių grėsmių sąrašas buvo pakeistas. Šios modifikacijos atsirado dėl kai kurių separatistinių teroristinių bei fundamentalistinių religinių organizacijų veiksmų suaktyvėjimo.

Tokios grėsmės kaip religinis fundamentalizmas jau nuo 9-ojo dešimtmečio Turkijoje tapo politizuota tema. Fundamentalusis islamas buvo įvardijamas kaip egzistencinė grėsmė Turkijos nacionaliniam saugumui. Pagal NSPD, politiniam islamui priskiriamos Adnano Menderes populistinė vyriausybė, Teisingumo, Nacionalinio išsivadavimo, Nacionalinės tvarkos, Gerovės ir Dorybės partijos . Šalia politinio islamo grėsmių radikaliosios religinės teroristinės grupuotės (IBDA-C ir Hizbullah) buvo įtraukiamos į grėsmių sąrašą tiek 1980-90-aisiais. Vėlesniais metais į pavojingų anti-sisteminių organizacijų sąrašą įėjo Fethullah Guleno Hizmet Cemaati judėjimas, išsiskiriantis savo puikia organizacija bei dideliu biudžetu. Oficialiuose dokumentuose teigiama, kad visos pagrindinės politinio islamo organizacijos ėmė steigtis po 1997m., kai po „vasario 28 dienos proceso“ Turkijoje ėmė stiprėti politinio islamo įtaka. Tai parodo, kad nesisteminių aktorių Turkijos nacionalinio saugumo kultūroje situacija buvo pakankamai nepatogi, nes dažnai net politinės partijos buvo be didesnio vargo uždraudžiamos, kaip parodė 1997 metų vasario 28 d. procesas, kurio metu konstitucinis teismas uždraudė Gerovės partiją, o vėliau ir jos dukterinę Dorybės partiją dėl anti-sekuliaristinių veiksmų.

Kaip jau buvo minėta anksčiau, Turkijos sugrėsminimo procesas buvo išskirtinis tuo, kad jo pagrindinis tikslinis saugumo objektas buvo valstybė, todėl grėsmių laukas buvo ypač platus,

---

⁸² Cebeci, 13.

pradedant kitų valstybių intervencijos grėsmės baigiant žmogaus teisėmis bei laisvėmis, kurios gali kliudyti Turkijos respublikos vientisumui, suverenumui ar „turkiškumui“. NSPD daugiausiai įvardino oficialias ir apčiuopiamas grėsmes, tokias kaip SSRS ar teroristiniai judėjimai, o vėliau įtraukė ir asimetrines grėsmes. Tačiau šiame slaptame dokumente, kuris vis tik atskleidžia oficialią saugumą skelbiančio veikėjo poziciją, privataus žmonių ir visuomenės sferos nebuvo įteisintos kaip keliančios grėsmę valstybei. Tai pagrįnde atsiskleidė per neoficialią karinių pajėgų retoriką, kurioje, kaip minėta, teigiama, kad net individo teisės negali būti aukščiau už valstybę, ir grėsmė tampa viskas ir bet kas, kas tik „eina prieš valstybę“. Taigi galima daryti išvadą, kad grėsmių laukas buvo tiek platus, kad apėmė visus viešojo ir privataus valstybės gyvenimo sektorius, ir pagal Kopenhagos mokyklos definicijas, Turkijos saugumo politika, kuri apėmė kone visą politinę sistemą, buvo tiesiog „perdėtai“ sugrėsminta.

2.1.2. Europeizacijos procesas Turkijoje

Kalbant apie Turkijos saugumo politikos išgrėsminimą, galima naudotis, Diez Keturių kelių modeliu, kuriuo jis apibūdina Europos Sąjungos poveikį Turkijos politinės sistemos išgrėsminimui bei demokratizacijai. Pasak Diez, ES poveikis yra keturių pobūdžių: privalomasis, įgalinantis, jungiantis ir kūrybinis. Šiame skyriuje bus trumpai apžvelgta, kaip ES įtakojo Turkijos demokratinius procesus keturiais įtakos būdais.

Privalomoji (angl. *compulsory*) - Turkijos atveju tai akivaizdžiai išreikšta 2002 metų centro dešinės Tėvynės Partijos nario Mesut Yilmaz kalboje, kurios metu jis teigia, kad „kelias į ES eina per Diarbakirą⁸³“. Kaip teigia Karakaya, Yilmaz savo kalboje pripažino faktą, jog tam, kad būtų galima siekti narystės ES, reikia pradėti spręsti etninių mažumų problemas⁸⁴. ES privalomąją įtaką išreiškia šimtai įvairių įstatymų, įskaitant konstitucijos pakeitimus bei harmonizacijos įstatymus, susijusius su Turkijos įstatyminės bazės pritaikymu prie *acquis*. Didžiausias dėmesys kreipiamas žmogaus teisių ir laisvių klausimams. Turkija pasirašė nemažai tarptautinių teisės dokumentų ir tokiu būdu užtikrino savo valstybės piliečių socialines, ekonomines, kultūrinės ir politines teises (žr. 3 lentelę priede).

Iš pateiktos lentelės puikiai atsiskleidžia žmogaus teisių plėtra ir jų gilinimas Turkijoje. 1999-2007 metais ratifikuotos žmogaus konvencijos leidžia patikrinti, kaip plito žmogaus teisių apsauga Turkijoje, nors kaip jau buvo minėta EK ataskaitose dėl Turkijos progreso, įstatyminės bazės sukūrimas dar nereiškia šimtaprocentinio įstatymų vykdymo, tad ir ratifikuotos konvencijos

⁸³ Diarbakiras yra didžiausias miestas Turkijos pietryčiuose, neoficialiai laikomas kurdiškų provincijų sostine.

⁸⁴ Karakaya Polat, 7.

nebūtinai atskleidžia tikrąją žmogaus teisių apsaugos padėtį Turkijoje. Galima teigti, kad tai gali būti vienas iš būdų patikrinti, kaip žmogaus teisių apsauga buvo įgyvendinama.

Duomenys pateikti apie Turkijos žmogaus konvencijų ratifikavimo dinamiką rodo, jog pagrindinis žmogaus teisių konvencijų ratifikavimas prasidėjo 2003 metais. Tai galima sieti su ES demokratizacijos įtaka. 2001 metais Turkija priėmė NPAA - pagrindinį strateginį dokumentą, nurodžiusį gaires padėsiančias pritaikyti Turkijos įstatyminę bazę prie ES *acquis*. Vėlesniais metais Turkijos leidžiamoji ir vykdomoji valdžia atsidėjo šių gairių įgyvendinimui. 2003-2006 metais buvo priimtos 5 skirtingos konvencijos: pakeista Europos Socialinė Chartija, ICCPR (Tarptautinis pilietinių ir politinių teisių paktas), CERD (Tarptautinė konvencija dėl visų formų rasinės diskriminacijos panaikinimo), Neprivalomas CEDAW protokolas ir 4 neprivalomi protokolai: Europos žmogaus teisių konvencijos Šeštasis Protokolas (mirties bausmė), Neprivalomas ICCPR protokolas (teisė individualiam susižinojimui), Antrasis neprivalomas ICCPR protokolas (mirties bausmė) ir Neprivalomas CEDAW protokolas. Daugiausiai konvencijų buvo priimta 2003 metais, ir tai galima aiškinti jau minėtu NPAA įgyvendinimu bei dideliu legislatyvos aktyvumu. 2007 metais Turkija liko neįteisinusi tik Tautinių mažumų apsaugos pagrindų konvencijos ir Europos žmogaus teisių konvencijos 4 protokolo. Tautinių mažumų apsaugos pagrindų konvencijos įteisinimo delsimas yra siejamas su kurdų etninės mažumos klausimu ir delsimu pilnai įteisinti šią konvenciją dėl jos teiginio, jog: „Tautinių mažumų apsauga valstybės stabilumui, demokratiniam saugumui ir taikai yra esminė. Pliuralistinė ir demokratiška visuomenė ne tik turėtų gerbti etninius, kultūrinius, kalbinius ir religinius kiekvieno asmens priklausančio tautinėms mažumoms identitetus, bet ir sukurti atitinkamas sąlygas jiems juos išreikšti ir vystyti.“⁸⁵ Šis punktas Turkijoje visada buvo laikomas jautriu klausimu dėl istorinės patirties - baimės prarasti valstybės bei tautos vientisumą. Kaip jau buvo minėta ankstesniuose skyriuose, būtent šie valstybės aspektai buvo visą laiką daugiausiai sugręsminti ir kaip teigiama oficialiuose dokumentuose bei viešuose pasisakymuose, etninės mažumos, o ypač kurdai, kelia didelę grėsmę Turkijos valstybės teritoriniam nedalomumui.

Atsižvelgiant į tai, kad Turkija per 2003-2006 metus pasirašė ir ratifikavo 8 skirtingus žmogaus teisių apsaugos įstatymus bei protokolus, rodo jos išgręsinimą bei demokratinės sistemos gilinimą. Svarbu yra grįžti prie ES faktoriaus, kaip lemiamo postūmio Turkijai šiuos įstatymus priimti, nes būtent vizija įstoti į ES Turkiją skatino priimti ES rekomendacijas tobulinti žmogaus teisių apsaugos sritį.

---

⁸⁵ Council of Europe, Framework Convention For The Protection Of National Minorities, Strasbourg, November 1994, 1. <http://www.gov.am/enversion/staff_4/pdf/1konvencia_eng.pdf> [žiūrėta 2008.05.02]

Įgalinanti (angl. *enabling*) - Turkijos atveju, ES įgalinanti įtaka daugiausiai poveikio turėjo kariniams-visuomeniams santykiams, kuriems keičiantis daugiau galių įgavo politiniai ir visuomeniniai veikėjai. Karinių pajėgų galios žymiai sumenkėjo tiesiogiai dėl ES įtakos. Narystė ES karinėms pajėgoms taip pat iškelė ir tam tikrą dilemą. Integracija į ES – tai yra galutinio tikslo - „vesternizacijos“ įgyvendinimas, kurį visą laiką ypatingai palaikė kariuomenė, tačiau tolimesnės ES narystės procedūros pareikalavo, kad kariuomenė atsisakytų nemažai savo įgaliojimų. Tai galima laikyti ES įtakotu konsensu tarp susiskaldžiusio Turkijos valdančiojo elito⁸⁶. Svarbiausia šioje situacijoje buvo tai, kad kariuomenė nesipriešino savo įgaliojimų perdavimui civilinei valdžiai, visuomeniniam sektoriui ir net opozicinėms partijoms.

Jungiančioji įtaka (angl. *connective*) - Turkijos atveju, ES fondavimas yra vis dar dažnai suprantamas kaip „tėvynės išdavimas“⁸⁷. Pagal nesenus pavyzdžius turkai dažnai atsisako ES fondų paramos, nes įtaria, kad ES turi „paslėptą planą“. Turkijos įstatymai šiuo metu vis dar varžo paramos iš užsienio organizacijų gavimą, taip stengiantis atsiriboti nuo išorinių įtakų, tai taip pat trukdo stiprėti nevyriausybinėms organizacijoms bei visuomeniniam sektoriui. Tačiau yra ir pakankamai sėkmingų pavyzdžių, kai ES finansavo organizacijas, kurių tikslas yra gerinti turkų ir kurdų ar Turkijos ir Graikijos santykius⁸⁸.

Kūrybinė įtaka (angl. *constructive*) - Turkijos atvejo analizėje, ES siekia pagelbėti išspręsti turkų-kurdų konfliktą. Kūrybinio proceso metu ES nori transformuoti ne kurdų identitetą, tačiau pačio turkiškumo išraišką. Šiuo metu vyksta diskusija ar „*turkiyeli*“ koncepcija, kuri reiškia „iš Turkijos“, yra labiau apimanti visus piliečius, ar reikėtų naudoti „turkai“ sąvoką, kuri neapima kitų „ne turkų“ ir taip, ir konstruojama etninė atskirtis. Ši diskusija parodo identiteto rekonstravimo galimybę.

Kaip teigia Karakaya, išgrėsminimo sėkmę rodo ne konfliktų išsprendimas, bet daugiau visuomeninė difuzija ir išgrėsminimo darbotvarkės išplėtimas⁸⁹. Pagal Diez Keturių kelių modelį, ES Turkijai darė įtaką keturiais būdais: privalomuoju, įgalinančiu, jungiančiuoju ir kūrybiniu. Šie procesai keturiais būdais veikė Turkijos demokratizaciją veikiant per patį skatinimą tapti ES nare, elitų konsolidavimą, fondavimą bei identitetų rekonstrukcijos skatinimą. Tai rodo, jog europeizacijos procesas yra glaudžiai susijęs su išgrėsminimu ir demokratizacija.

---

⁸⁶ Arsel Aidinli, Nibat Ali Ozcan ir Dogan Akyaz, „The Turkey's Military March towards Europe“. *Foreign Affairs*. 2006, 85.

⁸⁷ Karakaya, 12.

⁸⁸ Bahar Rumelili, „Civil Society and the Europeanization of Greek-Turkish Cooperation“, *South European Society and Politics*. 2005, 10.

⁸⁹ Karakaya, 14.

2.1.3. Išgrėsminimo procesas

1999 metais ES viršūnių susitikime Helsinkyje Turkija buvo pripažinta valstybe-kandidate integracijai į ES. Tai paskatino daug reformų stengiantis atitikti Kopenhagos kriterijus, ir pastūmėjo Turkijos vyriausybę 2001 metais paskelbti Nacionalinę Programą ES *acquis* įsisavinimui (NPAA). Šiame skyriuje bus analizuojamas Turkijos saugumo politikos konstravimas žvelgiant per išgrėsminimo proceso prizmę ir sujungiant tai su Diez Keturių kelių modeliu. Tam, kad būtų galima dar kartą patikrinti sąryšį tarp ES įtakojamos Turkijos išgrėsminimo bei demokratizacijos, yra būtina peržvelgti NPAA dokumentą bei kaip Turkija jį įgyvendino. Tam pasitarnaus Europos Komisijos dokumentai „2001-2007 metų reguliariosios ataskaitos dėl Turkijos progreso siekiant narystės ES.“

Išgrėsminimo įtakos veikėjas – Turkijos atveju, tai būtų tokia tarptautinė organizacija kaip ES arba Tarptautinis Valiutos Fondas (TVF), kurios skatina demokratines reformas Turkijoje, žadėdamos ekonominę pagalbą ir narystę ES. Tokioms, pakankamai ekonomiškai atsilikusioms valstybėms kaip Turkija, tarptautinių organizacijų parama yra žūtbūtinė ir dažnai asocijuojama su demokratija, gerbūviu bei pažanga.

Išgrėsminimo tiksliniai objektai. Turkijos atveju, šie išgrėsminimo tiksliniai objektai gali būti visi plataus sugrėsminimo saugumo politikos lauko kelių lygmenų dalyviai, pradedant visuomene, baigiant individualiais. Turkijoje, dėl perdėto saugumizavimo, pagrindiniu saugumo objektu esant valstybei, daugiausiai buvo apribotos etninės bei religinės mažumos – kurdai, aleviai, graikų ortodoksų bendruomenė, armėnai. Tai yra tie veikėjai, kuriuos saugumą skelbiantis veikėjas apibrėžia kaip grėsmes, keliančias pavojų Turkijos tautiniam vientisumui, teritoriniam integralumui ir vientisumui, nes gali skatinti separatizmą. Pagal Turkijos saugumą skelbiančio veikėjo logiką, šios etninės ir religinės grupės ilgą laiką oficialiai nebuvo net pripažįstamos kaip tokios ir visi bendrai buvo vadinami musulmonais turkais. Tai stipriai varžė šių bendruomenių narių pilietines laisves ir politines teises.

Sugrėsminimo buvo ne tik etninės ar religinės bendruomenės, tačiau ir visuomeninės organizacijos, kurios neatitiko kemalizmo ideologijos. Religinio pagrindu susikūrusios partijos būdavo dažnai uždarnos dėl anti-sekuliaristinių veiksmų, prieštaraujančių Turkijos konstitucijai. Buvo apribojamos asociacijos, susirinkimai bei mitingai. Jų sugrėsminimo lygmuo buvo ypatingai aukštas, nes saugumą skelbiantis veikėjas visada nepasitikėjo visuomene kaip tokia, kuri gali paskatinti anti-kemalistinius procesus, susijusius su siekiu gražinti religiją į viešąją politiką ir pan. Asociacijų ir susirinkimų laisvė buvo apribota dar ir todėl, kad valdžia galėtų kontroliuoti partijų kūrimąsi. Nenaudingas arba tas, kurios galėjo tapti populiariomis, bet, neatitinkančioms karinio elito poreikių, buvo galima lengvai uždrausti neleidžiant joms susiburti. Sugrėsminimo buvo taip pat ir

žiniasklaida. Karinių pajėgų vadovavimo „aukso amžiaus“ metais žiniasklaida stengdavosi net neiškelti į viešąją erdvę su nacionaliniu saugumu susijusių klausimų ar kritikuoti valdžią. Tai dažnai baigdavosi leidyklų uždarymu bei jų įrangos konfiskavimu, o redaktoriai ir žurnalistai būdavo apkaltinami 301-uju baudžiamojo kodekso straipsniu, kuris draudė ižesti „turkiškumą“. Vadinasi, joks Turkijos vyriausybės politikos sprendimas negalėjo būti kritikuojamas.

Galima teigti, kad visa Turkijos visuomenė buvo stipriai kontroliuojama valdančiojo elito imantis griežtų bausmių už nusižengimą oficialiai valstybės ideologijai. Tai galima vadinti pilnu autoritarizmu, tačiau iš kitos pusės, negalima pamiršti ir dėl kokių priežasčių tokių išskirtinių priemonių buvo imamasi. Per visą Turkijos respublikos gyvavimo laikotarpį ne kartą islamišku pagrindu susikūrę judėjimai ir partijos grasino Turkijos demokratijai paversti ją dar viena Irano tipo islamo respublika gražinant religiją į valstybės oficialiąją ideologiją ir įteisinant Šarijatą. Tai būtų buvęs nusižengimas oficialiam Turkijos vesternizacijos bei griežto sekuliarizmo kursui, kurį taip atidžiai sergėjo karinės pajėgos.

Išgrėsminimą skelbiantys veikėjai – šis išgrėsminimą skelbiantis veikėjas gali būti tapatinamas su išgrėsminimo įtakos veikėjais, tokiais kaip ES, tačiau čia norima pabrėžti, kad išgrėsminimą skelbiantys veikėjai, tai yra nevyriausybinės Turkijos vidaus organizacijos bei žiniasklaida. ES integracijos procesui sumažinus sugrėsminimo lygmenį, visuomeninis sektorius bei žiniasklaida tapo ypatingai aktyviais veikėjais, prisidedančiais prie tolimesnio sugrėsminimo mažinimo, iškeliančiais pastarojo penkiasdešimtmečio problemas į viešumą, diskutuojančiais apie viešosios politikos priimamus sprendimus. Svarbios yra nevyriausybinės organizacijos tokios kaip TŪSIAD (tai yra Turkijos Pramonės ir Verslininkų asociacija, kuri rėmė įvairius mokslinius tyrimus apie Turkijos politinę bei visuomeninę sistemą išskeldama aktualias problemas bei skleisdama informaciją apie jas pasaulyje). Turkijos visuomeninis sektorius vis dar yra kontroliuojamas, nors jau daug mažiau, bet kol kas tik apie 10% valstybės piliečių yra nevyriausybinių organizacijų nariais.⁹⁰ Kaip teigia Ulvi Saran, Turkijos demokratija yra dar perdėm nauja ir neišsivysčiusi, todėl pilietinė visuomenė dar nėra susiformavusi, o nevyriausybinių organizacijų sektorius menkai pajėgus kažką pakeisti, tačiau situacija pastaruoju metu pastebimai gerėja.

Kalbant apie saugumą skelbiantį veikėją, bei jo išgrėsminimą, reikia pabrėžti, jog ES Helsinkio Viršūnių susitikimas 1999 m. bei jo metu priimtas sprendimas buvo pagrindinis akstinas pradėti saugumo sektoriaus bei karinių-civilinių santykių reformas Turkijoje. Po šio viršūnių susitikimo, Turkija, norėdama, kad jos, kaip kandidatės, statusas būtų išplėstas, turėjo „sušvelninti“

---

⁹⁰ Ulvi Saran, „Do Turkey Civil Society Organizations accurately represent the public?“, *Today's Zaman*, 2008.04.15. <<http://www.todayszaman.com/tz-web/detaylar.do?load=dTetay&link=138546>> [žiūrėta 2008.05.16]

NST sąstata. Pirmą kartą po 1982 metų NST sąstatas pakeistas 2001 m. konstitucijos pataisa, padidinant civilių skaičių iki 9 - pridėdant ministro pirmininko delegatus ir teisingumo ministrą (žr. 2 lentelę priede). Turkijai reikėjo įvesti daugiau civilių politikų į NST sudėtį, tam, kad palaiapsniui būtų mažinama karinio elito galia valstybės politiniams procesams.

Ši nauja NST struktūra atvėrė kelią naujiems nariams iš vyriausybės, tačiau kariuomenės dominavimas NST sprendimams pasikeitė nežymiai⁹¹. Konstitucijoje taip pat buvo pakeista „prioritetinio privalomojo patarimo“ teisė į švelnesnę rekomendacinę „patarimų įvertinimo“ formą. Kitos dvi reformos įgyvendintos 2003 metais pakeitė NST generalinio sekretoriato struktūrą įsileidžiant daugiau vyriausybės bei nekarinių atstovų, taip suteikiant NST daugiau skaidrumo, bei trečioji pataisa, kuri panaikino NST generalinio sekretoriato slapto veikimo ir procedūrų taisyklės. NST generalinio sekretoriato sekretorius neteko nemažai jam anksčiau priskirtų galių, tokių kaip prezidento ir ministro pirmininko konsultavimas, NST nutarimų įgyvendinimas, darbo grupių formavimas. Tokiu būdu, generalinio sekretoriato autoritetas ir įgaliojimai buvo susiaurinti.⁹² Nuo 2003 m. juo galėjo tapti ir civilis asmuo. 2004 metais pagrindinės NST funkcijos buvo perduotos Aukščiausiajai Karinei Tarybai (AKT). ES sąlygiškumas buvo panaudotas kaip efektyvus instrumentas skatinant demokratinius procesus Turkijos nacionalinio saugumo sektoriuje.

Grėsmės. Turkijos saugumo politikos išgrėsminimo procesui yra svarbūs 2001 ir 2005 metai, nes dėl ES reformų NSPD buvo pakeistas kelis kartu. Ypač svarbus yra 7-ojo ES harmonizacijos paketo priėmimas, kuris įsigaliojo 2003 metų rugpjūčio 7d. Tai rodo, kad Turkija bando pertvarkyti savo saugumo sektorių, kad atitiktų Kopenhagos kriterijus.

Pati svarbiausia šių NSDP pokyčių tendencija - tai grėsmių mažėjimas bei jų kokybinis pokytis. 2001 ir 2005 metais aktyviai vyko išgrėsminimo procesas „išimant“ grėsmes iš sugrėsminimo nacionalinio saugumo diskurso. Grėsmių pobūdis keitėsi dėl kintančio globalinio konteksto. Šaltojo karo pabaiga, 2001 metų rugsėjo 11-osios įvykiai, JAV karas Irake - visa tai turėjo didelę įtaką Turkijos nacionalinių grėsmių percepcijai. Žymiai daugiau dėmesio skiriama transnacionalinėms bei asimetrinėms grėsmėms. Jei anksčiau viskos grėsmės buvo labai aiškiai apibrėžtos realizmo terminais, kad valstybės kovoja vienos prieš kitas anarchiškoj aplinkoj, tai po 2001 metų tarptautinės aplinkos suvokimas pasikeitė, ir pasaulis imtas suvokti globaliau. Tokios grėsmės kaip terorizmas, prekyba masinio naikinimo ginklais, žmonėmis bei narkotikais, vandens problemos, energetinis saugumas, migracija ima išstumti valstybių, kaip pagrindinių grėsmių supratimą.

---

⁹¹ Ümit Cizre, „Demythologizing the National Security Concept: The Case of Turkey. *The Middle East Journal*, 57(2), 2002, 216.

⁹² Cizre, *Democratic Oversight and Reform of the Security Sector in Turkey*, 43-44.

2003 m. NSPD atidžiau apžvelgiamos kitos vidinės grėsmės, tokios kaip vidinė migracija, kuri sukelia neplanuotos urbanizacijos problemas, ekonominės ir socialinės problemos. Grėsmių kiekio didėjimas bei jų pobūdžio pokyčiai rodo apie Turkijos nacionalinio saugumo koncepcijos kaitą bei plėtrą. Viskas nuo eismo įvykių iki organizuoto nusikalstamumo, nuo korupcijos iki vidinės migracijos, nuo separatizmo iki politinio islamo tapo į NSPD įtrauktomis problemomis.⁹³ Nors kai kurių grėsmių saugumo objektas yra individas (pvz. eismo įvykiai), tačiau valstybė vis dar išlieka pagrindiniu saugumo objektu. Nors šios problemos ir atsiranda saugumo darbotvarkėje, tačiau joms nėra skiriama daug dėmesio, tačiau ryškėja tendencija, jog individas ir visuomenė tampa vis svarbesniais saugumo objektais.

Turkijos nacionalinio saugumo grėsmių pokyčių analizėje labai svarbų vaidmenį suvaidino žmogaus teisės ir jų vystymasis. Kaip buvo minėta anksčiau, saugumą skelbiantis veikėjas saugumo objektu laikė valstybę ir tik po valstybės ėjo individas. Tai reiškė, jog reikalui esant, buvo galima apriboti žmogaus teises tam, kad nenukentėtų valstybės nacionalinis saugumas. Ši problema buvo itin skaudi kalbant apie tautines mažumas, tokias kaip kurdai. Teisė į mokslą ir laidų transliavimas gimtąja kalba buvo neįmanomas iki 2004 metų. Kaip buvo pavaizduota prieš tai buvusiuose pavyzdžiuose iš konstitucijų analizės, visi Turkijos respublikos piliečiai oficialiai buvo pripažinti tik turkais, jokių kalbų apie kitokias tautybes nebuvo, nes visą laiką bijota, kad tautinės mažumos bei jų pripažinimas gali pakenkti pagrindinei absoliučiai vertybei – valstybei bei jos vientisumui ir teritoriniam nedalomumui. Padėtį iš esmės pakeitė ES harmonizacijos paketai, kurių per 6 metus buvo priimta viso 8⁹⁴. Trečiasis harmonizacijos paketas buvo lemtingas kurdų tautinės mažumos teisių suvaržymų sumažinimui. Šio paketo 8 straipsnis teigia:

„Galimos transliacijos skirtingomis kalbomis ir dialektais, kuriuos tradiciškai naudoja Turkijos piliečiai jų kasdieniniame gyvenime. Šios transliacijos neturi prieštarauti pamatiniams Turkijos respublikos Konstitucijos principams bei nedalomi valstybės bei tautos visumai“⁹⁵.

Šis straipsnis patvirtina, jog Turkijos respublikoje gyvena skirtingomis kalbomis bei dialektais kalbantys žmonės ir kad jiems suteikiama teisė matyti televizijos transliacijas jų kalbomis, tačiau primenama, jog tai neturi kelti grėsmės valstybei. Trečiojo paketo 11 straipsnis tautinėms mažumoms suteikia teisę į mokslą užsienio kalba:

---

⁹³ Cebeci, 14.

⁹⁴ Cebeci, 16.

⁹⁵ Harmonization law, 3 paketas, 8 straipsnis, <<http://www.byegm.gov.tr/on-sayfa/uyum/uyum-ingilizce.htm>> [žiūrėta 2008.04.29]

„Šio įstatymo tikslas yra reguliuoti procedūras, susijusias su užsienio kalbų mokymu mokymo įstaigose. Mokyklose galima mokyti užsienio kalba ir mokytis skirtingų kalbų ir dialektų tradiciškai vartojamų Turkijos piliečių jų kasdieniame gyvenime.“⁹⁶

Šie du straipsniai iš trečio harmonizacijos paketo turėjo milžinišką įtaką demokratiniams procesams Turkijoje, kurie susiję su etninių mažumų teisėmis bei laisvėmis. Šis pavyzdys yra gerai iliustruojantis išgrėsminimo procesus Turkijoje, kuriuos įtakojo ES, nes mažumų teisės buvo „išimtos“ iš sugręsminto nacionalinio saugumo diskurso ir grąžintos į normaliosios politikos žaidimo lauką.

Kitas svarbus išgrėsminimo pavyzdys – tai pokyčiai susiję su žodžio bei minties laisve. Šie pokyčiai taip pat buvo priimti sąlygojant ES ir aiškiausiai atsispindi 6 Harmonizacijos įstatyme, kuris pakeitė anti-teroro įstatymą, leidžiantį bausti už propagandą, nukreiptą prieš valstybės nedalomumą. Tuo pačiu harmonizacijos paketu NST generalinis sekretorius buvo išbrauktas iš Video ir muzikos bei meno patariamąsios tarybos sąstato. Tai rodo jog karinės pajėgos netenka savo įgaliojimų įtakoti Turkijos televizijos bei radijo transliacijų. Iki 2000 metų turkiška žiniasklaida buvo suvaržyta ir stengėsi neliesti su nacionaliniu saugumu susijusių problemų, tačiau 2000 metais situacija pasikeitė, ir žiniasklaida tapo stipria išgrėsminimo procesų rėmėja, aptariančia su tuo susijusius klausimus viešai.⁹⁷ Pati žiniasklaida ėmėsi išgrėsminimo politikos, ypač tai padėjo Kipro krizės metu, kai žiniasklaida suvaidino išgrėsminimo skelbiančio veikėjo vaidmenį.

Tokie įstatymai kaip mirties bausmės panaikinimas, įstatymas, kuris neleidžia įžeisti karinių pajėgų, kitoms religinėms bendruomenėms turėti turtinę nuosavybę, pvz., bažnyčias, rodo tolimesnį išgrėsminimo procesą. Siauriamos policijos galios, taip sumažinant žmogaus teisių pažeidinėjimų tikimybę⁹⁸. Verslo aplinka taip pat aktyviai palaikė išgrėsminimo bei demokratizacijos procesus. Turkijos Pramonės ir Verslininkų asociacija (TÜSIAD) ir Ekonominio Vystymosi fondas (IKV) ėmėsi ne tik aktyvaus lobizmo, bet ir pastoviai tyrė bei spausdino ataskaitas apie valstybės vystymąsi, rėmė harmonizacijos paketus ir t.t. Ši organizacija taip pat nemažai padėjo, kad būtų sureguliuoti santykiai su Graikija bei Kipru.

Apibendrinant galima teigti, jog Turkijos saugumo politika, bei dauguma viešojo bei privačiojo gyvenimo sferų buvo ne tik sugręsminta, tačiau ir perdėtai sugręsminta. Didžiulis karinių pajėgų palaikymas visuomenėje legitimavo jų didelę įtaką, kuri sukūrė palankias sąlygas sustiprinti

---

⁹⁶ Harmonization Law, 3 paketas, 11 straipsnis <<http://www.byegm.gov.tr/on-sayfa/uyum/uyum-ingilizce.htm>> [žiūrėta 2008.04.29]

⁹⁷ Cebeci, 19.

⁹⁸ Pinar Tankan, „Turkey EU Relations In The Post Helsinki Phase and The EU Harmonisation Laws Adopted By the Turkish Grand National Assembly In August 2002“. SEI Working Paper No 55, 2002, 8-12.

<<http://www.sussex.ac.uk/sei/documents/wp55.pdf>> [žiūrėta 2008.04.29]

savo vaidmenį Turkijos politiniame gyvenime, į kurią, kaip skelbia pats karinis elitas, jie nesikiša. Ypatingos sąlygos lėmė, jog Turkijai teko stengtis palaikyti demokratiją „iš viršaus“, nes pati visuomenė jai dar nebuvo pasiruošusi. Perdėtas sugrėsminimas sukūrė nemažą skaičių problemų, kurios tapo kliūtimi Turkijos integracijai į ES. Pagrindinės problemos buvo susijusios su žmogaus teisių suvaržymais bei jų laisvių nepaisymu. ES keturiais skirtingais įtakos darymo procesais sukūrė palankias sąlygas Turkijai imtis demokratinų reformų, kurios turėjo didelę teigiamą įtaką Turkijos demokratijos konsolidacijai. Didžioji dauguma grėsmių buvo panaikintos „išimant“ jas iš saugumo darbotvarkės, išgrėsminant tuos veikėjus, kurie, pagal senąją mąstymą, kėlė grėsmę Turkijos išlikimui.

2.2. Turkijos demokratizacija

Kaip teigta ankstesniame skyriuje, ES Turkijoje įtakojo nemažai demokratinų reformų, kurios prisidėjo prie saugumo politikos pakeitimo, grėsmių skaičiaus sumažinimo, grėsmes keliančių veikėjų sąrašo peržiūrėjimo jį akivaizdžiai susiaurinant ir gražinant problemų sprendimo priėmimo procesą į normaliosios politikos lauką. Šie pokyčiai bylojo apie Turkijos sugrėsminimo lygmens sumažinimą bei demokratinų reformų pradžią. Šios demokratinės reformos pirmiausiai buvo įteisintos NPAA, kuris buvo parengtas pagal ES Prisijungimo Partnerystės planą – rekomendaciją, kuria vadovaujantis Turkija įteisino reformų gaires.

NPAA – tai dokumentas, kuris padėjo pagrindus 8 sekusiems harmonizacijos reformų paketams, bei atvėrė kelią Turkijai pradėti derybas su ES dėl narystės joje. Dokumento įžanginėje dalyje yra išdėstomi įsipareigojimai, kurių Turkija žada laikytis: stengsis tęsti draugišką ir abipusį dialogą su Graikija, remti JT pastangas išspręsti konfliktą Kipre. Svarbi yra citata, kurios tekste yra sakoma: „kaip ES narė, Turkija stengsis veikti kaip demokratinė ir sekuliari valstybė ir rodys pavyzdį kitoms tūrų valstybėms bei islamiškajam pasauliui⁹⁹.“ Politinių kriterijų skyriuje yra išvardinamos pastangos, kurių imsis Turkijos vyriausybė, kad galėtų kuo labiau priartėti prie ES normų: „Tikslas yra toliau vystyti tarptautinius Turkijos įsipareigojimus ES, peržiūrėti konstituciją ir kitus įstatymus, tam, kad būtų padidintos žmogaus teisės ir laisvės, kurios užtikrins stiprią atstovaujamąją demokratiją.“¹⁰⁰ Kaip jau minėta, šie įsipareigojimai įteisinti NPAA buvo lyg tam tikras planas imtis demokratinų reformų Turkijoje, kurios buvo įgyvendintos aštuonetu harmonizacijos paketų.

---

⁹⁹ Turkish National Program for the Adoption of Acquis, 2001, 5.

<http://ec.europa.eu/enlargement/pdf/turkey/npaa_full_en.pdf> [žiūrėta 2008.04.30]

¹⁰⁰ Ten pat.

NPAA yra pirmasis dokumentas, kuriame akivaizdžiai atsispindi Turkijos įsipareigojimai demokratizuotis, norint integruotis į ES. 4 lentelė „Turkijos derybų su ES dinamika“ atskleidžia 35 punktus, kurie yra numatyti NPAA Turkijos įstatyminės bazės pritaikymui prie ES *acquis*. Iš šios lentelės matoma, jog pirmieji derybų punktai įgyvendinti jau nuo 2006 metų. Šiuo metu yra pradėti 6 derybų punktai susiję su statistika, verslo ir pramonės politika, trans-europiniais ryšiais, vartotojų ir sveikatos apsauga bei finansine kontrole. 8 punktai yra šiuo metu išaldyti, o 21 dar nepradėtas. 5 lentelė iliustruoja NPAA gaires bei 7 harmonizacijos įstatymų paketus – tai rodo įstatymų, susijusių su politiniais kriterijais, žmogaus teisėmis ir laisvėmis priėmimo dinamiką. (žr. 6 lentelę priede). 6 lentelė nurodo pagrindines NPAA gaires susijusias su demokratinėmis reformomis bei jų įgyvendinimu harmonizacijos įstatymais. Kaip galima matyti iš pateiktos lentelės, reformos imtos įteisinti jau nuo 2002 metų vasario, praėjus vos pusei metų nuo NPAA priėmimo. Pagrindiniai įstatymai, kurie buvo koreguojami ar pilnai perrašomi buvo susiję su šiomis sritimis: Žodžio ir minties laisve, asociacijų ir taikių susirinkimų laisve, pilietine visuomene, kova prieš kankinimus, ikiteisminiais sulaikymais, žmogaus teisių pažeidimų atitaisymu, valstybinių tarnautojų apmokymais žmogaus teisių klausimais, teisminės sistemos pagerinimu, mirties bausmės uždraudimu, kultūriniu gyvenimu ir individo laisvėmis, regioninių skirtumų mažinimu, anti-diskriminacija kalbos, rasės, spalvos, lyties, politinės nuomonės, filosofinių įsitikinimų ir religijos pagrindais, Turkijos konstitucijos pataisomis, įkalinimo sąlygomis kalėjimuose, nacionalinio saugumo taryba.

Apibendrinant galima teigti, kad Turkija atliko nemažai šaliai reikalingų reformų. Viena iš pagrindinių - tai 1982 metų Konstitucijos reformavimas, kuris buvo numatytas NPAA. 2001 metais parlamentas parengė 34 Konstitucijos pataisas. Pagrindiniai Konstitucijos pakeitimai buvo susiję su žmogaus teisių stiprinimu, ypač žodžio laisve, asociacijų ir taikių susirinkimų teise, mirties bausmės panaikinimu, kalėjimų reforma, leidimu leisti spaudą, bei transliuoti programas kitomis kalbomis nei turkų, sumažinti suvaržymai politinėms partijoms, palengvintos sąlygos nemusulmoniškoms religinėms bendruomenėms, didinamos teisės darbo srityje, daromi pirmieji žingsniai lyčių lygybei bei vaikų teisėms užtikrinti, verslo sąjungų teisių didinimu.

Galima konstatuoti, kad konstitucijos pataisos padėjo stiprius pamatus demokratijos sutvirtinimui bei tolesnėms reformoms. Buvo priimtas naujas Civilinis kodeksas ir trys reformų paketai. Šių reformų paketų priėmimas rodo Turkijos vyriausybės tvirtą pasiryžimą toliau tęsti prisitaikymo prie ES vertybių ir normų sistemos. Šios reformos paskatino aktyvias diskusijas tarp

Turkijos politinių partijų, pilietinės visuomenės, verslo bei akademinų bendruomenių¹⁰¹. Tai yra itin svarbus momentas, nes anksčiau tokie debatai politinėmis temomis buvo pakankamai pasyvūs bei atsargūs dėl didelės karinių pajėgų įtakos, kurios daugelis vengė. Galima vadinti tai pilietinės visuomenės teisių suvaržymų mažėjimu.

Reformų paketai, kuriuos priėmė parlamentas buvo itin svarbūs, nes įteisino teisinius mechanizmus, kurie uždraudė mirties bausmę taikos metu, galimybę transliuoti radijo ir TV kanalus kurdu kalba, žodžio laisvės plėtimą ir didesnes teises nemusulmoniškoms religinėms bendruomenėms. NST pasiūlė, kad dviem iš pietryčių provincijoms (Hakkari ir Tunceli), apgyvendintoms kurdu, būtų panaikintas nepaprastosios padėties įstatymas. Tai sukėlė demokratijos bangą kurdiškiosiose Turkijos pietryčių provincijose, kurias labai palankiai įvertino ES. Panaikinus nepaprastąją padėtį dvejuose pietryčių kurdiškuose regionuose 2002 m. ten akivaizdžiai sumažėjo įtampos, sustiprėjo kultūrinė tolerancija¹⁰². Įkurta Reformų Stebėjimo grupė, kuri turėjo sekti, kaip praktiškai yra įgyvendinamos žmogaus teisių ir laisvių pataisos bei spręsti konkrečias su tuo susijusias problemas¹⁰³. Buvo priimti nauji civilinis ir baudžiamasis kodeksai. Daug pakeitimų įgyvendinta teisėtvarkos ir teisėsaugos struktūrose.

Kalbant apie žmogaus teises, buvo įsteigtos kelios susijusios institucijos, tokios kaip Žmogaus teisių pirmininkavimas ir Žmogaus teisių taryba. Konstitucijos reforma sustiprino žiniasklaidos laisvę, nes buvo priimti įstatymai, panaikinantys leidinių uždarymą bei spausdinimo mašinų konfiskavimą. Taip pat buvo priimtas įstatymas, susiaurinantis galimybę uždrausti politines partijas, nors tai nepadėjo dviem partijoms, kurios buvo panaikintos dėl antisekuliaristinės veiklos. Nuo 2002 metų Turkija padarė didelę pažangą mažindama karinių pajėgų įtaką valstybės politiniame gyvenime, nors ES priekaištauja, kad ta įtaka vis dar yra per didelė¹⁰⁴. Buvo įkurtas naujas komitetas moterų bei vaikų teisėms ginti. Minimas naujasis Baudžiamasis kodeksas, kuris ypatingai susilpnina moterų diskriminaciją. Įkurta Ombudsmeno pozicija, kuri turi padėti skaidriau spręsti administracinius nesklandumus. Priimtas įstatymas, kad civilis negali būti teisiamas karinio

---

¹⁰¹ 2002 Regular Report on Turkey's Progress Towards Accession, Commission of the European Communities, Brussels, 9.10.2002, 17. <http://ec.europa.eu/enlargement/archives/pdf/key_documents/2002/tu_en.pdf> [žiūrėta 2008.05.01]

¹⁰² 2003 Regular Report on Turkey's Progress Towards Accession, Commission of the European Communities, Brussels, 2003, 131-133. <http://ec.europa.eu/enlargement/archives/pdf/key_documents/2003/rr_tk_final_en.pdf> [žiūrėta 2008.05.01]

¹⁰³ 2004 Regular Report on Turkey's Progress Towards Accession, Commission of the European Communities, Brussels, 2003, 14-18. <http://ec.europa.eu/enlargement/archives/pdf/key_documents/2004/rr_tr_2004_en.pdf> [žiūrėta 2008.05.01]

¹⁰⁴ 2005 Regular Report on Turkey's Progress Towards Accession, Commission of the European Communities, Brussels, 2003, 21-25. <http://ec.europa.eu/enlargement/archives/pdf/key_documents/2005/package/sec_1426_final_progress_report_tr_en.pdf> [žiūrėta 2008.05.01]

teismo, tačiau vis dar pastebimas per didelis karinių pajėgų kišimasis į viešosios politikos reikalus. Didinamos pastangos sustiprinti moterų ir vaikų teises, sveikintinas projektas „Stop smurtui namuose“ bei kiti projektai, kurie užsiima mergaičių švietimu. 2007 m., po parlamento rinkimų, ESBO stebėtojų ataskaitoje teigiama, jog rinkimai Turkijoje buvo demokratiniai ir pliuralistiniai¹⁰⁵. Europos Komisija giria Turkijos pažangą, kad demokratiškai susitvarkė su krize, kilusia prezidento rinkimų metu. EK taip pat teigia, jog neskaitant viešų karinių pajėgų pasisakymų prezidento rinkimų metu, kurie įsikišo į viešosios politikos sferą, 2007 metų konstitucinės krizės rezultatas patvirtino demokratinių procesų pirmenybę¹⁰⁶.

Apibendrinant svarbu pažymėti, jog demokratinės reformos įteisintos 2002-2007 metais palietė daugumą valstybės viešojo ir individo privataus gyvenimo sričių. Reformos teigiamai veikė Turkijos demokratėjimo procesą, pilietinės visuomenės formavimąsi, institucijų persitvarkymą. Šių reformų sukeltas demokratinis efektas gali būti matomas Freedom House International pateikiamose kasmetinėse demokratijos vystymosi pasaulyje ataskaitose. Taigi, Freedom House International gali būti kitas svarbus šaltinis pateikiantis statistinius duomenis apie Turkijos demokratinę išsivystymą bei jo dinamiką. 6 lentelėje yra pateikiami duomenys apie politinių teisių ir pilietinių laisvių statusą 2007 metais. Politinės teisės bei pilietinės laisvės - tai yra pagrindiniai kriterijai, kuriuos naudoja Freedom House apibūdinant demokratiją ir laisvę pasaulyje.

Iš Freedom House pateikiamų duomenų (žr. 6 priede) galima objektyviai spręsti apie Turkijos demokratijos bei laisvės lygį. 2007 metų tyrimo duomenimis politinės teisės ir pilietinės laisvės įvertintos 3 (57.2%)¹⁰⁷ balais iš 1-7 skalės, kai 1 reiškia laisviausią. Valstybės statusas įvardinamas kaip „sąlyginai laisva“ su pozityvia tendencija link demokratijos plėtimo. Kaip teigiama Freedom House 2007m ataskaitoje apie Turkiją, politinės teisės įvertintos pakankamai žemu balu. Suskaičiavus procentaliai teigiama, kad politinės laisvės yra tik 70% iš 100%. Rinkimų procesas įvertintas 9 iš 12 (75%), kai 12 yra pats pozityviausias balas, politinis pliuralizmas 12 iš 16 (75%), o vyriausybės funkcionavimas - 7 iš 12 (58%). Palyginus politinių teisių procentines išraiškas akivaizdu, jog silpniausia grandimi yra laikomas vyriausybės funkcionavimas. Tai yra todėl, kad daug įtakos Turkijoje vis dar turi karinės pajėgos, ir tai atima nemažą dalį vyriausybės efektyvumo. Taip pat didelę neigiamą įtaką turi aukšto lygio korupcija biurokratiniame aparate.

---

¹⁰⁵ 2007 Regular Report on Turkey's Progress Towards Accession, Commission of the European Communities, Brussels, 2007, 6. <http://ec.europa.eu/enlargement/pdf/key_documents/2007/nov/turkey_progress_reports_en.pdf> [žiūrėta 2008.05.02]

¹⁰⁶ 2007 Regular Report on Turkey's Progress Towards Accession, Commission of the European Communities, Brussels, 2007, 8. <http://ec.europa.eu/enlargement/pdf/key_documents/2007/nov/turkey_progress_reports_en.pdf> [žiūrėta 2008.05.02]

¹⁰⁷ Naudotas balų procentinio svorio skaičiavimas, tam, kad būtų galima palyginti duomenis tarpusavyje, nes jų skalės yra per daug skirtingos.

Pilietinės laisvės yra daug prastesnėje padėtyje ir yra veiksmingos tik 61% iš 100%. Freedom House nurodo, jog įstatymų normų laikymasis yra nepalankiausioje padėtyje ir šiam kriterijui duodama tik 8 iš 15 balų (53%). Tai galima sieti su faktu, jog Turkija įteisino daug naujų įstatymų, kurių priėmimą paskatino ES, tačiau kaip teigiama EK ataskaitose, tų įstatymų dar nėra pilnai laikomasi ir fiksuojama nemažai pažeidimų. Asociacijų ir organizacinės teisės yra vertinamos kaip veikiančios tik 7 iš 12 (58%) pajėgumu. Visose EK ataskaitose taip pat buvo minimas faktas, jog Turkija daro didelę pažangą keisdama asociacijų, susirinkimų ir mitingų įstatymus, tačiau visais metais buvo pastebimas nemažas šių įstatymų nepaisymas, jų įgyvendinimo strigimas, saugumo pajėgų išpuoliai bei jėgos naudojimas. Asmeninė savivalda ir asmens teisės vertinamos 10 iš 15 (66%), nes vis dar pilnai nėra įgyvendintas principas, jog asmuo yra virš valstybės, o ne valstybė virš asmens teisių ir laisvių. Nors ir padaryta nemaža pažanga šioje srityje išgrėsminant asmens teises, tačiau išimtiniais atvejais karinis elitas vis dar manipuliuoja skambiomis frazėmis, susijusiomis su absoliučiu valstybės išaukštinimu bei jos interesų gynimu.

Žodžio ir tikėjimo laisvė yra vertinama 12 iš 16 (75%). Tai yra glaudžiai susiję su baudžiamojo kodekso 301 straipsniu, kuris yra nemaža kliūtis asmens žodžio laisvėms, nes bet koks turkiškumo (nuo 2008 m. balandžio - turkų tautos) įžeidimas turi būti baudžiamas 3 metais (nuo 2008 m. balandžio - 2 metais) kalėjimo. Religinės teisės nėra pilnai užtikrinamos kitoms nemusulmoniškoms bendruomenėms. Pasak EK ataskaitų, nors šioje srityje ir vyksta progresas, tačiau vis dar yra kliūčių kitoms religinėms bendruomenėms įsigyti privačią nuosavybę. Nei vieno iš demokratijos kriterijų 2007 metais Turkija pilnai neatitinka, tačiau svarbu pabrėžti Freedom House nurodomą tendenciją, kad progresas vyksta pozityvia kryptimi.

Įdomu pažvelgti į istorinę Freedom House Turkijos demokratijos analizę 2001 - 2007 metais, ir svarbiausia yra atsakyti - ar demokratizacijos procesai joje atsispindi. Iš pateiktos lentelės (žr. 7 lentelę priede) matoma, jog Turkijos politinėms teisėms bei pilietinėms laisvėms buvo svarbūs 2002-2003 metai. Tuo metu Freedom House pakeitė Pilietinių laisvių ir politinių teisių indeksą iš 4/5 į 3/4. tai galima būtų sieti su AKP partijos išrinkimu į Didžiąją Asamblėją. Tai reiškia, kad sekuliaristinės bei pro-militaristinės partijos pralaimėjo rinkimus ir karinio elito įtaka akivaizdžiai sumažėjo. Kitas svarbus įvykis 2002 metais – pirmųjų Harmonizacijos Įstatymų realizacija. Harmonizacijos procesas palietė nemažai vidinių ir išorinių normų, įtakojo jų pokyčius, sąlygojo išgrėsminimą tokių grėsmių kaip kurdų mažuma, žodžio, žiniasklaidos laisvė.

2004 metais Freedom House pilietinių laisvių indeksą "pakėlė" dar vienu balu – iki 3, būtent tokio indekso, koks yra 2007-aisiais. Šis pakilimas gali būti laikomas toliau besitęsiančių demokratinų procesų rezultatu - stabiliais rinkimais, tolimesne AKP dauguma Didžiojoje

Asamblėjoje, mažėjančia karinio elito įtaka. Taip pat įdomu palyginti Freedom House Turkijai 2007m skirtus indeksus 3/3/SL (sąlyginai laisva) su kitomis valstybėmis, kurios turi tokį patį indeksą. Valstybės tikrai išsiskiriančios iš standartinių Vakarų demokratijų tokios kaip: Albanija, Bolivija, Bosnija-Hercogovina, Kolumbija, Ekvadoras, Gruzija, Hondūras, Kenija, Makedonija, Juodkalnija, Nikaragva, Nigeris, Papua Naujoji Gvinėja, Paragvajus, Filipinai.¹⁰⁸ Freedom House yra labai paranki būtent tuo, kad universaliu indeksu galima palyginti nepalyginamas valstybes. Tad iš šio sąrašo akivaizdu, kad Turkija yra priskiriama prie problematiškų, iš dalies atsilikusių valstybių ir dažniausiai Freedom House yra minima kaip „demokratija esanti kryžkelėje“.

Galima daryti išvadą, kurią patvirtina ir Freedom House atlikti tyrimai, kad Turkija demokratėja politinių laisvių ir pilietinių teisių srityje, ir kad akivaizdžiausi pokyčiai prasidėjo 2002 metais parlamento rinkimus laimėjus AKP. Metams bėgant situacija pastebimai gerėja, nors valstybė nepripažįstama kaip laisva, o turi tik sąlyginai laisvos statusą. Freedom House teigia, jog demokratines reformas Turkijoje sąlygojo 3 skirtingi veiksniai: paliaubos su kurdų separatistais, kai 1999 metais buvo suimtas PKK lyderis Abdullah Ocalan'as, Turkijos ekonominė krizė 2001 metais, kuri paskatino Tarptautinį valiutos fondą suteikti finansinę pagalbą ir svarbiausias - Turkijos ir ES santykių vystymasis 1999 metais Turkiją paskelbus valstybe kandidate, o 2005 m. - pradėjus derybas dėl narystės į ES¹⁰⁹. ES faktorius veikė dvejopai - kaip vyriausybės skatintojas bei patarėjas, ko ir kaip reikia imtis, bei kaip skausmingų reformų pateisinimas visuomenės akyse. Šie trys faktoriai sukūrė palankią padėtį Turkijai imtis reikalingų demokratinių reformų, kurias ji sėkmingai pradėjo įgyvendinti, tačiau nemažai reformų buvo sustabdyta nuo 2006 metų dėl Kipro problemos, kadangi Turkija neatidaro savo laivybos bei oro uostų Kiprui, kol ES nenutrauks Šiaurės Kipro ekonominės izoliacijos.

Stipriai šiuo metu yra priekaištaujama Turkijos vyriausybei, kad ji neatspindi piliečių preferencijų dėl rinkimų sistemos netobulumo. Pagal šiuo metu galiojantį rinkimų sistemos įstatymą, politinės partijos gali pakliūti į parlamentą tik įveikę „dvigubą slenkstį“. Pirmiausiai partija turi būti aktyvi bent pusėje Turkijos provincijų ir 1/3 jos apygardų ir turi surinkti daugiau nei 10% rinkėjų balsų rinkimų į parlamentą metu.¹¹⁰ Šios rinkimų įstatymo ypatybės įtakoja, jog daug politinių partijų, kurios turi didelį rinkėjų palankumą, Nacionalinėje Asamblėjoje nėra atstovaujamos. Didelės kritikos susilaukia ir tai, jog legislatyva yra pakankamai silpna ir ministras pirmininkas su nedideliu

---

¹⁰⁸ Freedom House International, Turkey, 2007. <<http://www.freedomhouse.org/uploads/ccr/country-7291-8.pdf>> [žiūrėta 2008.05.03]

¹⁰⁹ Sarah Repucci, „Countries at the Crossroads: Turkey“, Country report 2007, 2. <<http://www.freedomhouse.org/uploads/ccr/country-7291-8.pdf>> [žiūrėta 2008.05.03]

¹¹⁰ Ten pat, 5.

patarėjų būriu suformuoja pagrindinius įstatymus bei valstybės kursą¹¹¹. Tai suteikia akstiną nepasitikėti ir bijoti vyriausybės dėl jos ypatingų galių, kurių niekas negali riboti išskyrus teisminę sistemą, kuri yra vienintelis stabdžių ir atsvarų elementas Turkijos politinėje sistemoje.

Apibendrinant galima teigti, jog demokratinius procesus be jokios abejonės įtakojo ES, kuri paskatino sukurti NPAA ir pagal ją pritaikyti 8 harmonizacijos reformų įstatymų paketus. Be abejonės, ES sąlygiškumas, kuris sukėlė išgrėsminimo procesą, vedė į vis didėjančią demokratizaciją. Tačiau negalima nepaminėti ir vidinių aktorių, kurie palaikė europeizacijos procesą ir juo tikėjo, suvokdami, jog demokratinės reformos yra būtinos valstybei, norinčiai toliau išlikti konkurencingai tarptautinėje arenoje bei integruotis į ES. Vidiniai aktoriai daugiausiai veikė išgrėsminimo ir demokratizacijos procese - tai pirmiausia yra vyriausybė, kuri turėdama daugumą parlamente lengvai galėjo įteisinti bei įgyvendinti reikalingas reformas. Dauguma iš šių reformų atvėrė kelius sustiprinti kitus vidinius aktorius veikusius išgrėsminimo procese. 2004 metų asociacijų įstatymas yra vertinamas ypač teigiamai, kaip pilietinės visuomenės suvaržymų mažėjimo ženklas. Turkijos pilietinės grupės buvo ypatingai engiamos ir malšinamos jau nuo 1980-ųjų, kaip keliančios nepasitikėjimą ir net grėsmę. Šiuo metu valstybės-visuomenės santykiai yra ženkliai pasitaisę ir pilietinės grupės vėl gali įsitraukti į viešąją politiką. Pagal Today's Zaman dienraščio atliktą tyrimą, tik 10% Turkijos piliečių dalyvauja pilietinės visuomenės asociacijų veikloje¹¹².

Nors asociacijų įstatymas jau yra įsigaliojęs, tačiau valstybė vis turi būdą kaip „pavojingas ar neaiškias“ asociacijas uždaryti teigiant, kad jos užsiima draudžiama veikla ar prieštarauja įstatymui ir moralei. Šie apribojimai yra pakankamai neapibrėžti ir tai įgalina valstybinį aparatą asociacijų įstatymą interpretuoti įvairiai ir to pasėkoje riboti ir kontroliuoti asociacijas bei jų veiklą. Kitas neigiamas aspektas pilietinei visuomenei formuoti yra įstatymas, kuris riboja užsienio nevyriausybinį organizacijų fondavimą. Nevyriausybinių organizacijų (NGO) Turkijoje dažnai atsiduria teismuose, kurie apsunkina NGO veikimą. Yra užfiksuota atvejų, kai žmogaus teisių veikėjai buvo bauginami, kankinami ir kalinami¹¹³. Daug teigiamos įtakos Turkijos išgrėsminimui, kaip jau teigta anksčiau, turėjo žiniasklaida. 2004 metų žiniasklaidos įstatymas įgalino žiniasklaidos priemones aktyviau prisidėti prie viešųjų diskusijų demokratizacijos temomis ir padėti formuoti Turkijos politinės visuomenės nuomonę. Leidimas transliuoti tautinių mažumų kalbomis pozityviai įtakojo kultūrinių teisių platinimą bei visuomenės įtampų mažinimą

Kalbant apie demokratiją Turkijoje visada yra svarbu turėti omenyje jos istorinį kontekstą. Faktas, jog Turkijos demokratija vis dar yra sąlygiška, nes yra greičiau „nuleista iš viršaus“, nei

---

¹¹¹ Ten pat, 6.

¹¹² Saran, 2.

¹¹³ International Helsinki Federation for Human Rights, „Human Rights Defenders in Turkey“. Vienna, 2006, 13.

„subrendusi iš apačios“. Tai, ką dauguma Vakarų pasaulio žmogaus teisių organizacijų ataskaitų laiko demokratijos varžymu, gali būti traktuojama ir demokratijos išlaikymu. Karinis elitas ir karinės Turkijos pajėgos ilgus metus stengėsi išlaikyti sekuliarią, nedalomą ir nesuskaldytą valstybę. Karinių pajėgų demokratija gali būti apibūdinama verčiau kaip procedūrinė, nei liberalioji, bet vis tiek, vienintelė pasaulyje specifinė demokratija musulmoniškoje valstybėje. Akivaizdu, jog šiuo metu vyksta demokratijos konsolidacijos procesas iš procedūrinės demokratijos pereinant į liberaliąją, tačiau kaip jau minėta, didele problema išlieka silpna pilietinė visuomenė, nevisuomeninis sektorius, kuris, pasitraukus karinėms pajėgoms iš „valstybės sargo“ pozicijos, šiuo metu neatlaikytų demokratijos išbandymo ir nesuvaldytų galimos valstybinio aparato savivalės bei saviveiklos.

3. Religijos refleksija šiuolaikinėje politikoje

Stengiantis įgyvendinti tiriamojo darbo įvade užsibrėžtus uždavinius būtina yra apžvelgti religijos refleksiją tarptautiniuose santykiuose ir vidaus politikoje. Tai yra siejama su šiandieniniais įvykiais pasaulyje, kurie skatina peržvelgti religijos vaidmenį iš naujo suvokiant jog nuo religijos negalima atsiriboti. Būtina nukreipti žvilgsnį iš Vakarų į Rytus ir apžvelgti religijos ir sekuliarizmo santykius musulmoniškoje valstybėje, kaip ir sekuliarizmo ir religijos vaidmenį tarptautinių santykių teorijoje bei islamo ir demokratijos suderinamumą. Tai padės geriau suvokti tiriamos valstybės atvejį. Svarbu yra suvokti, kas grąžino religiją į tarptautinių santykių areną: JAV ir kitų Vakarų Europos valstybių sekuliarių demokratijų pasaulyje populiarinimas, G.W. Bush administracijos užsienio politika, kuri iš dalies kyla iš krikščioniškosios tradicijos ir religinių judėjimų, bei organizacijų iškilimas per pastaruosius keliasdešimt metų, kuris sukėlė svarbius nacionalinius bei tarptautinius pokyčius.

3.1. Religija ir sekuliarizmas tarptautinių santykių teorijoje

Elizabeth Shakman Hurd teigia, jog religija tarptautinių santykių teorijoje yra problema dvejais skirtingais lygmenimis. Pirmiausia, pastaraisiais metais religinis fundamentalizmas ir religiniai skirtumai išsivystė kaip kritiniai faktoriai tarptautiniuose konfliktuose, nacionaliniame saugume ir užsienio politikoje. Daugeliui tyrėjų religijos vaidmens „atsiradimas“ sukėlė nuostabą, nes tai, kas jau buvo akivaizdu viešojoje erdvėje, akademinėje dar nebuvo pripažįstama. Antra, šis religinis atgimimas pasaulio politikoje niekaip netelpa į tarptautinių santykių teorijoje egzistuojančias kategorijas. Bendrai priimtas tarptautinių santykių supratimas, nukreiptas į materialias galimybes ir strategines sąveikas, nuo pat pradžių atmetė religiją, kaip tokį faktorių, kuris galėtų būti tarptautinėje sistemoje fundamentalia organizuojančia jėga.¹¹⁴ Autorė teigia, jog religijos ir sekuliarizmo vaidmuo tarptautinių santykių teorijoje būtinai turi būti peržiūrėtas dėl to, kad akivaizdus yra religijos atgimimas bei dėl to, kad jam nėra skirta pakankamai vietos tarptautinių santykių teorijoje.

Realistinėje tarptautinių santykių teorijoje, grindžiamoje Vestfaline anarchiška tarptautine sistema ir valstybių centrizmu, tokie nevalstybiniai aktoriai kaip transnacionalinės kompanijos ir tarptautinės organizacijos nebuvo laikomi veikėjais, tai ką ir bekalbėti apie religiją, kuri buvo

---

¹¹⁴ Hurd, 1.

laikoma pilnai privatizuota ir pašalinta iš politinės sistemos po 1648 metų¹¹⁵. Jos reikšmė buvo net nediskutuotina. Reformacija ir Apšvietos epocha padarė savo darbą ir religiją visiškai išstūmė, palikdama vyraujančius sekuliarizmą, kapitalizmą ir liberalizmą.

XX amžiuje mokslininkai pozityvistai religinį fundamentalizmą laikė tamsiu, atsilikusiu, regresiniu, tradiciniu ar gentiniu judėjimu. Realistai ir visas pasaulis gyveno pagal Vestfalinę tarptautinės sistemos tvarką, tikėjo, jog valstybės yra suverenios ir autonomiškos bei, kad už jas didesnės valdžios nėra. Visos kitos tarptautinių santykių teorijos, išskyrus postmodernizmą, yra įtakotos post-vestfalinės ir Švietimo epochos etimologijos, kurios mintimi sekant manoma, jog pasaulis yra suprantamas, paaiškinamas ir žinomas¹¹⁶. Tai kritikuotina, dėl tokio galingo viršvalstybinio veikėjo kaip religija neįtraukimo. Geriausiu atveju, religija yra matoma kaip pavojinga iracionali patologija arba „opijus liaudžiai“.

XX amžiaus pabaigoje Samuelis Huntingtonas iškėlė religijos svarbą savo knygoje „Civilizacijų susidūrimas“. Neskaitant šio veikalo abstraktumo, Huntingtonas pateikia pirmąsias nuorodas, kaip būtų galima tirti religijos atgimimą, atsižvelgiant į šio fenomeno platumą ir prigimtį. Jis išreiškia savo nuomonę, kad žlugus Šaltojo karo bipolinei sistemai, pasaulis suskils į naują multi-civilizacinę tvarką, paremtą religiniais-kultūriniais skirtumais. Daug vėliau religijos tema rašiusių mokslininkų Huntingtono teoriją ima kaip pagrindą savo teorijoms grįsti.

Pagal Kopenhagos mokyklą, religija yra glaudžiai susijusi su identitetu, o identitetas yra skirtis, pagal kurią yra identifikuojamos grupės, kurios yra vienas svarbiausių visuomeninio sektoriaus saugumo objektų. Kalbant apie religiją visuomeniniame sektoriuje, reikia išspręsti klausimą, kuris nėra aiškiai apibrėžtas autorių, ar apie religiją yra kalbama kaip apie tam tikrą vertybių sistemą ar religiją kaip grupę identifikuojantį elementą. Čia yra svarbu suprasti, ar religija gali būti kaip atskiras saugumo elementas ir ar gali religinis ir saugumo diskursai susiliesti. Kaip teigia Carsten Bagge Laustsen ir Ole Wæver, kad „religija turi egzistencinę svarbą ir grėsmės, kurios iškyla šventiems objektams yra matomos kaip egzistencinės grėsmės reikalaujančios iš valstybės ar kito apsaugančio instituto skubių ir efektyvių veiksmų. Dažnai šventi objektai yra sugrėsminami¹¹⁷. Autoriai apibendrina, kad daug lengviau yra sugrėsmininti su religija susijusias problemas, nei pavyzdžiui su firmomis ar aplinkosauga, nes religija yra ypatingai jautrus klausimas,

---

¹¹⁵ Mona Kanwal Sheikh ir Ole Wæver, „Lines in Water and Sand: Comparative Secularism as Analytical Tool for Conflict Containment“ Prepared for the March 2005 International Studies Association Convention in Hawaii, USA, 2005, 6. <http://www.ipri.pt/eventos/pdf/Paper_Waever.pdf> [žiūrėta 2008. 04. 12]

¹¹⁶ Ludwig Gelot, „Religion Confronts Westphalian International Relations Theory“ Daktaro disertacija, 24 August 2006. <<http://cadair.aber.ac.uk/dspace/bitstream/2160/405/2/gelotludwig%28ipm0060%29.pdf>> [žiūrėta 2008.04.05]

¹¹⁷ Carsten Bagge Laustsen ir Ole Wæver, „In defence of Religion: Sacred referent Objects for Securitization“, *Millennium - Journal of International Studies*. Vol. 29, 2000, 719. <<http://mil.sagepub.com/cgi/reprint/29/3/705.pdf>> [žiūrėta 2008.04.12]

kuriam labai svarbi auditorija. Galima sakyti, kad religingesnė visuomenė jautriau žiūrės į su religija susijusias problemas nei sekuliari visuomenė. Verta pažymėti, jog sekuliari visuomenė gali būti taip pat jautri dėl religinių problemų, kurios gali pakenkti jos sekuliarumui.

Lausten pažymi, jog dauguma religinių konfliktų tarptautiniuose santykiuose yra asimetriniai.¹¹⁸ Pastarojo dešimtmečio patirtis rodo, jog dažnai sekuliari valstybė yra užpuolama religinių grupių (pvz. terorizmas). Religija gali būti įtraukiama į tarptautinius santykius trimis būdais:

1. Religinė grupė gali būti matoma kaip grėsmė valstybės išlikimui;
2. Tikėjimas yra matomas kaip saugumo objektas, kuriam grasina „ne-religiniai“ aktoriai arba procesai (valstybės, technologijos, industrializmas, modernizmas ir t.t.);
3. Tikėjimas yra matomas kaip saugumo objektas, kuriam grasina kitas religinis diskursas arba aktorius¹¹⁹.

Religija yra įtraukiama į visus tris atvejus, tačiau pagrindinis skirtumas gali būti įtraukimo logika. Pirmuoju atveju, saugumo politika gali būti nukreipta prieš fundamentalizmo sklaidą. Čia grėsmės yra matomos kaip grasinančios sekuliariai valstybei. Priešas gali būti tiek vidinis, tiek išorinis. Kova tarp sekuliarizmo ir religijos gali būti dažnai matoma kaip kova tarp to, kas modernu, ir to, kas yra tradiciška. Tai yra konfliktas, kurį Mona Kanwal Sheikh ir Ole Waever apibūdina ne kaip naujus religinius karus, bet verčiau kaip susidūrimą tarp religijos ir sekuliarizmo¹²⁰. Antruoju atveju manoma, kad tikėjimui bei jo išpažinimui iškyla pavojus, ir religija tampa saugumo objektu, kuriam grasina valstybės ar kiti „ne-religinių“ darinių. Šis atvejis yra glaudžiai susijęs su religiniu fundamentalizmu, kuris atsiranda kaip atsakas į religijos arba tam tikros religinės grupės spaudimą. Trečiasis atvejis - tai sandūra tarp dviejų religinių diskursų. Religijų konfliktas yra rečiausias iš visų trijų atvejų, nes didžiausią daugumą užima konfliktai tarp fundamentalistų ir sekuliaristų.

Dažnai religinių konfliktų metu yra sugrėsminamas „fundamentalizmo“ terminas. Amerikos menų ir mokslų akademija fundamentalizmą apibrėžia taip: „Tai nėra naujas religinis judėjimas [...] nei paprasčiausiai tradicinis-konservatyvus ar ortodoksinis. Fundamentalizmas – tai hibridinis šių abiejų terminų darinys, nes fundamentalistai teigia, jog laikosi ortodoksinių pažiūrų ir gina religines tradicijas, tačiau tai daro moderniais metodais ir formuoja naujas ideologijas¹²¹. Fundamentalizmo dualumas, atsispindintis šiame apibrėžime, parodo, kad jis yra nukreiptas į gynybą ir tai, jog yra spaudoje. Skirtumas tarp fundamentalizmo ir religinio konservatizmo pasireiškia per religijos

---

¹¹⁸ Ten pat, 720.

¹¹⁹ Ten pat.

¹²⁰ Sheikh et al., 3.

¹²¹ Laustsen, 721.

sugrėsminimo lygmenį. Fundamentalistai religiją sugrėsmina, kai tuo tarpu religiniai konservatoriai - ne. Fundamentalizmas paprasčiausiai dažnai apibūdinamas kaip „jau atpažįstamas sindromas“, dažnai pavojingas ir užkrečiamas.¹²² Saugumą skelbiantys veikėjai kalbos akto metu teigia, kad žino, „ką rezga fundamentalistai, ir kad jie turi būti laiku sustabdyti“. Ši retorika, apibūdinanti fundamentalizmą, yra schematiškai identiška sugrėsminimo logikai, nes yra konstruktyvi ir diskursyvi bei dažniausiai remiasi kalbos aktu.

Kaip teigia Sheikh ir Waever, idealus požiūris į religiją saugumo studijose yra išgrėsminimas, kai įtempti santykiai tarp religinių ir politinių grupių yra suminkštinami, religinė problematika yra gražinama į normaliosios politikos rėmus. Šie autoriai daro išvadas, kad: „sekuliarizmas yra labai prieštaringa doktrina, nes atrodo, jog yra aišku, kur turi būti brėžiama riba, tačiau visada iškyla klausimas ar atskirti, ar sujungti religiją ir politiką. Sekuliarizmas yra visada įtakojamas religinės patirties, nes bet kurio sekuliarizmo pagrindai slypi teologiniuose argumentuose.“¹²³ Sekuliarizmas yra matomas kaip tam tikras požiūris į valstybės ir religijos santykį ir kildinamas iš religijos, todėl jis turėtų pasitarnauti kaip išgrėsminantis elementas neaštrinantis perskyros tarp religinių ir sekuliarių pažiūrų.

Kaip jau minėta, sekuliarizmas yra svarbus požiūris į religijos ir valstybės santykius tvirtinant, kad religija turi būti atskirta nuo valstybinės politikos. Vakarų valstybėse sekuliarizmas yra identifikuojamas nuo 1648 metų Vestfalijos Taikos sutarties, kai religija tapo „privatizuota“. Šiandien sekuliarizmas yra laikomas vienu svarbiausių moderniosios politikos organizavimo principų. Tai yra diskursyvi tradicija, apibrėžiama ir įdiegiama valdžios. Socialinė sekuliarizmo konstrukcija tarptautiniuose santykiuose išskiria dvi sekuliarizmo rūšis: laicizmą, kai religija yra matoma kaip modernios politikos priešininkė ir kliūtis ir Judėjų-krikščionių sekuliarizmo tradiciją, kurioje religija yra matoma kaip vienybės ir identiteto, kuris sukelia konfliktus modernioje tarptautinėje politikoje, šaltinis.¹²⁴ Laicizmas ateina iš Apšvietos epochos, kurios metu religija buvo ypatingai kritikuojama ir stumiami iš politikos. Judėjų-krikščionių sekuliarizmas yra siejamas su pastangomis reikalauti ir sustiprinti tai, kas pasaulietiška, kaip unikalų Vakarų kultūros pasiekimą, kuris puikiai iliustruoja Europos-Amerikos bendrą civilizacijos istoriją ir kultūrą. Šios dvi sekuliarizmo formos nėra labai skirtingos ir tarp jų nėra aiškios skiriamosios ribos. Šiame tiriamajame darbe laicizmas yra daug svarbesnis nei Judėjų-krikščioniškas sekuliarizmas, todėl jam bus skiriamas visas dėmesys, daugiau nebegrįžtant prie Judėjų-krikščioniškosios sekuliarizmo tradicijos.

---

¹²² Ten pat.

¹²³ Sheikh et al, 42.

¹²⁴ Hurd, 23.

Laicizmas (pranc. *laïcité*) – reiškia „laisvas nuo ekleziastinės kontrolės“. Tai yra prancūziškas terminas, kuris atsirado Didžiosios Prancūzijos revoliucijos metu. Laicizmas - tai labai stipri tradicija, kuri teigia, jog įvairios metafizinės tradicijos jau yra išsekintos ir išėjusios iš savo ribų. Laicizmas taip pat yra laikomas vienu iš pagrindinių moderniosios politikos atsiradimo principų ir vienas iš svarbiausių praktinių pamatų, atskiriančių valstybę ir bažnyčią. Yra daug įvairių laicizmo dimensijų, įskaitant visišką religijos pašalinimą iš visų modernios visuomenės galios ir valdžios sferų, religijos privatizaciją ir bažnyčios narių skaičiaus nuosmukį iki visiškai individualaus religinio tikėjimo išnykimo. Dažniausiai pasitaikanti laicizmo forma, į kurią bus kreipiamas didžiausias dėmesys šiame tiriamajame darbe yra laicizmas, kuris šalina religiją iš jėgos ir valdžios sferų, nesikišant į žmogaus individualias religines pažiūras.

Laicizmas turi stiprų modernios politikos organizacinį principą, kuris turėjo didelę įtaką Prancūzijoje, buvusioje Sovietų Sąjungoje, Turkijoje, Kinijoje ir kt. Jis kyla iš Jakobinų tradicijos ir yra siejamas su tuo, ką Chatterjee apibūdina kaip „priverstinį procesą, kurio metu legali valstybės jėga, drausmės atstovai šeimoje bei mokykloje ir įtikinama valdžios ir žiniasklaidos galia buvo naudojama sukurti sekuliarių pažiūrų pilietį, kuris sutinka laikyti religiją savo asmeniniu reikalu“.¹²⁵ Tai reiškia, kad valstybė nepalaiko jokios religijos, nesiekia jokių religinių tikslų ir religiškai apibrėžiamos vertybės neužima jokios vietos valstybinių tikslų sąrašė. Dauguma autorių pateikia tokią laicizmo sąvoką kaip „Vestfalijos prielaida“¹²⁶ (angl. *Westphalian presumption*). Tai rodo, kad racionalistinė mintis yra priešinga religijai ir realistų bei liberalistų tyla religijos kaip tarptautinių santykių sudedamosios dalies atžvilgiu turėtų visiškai nestebinti. „Vestfalijos prielaida“ yra lyg sinonimas religijos privatizavimo terminui.

Pats laicizmas religija apibrėžia viską, kas yra nesekuliaru, arba viskas, kas yra nereligiška yra sekuliaru.¹²⁷ Laicizmas nubrėžia aiškias ribas tarp asmeninio ir viešojo sektoriaus, taip pat stengiasi iš viešojo sektoriaus eliminuoti viską, kas yra transcendenciška. Laicizmas stengiasi aiškiai apibrėžti ir atskirti tai, kas yra politika, ir kas yra religija. Laicizmas save išreiškia kaip liberalią visuomeninę jėgą, kuri yra vieša, neutrali, nesusisaisčiusi su vertybėmis, priešpastatant religiją, kaip tokią, kuri yra smurtinė, irracionali, nedemokratiška ir „kitokia“.¹²⁸ Kaip jau minėta, laicizmo šaknys glūdi Vakarų Europoje ir kyla iš religinių krikščionių karų, todėl galima daryti išvadą, kad pats laicizmas yra religinės kilmės. Kadangi ši tradicija atsirado ir išsivystė Vakarų Europoje, todėl joje ji labiausiai ir suklestėjo, nepalikdama daug šansų religijai grįžti į politiką, nes religija matoma

¹²⁵ Ten pat, 29.

¹²⁶ Scott M. Thomas, *The Global Resurgence of Religion and the Transformation of International relations: The Struggle for the Soul of the Twenty-First Century*. New York: Palgrave Macmillan, 2005, 33.

¹²⁷ Hurd, 33.

¹²⁸ Ten pat, 37.

kaip nenatūrali, nedemokratiška ar net teokratiška, ir tai vyksta jau nuo XVII amžiaus vidurio. Tačiau visiškai kitokia situacija yra už Europos ribų, kur laicizmas visai neseniai yra paimtas kaip pavyzdys atskiriant politiką ir religiją, tačiau jam nėra padėtų tvirtų pamatų, nes vietinė politika ir religija yra labai skirtinga nuo krikščionybės ir neaišku, ar laicizmo modelis gali sėkmingai veikti skirtingoje aplinkoje nei Vakarų Europa.

3.2. Sekuliarizmas ir politinis islamas

Kalbant apie islamą tarptautinių santykių teorijoje svarbu yra suvokti, jog jis yra matomas iškreiptoje šviesoje. Visų Vidurio Rytų (Oriento) percepcija iš Vakarų taško yra tarsi matoma per sueižėjusį stiklą¹²⁹ ir galima teigti, jog tai yra Vakarų sukonstruotas subjektyvus požiūris. Todėl yra akivaizdu, kad kalbant apie islamą tarptautinių santykių teorijoje, reikia atsižvelgti į faktą, kad ši teorija yra sukurta pagrinde Vakarų Europoje bei JAV ir todėl Vidurio Rytai bei islamas yra matomi subjektyviai, dažnai negatyviai. Todėl galima teigti, kad Vakarų stebėtojai ir tyrėjai sekuliarizmo vystymasi tokiose Vidurio Rytų valstybėse kaip Turkija ir Iranas mato skirtingai, ir jie sunkiai gali „įstatyti“ islamiškąjį sekuliarizmą į vakarietiškojo sekuliarizmo modelį.

Turkijos ir Irano sekuliarizmas, kaip teigia Shakman-Hurd, negali būti apibūdinamas kaip identiškas laicizmui ar judėjų-krikščionių sekuliarizmui.¹³⁰ Turkiškasis sekuliarizmas sujungia europietišką laicizmo tradiciją, turkiškąjį nacionalizmą bei suniškąjį islamizmą ir visa tai apjungia sąvoka, kuri yra būdinga išskirtinai tik Turkijai - kemalizmas. Kemalizmas - tai Turkijos politinė doktrina, sukurta pašos Mustafa Kemalio Atatiurko, kai 1923 m. jis įkūrė modernią Turkijos Respubliką. Visos Atatiurko modernios politikos reformos buvo nukreiptos panaikinti Osmanų imperijos likučius, kurie XIX-XX a. pradž. stabdė valstybės vystymąsi, modernėjimą ir sukėlė milžiniškos Osmanų imperijos atsilikimą nuo besiindustrializuojančių kaimyninių valstybių. Pagrindiniu tokio vystymosi stabdžiu buvo įvadinta religija - islamas. Todėl Atatiurkas, kurdamas modernią Turkiją, pirmiausiai panaikino religijos reikšmę ir atskyrė ją nuo politinės sferos. Kemalizmas išimtinai per visą 20a. buvo ginamas kariuomenės, kuri, pagal Turkijos konstituciją bei susiformavusias tradicijas, buvo galingiausias veikėjas politinėje sistemoje. Kemalizmo doktrina rėmėsi 6 svarbiausiais principais užtikrinančiais valstybės modernumą ir pažangą: pasaulietišku, nacionalizmu, respublikonizmu, etatizmu, reformizmu ir populizmu.¹³¹ Kemalis Atatiurkas,

---

¹²⁹ Edward W. Said, *Orientalizmas*, Vilnius: Apostrofa, 2006, 15.

¹³⁰ Hurd, 65.

¹³¹ Tarptautinių procesų analitinė apžvalga 2007 m. liepos 28 d. – 2007 m. rugpjūčio 27 d., Strateginių Studijų Centras, Nr. 8 (18), 2007, 9 <http://www.ssc-lietuva.lt/picture/upload/ssc%20tpa%20nr.%208%20_18_.pdf> [žiūrėta 2008.05.06].

remdamasis šiais 6 principais, sukūrė originalią ir precedento neturinčią modernią vakarietišką demokratiją išimtinai musulmoniškoje valstybėje.

Religines bei visuomenines Atatiurko reformas autoriai aiškina skirtingai. Hakan Yavuz kemalizmą apibūdina kaip reformas, kurios išreiškė „bandymą vadovauti egzodui iš Osmanų - Islamo imperinės praeities [...] pasinaudojant prancūzišką griežto sekuliarumo laicistine koncepcija lyg kompasu išvedančiu į egzodą.“¹³² Nors tokie autoriai kaip Davisonas ir Shakman-Hurd laikosi nuosaikešnės pozicijos teigdami, kad „Turkijos valstybė niekada religijos pilnai neatskyrė (ar privatizavo). [...] Religijos statuso pakeitimas nuo tokio, kokį ji turėjo Osmanų imperijos laikais reiškė institucinį ir teisinį poslinkį, bet ne islamo pilną eliminavimą. [...] Islamas nebuvo atskirtas nuo valstybės - jis buvo kaip tik prie jos prijungtas“¹³³. Šie autoriai teigia, jog islamas, pagal prancūzišką laicizmo tradiciją, nebuvo paliktas kiekvieno asmens asmeniniu reikalu, bet pajungtas valstybei ir kontroliuojamas naujos ideologijos - kemalizmo.

XXIa. į Turkiją atsirito nauja politinio islamo banga, tačiau tai nebūtinai turi būti islamo tradicijos atgaivinimas. Pasak Shakman-Hurd, politinio islamo pakilimas yra lyg šalutinis politinių ir ekonominių negandų poveikis, tam tikra stadija einant sudėtingu keliu link vakarietiškosios modernybės ar netgi sunkiai suvaldomos civilizacijų sandūros įrodymas¹³⁴. Iššūkiui kemalizmui yra ne tik irracionalus „slystelėjimas atgal“ priešinant sekuliarizacijai, bet ir ne civilizacijų sandūros įrodymas atsiradęs dėl išipareigojimų moderniajam islamui. Tai yra dalis tų pastangų įteisinti naujam ir alternatyviam kultūriniam ir istoriniam religinės atskirties ir kompromiso modeliui. Apibendrinant galima teigti, kad tai yra pastangos pertvarkyti sekuliarizmą ir permąstyti kemalizmą.

Politinis islamas yra siejamas su islamo atgimimu Vidurio Rytuose. Šis procesas prasidėjo po Izraelio ir arabų konflikto 1967 metais. Arabų pralaimėjimas, šiuo atveju reiškė pan-arabizmo doktrinos išnykimą ir islamo atgimimą¹³⁵. Kai kalbama apie politinį islamą tarptautinių santykių teorijoje, visada yra žiūrima iš Vakarų perspektyvos. Pagrindinės tarptautinių santykių teorijos, kaip jau minėta anksčiau, remiasi sekuliaristinėmis nuostatomis, todėl kalbant apie politinį islamą, reikia pabrėžti, kad dažniausiai kalbama iš sekuliaristinių pozicijų. Tik sekuliarizmo doktrina pateikia pagrindines sąvokas tokias kaip vieša-privatu, religiška-politiška, šventa-sekuliaru. „Politinio islamo“ terminas pirmą kartą buvo panaudotas 1970-aisiais, apibrėžti tam tikrus judėjimus ir ideologijas paremtas islamiškais terminais, simboliais ir įvykiais iš islamiškos tradicijos, kurie siekė

¹³² Hakan Yavuz, „Political Islam and the Welfare Party in Turkey“, *Comparative Politics*. 30, no. 1, 1997, 65.

¹³³ Andrew Davison, „Turkey, a „Secular“ State? The challenge of Description“, *South Atlantic Quarter*. 102, nos. 1-2 Spring - Summer 2003, 341.

¹³⁴ Hurd, 71.

¹³⁵ Are Knudsen, „Political Islam in the Middle East“, CMI Reports, 2003, 9.

<<http://www.cmi.no/publications/file/?1548=political-islam-in-the-middle-east>> [žiūrėta 2008.04.06]

įtakoti politinę darbotvarkę¹³⁶. Sekuliarūs tyrėjai politinį islamą apibūdina kaip epifenomenalų reiškinį, kaip skiriančią ar/ir laužančią neutralią viešąją sferą, kaip grįžimą atgal į prieš-modernią musulmonišką politinę tvarką, arba kaip visų šių apibrėžimų bendrą derinį.

Sekuliaristinių tradicijų požiūris į politinį islamą skiriasi. Pagal laicistinį požiūrį, politinis islamas yra matomas kaip paviršutiniška fundamentalesnių ekonominių ir politinių interesų išraiška ir irracionalių religijos formų, esančių sekuliarioje musulmonų dominuojamoje viešojoje visuomenėje, pažeidimas. Jis grasina demokratinei viešajai tvarkai ir reiškia žingsnį link teokratijos. Judėjų-krikščionių sekuliarizme politinis islamas pasirodo kaip nedemokratinis islamo ir politikos, kuri yra priešinga moderniosioms politikoms (krikščioniškajai ar judėjų-krikščioniškajai), kurios yra atskyrę bažnyčią nuo valstybės, susimaišymas. Abejų tradicijų atveju, politinis islamas yra matomas kaip atsisakymas pripažinti privilegijuotą privačios sferos statusą ir sekuliaristinių viešumo ir privatumo kategorijų pažeidimas. Kaip teigia Connolly, šių požiūrių pagrindinė problema yra tai, kad tokios nuostatos šiuo metu yra laikomos neutraliomis ir savaimė suprantamomis dėl Vakarų sekuliaristinės teorijos dominavimo¹³⁷. Šio vienpusiškumo rezultatas – islamo religija politinėje praktikoje yra matoma negatyviai ir prilyginama fundamentalizmui bei netolerancijai.

Pasak Shakman-Hurd, politinis islamas yra moderni politikos kalba, kuri meta iššūkį, ir net kartais veikia „už“ ar peržengia esmines religijos ir politikos prielaidas, kurios yra įsitvirtinusios Vakarų sekuliaristinėje tradicijoje (kuri pati yra visuomeninis ir istorinis konstruktas).¹³⁸ Tačiau autorė į politinio islamo apibrėžimą neįtraukia islamizmo (Khomeini politika porevoliuciniame Irane, Nacionalinis Islamo Frontas Sudane, Talibanas Afganistane, Al-Qaeda ir t.t.), kuris, pasak jos, atstovauja visas negatyviasias islamo religijos puses, kaip ir teigia Vakarų sekuliaristai. Politinis islamas kelia svarbų kritinį klausimą apie kolektyvinio gyvenimo pagrindinius principus, įskaitant sekuliaristinį kolektyvinį gyvenimą. Akivaizdu, kad dauguma politinio islamo sferų veikia už sekuliaristų sukurtų epistemologinių aiškinimų ribų ir tai reiškia, kad tarptautinių santykių akademinė visuomenė turėtų permąstyti politinio islamo apibrėžimą ir veiklą bei pasistengti į šį reiškinį pažvelgti objektyviai.

Norint suvokti politinį islamą reikia suprasti pačią musulmonišką visuomenę bei jos mentalitetą. Tai, kas pagal sekuliaristinę tradiciją yra atskirta (vieša-privatu, šventa-sekuliaru, islamas-demokratija), musulmoniškose bendruomenėse yra glaudžiai susiję ir yra sujungta į visumą.¹³⁹ Kaip suponuoja skirtingų pro-islamiškų jėgų buvimas viešajame sektoriuje (Naujieji

---

¹³⁶ Hurd, 117.

¹³⁷ William E. Connolly, *Why I Am Not a Secularist*, Minneapolis: University of Minnesota Press. 1999, 22.

¹³⁸ Hurd, 119.

¹³⁹ Daniel Brumberg, „Dissonant Politics in Iran and Indonesia“, *Political Science Quarterly*. 116, no. 3, 2001, 358.

Islamistai Egipte, Maroko PJD Partija, AKP Turkijoje, Demokratinė koalicija Indonezijoje) viešos ir demokratinės derybos tarp religijos ir politikos musulmoniškose visuomenėse dažnai vyksta politinio islamo globoje¹⁴⁰. Kaip ir sekuliarizmas, politinis islamas yra diskursyvi tradicija, kuri jungia moralinių nuostatų formavimąsi, visuomenės manipuliacijas ir tam tikrų žinių kūrimą. Tai nėra sena tradicija, kuri dabar atsigauja, o greičiau visiškai nauja doktrina, kuri šiuo metu dar tik atsiranda ir kuriasi. Politinis islamas remiasi skirtingomis, ginčijamomis ir besivystančiomis religijos ir politikos sąveikomis, įtraukiant žmones į kultūrinės, politinės ir visuomeninės problemas, kurios yra pristatomos ir interpretuojamos per islamo „kalbą“. Apibendrinant galima teigti, kad politinis islamas nėra išsipareigojimas teokratijai ar paprasčiausiai opozicinis diskursas atspindintis ekonominę ir politinę bejėgiškumą. Tai skirtinga ir turinti daug aspektų tradicija, kurioje morali ir politinė tvarka dera kartu šiuolaikinėse musulmoniškose visuomenėse.

Dauguma autorių kalbančių apie religijos vaidmenį tarptautiniuose santykiuose teigia, jog šį vaidmenį reikia peržiūrėti ir religiją įtraukti kaip svarbų faktorių, įtakančią tarptautinę bendruomenę bei valstybės vidaus politiką. Politinis islamas turėtų būti taip pat peržiūrimas iš naujo stengiantis atsikratyti subjektyvumo, taip būdingo vakarų akademiniam sluoksniams. Politinis islamas turi būti priimamas ne kaip sekuliarizmo antonimas, tačiau kaip naujas politinis režimas, būdingas išskirtinai musulmoniškoms bendruomenėms, kuriose sekuliarizmas yra dirbtinai suformuotas ir primestas bei neatspindintis visuomenės poreikių. Tokiu būdu yra įmanoma išvengti konflikto, atsirandančio tarp sekuliaristinių ir religinių pažiūrų akademikų bei pačios visuomenės. Kalbant apie Turkijos atvejį, Hurd teigia, kad svarbu pabrėžti, kad politinio islamo atgimimą Turkijoje reikia vertinti objektyviai, kaip natūralų procesą būdingą musulmoniškoms valstybėms.

3.3. Turkijos re-islamizacija?

Kalbant apie politinio islamo atgimimą Turkijoje, būtina apžvelgti palankias priežastis, įtakojušias religijos grįžimą į politiką. Būtina aptarti, kokias pasekmes šis politinio islamo atgimimas sukėlė Turkijoje bei pasvarstyti, ar religijos vaidmens atgijimas įtakoja vidaus ir išorės politiką. Siekiant atsakyti į šiuos klausimus, bus apžvelgiami dabartiniai vidaus ir išorės politikos procesai, susiję su valdančiosios AKP partijos veikla bei galima Turkijos re-islamizacija.

---

¹⁴⁰ Hurd, 129.

3.3.1. Dabartinė Turkijos vidaus politikos situacija

Turkija per paskutinįjį dešimtmetį išgyvena reikšmingus pokyčius tiek valstybiniame, tiek visuomeniniame gyvenime. Jau greitai bus šimtas metų, kai vienas iš Turkijos pagrindinių strateginių tikslų yra suartėti su Europa, tapti jos dalimi. Instituciniame lygmenyje tai jau yra įforminta naryste 1949m. Europos Taryboje, 1952m. Šiaurės Atlanto Saugumo Organizacijoje (NATO), 1961 m. Ekonominio Bendradarbiavimo ir Vystymo Organizacijos narė (OECD), 1973m. Europos Saugumo ir Bendradarbiavimo Organizacijoje (ESBO), 1992m. Asocijuota Vakarų Europos Sąjungos (VES) narė, Europos Politikos Konsultantų Asociacijos (EAPC), Partnerystėje dėl Taikos (PfP) narė. Didžiausias Turkijos troškimas jau nuo 1963 metų yra prisijungti prie ES, visiškai integruotis ekonomiškai bei kultūriškai, įgyvendinti dar Mustafa Kemalio Atatürko – modernios Turkijos respublikos įkūrėjo nubrėžtą valstybei tikslą – tapti demokratine, modernia, sekuliaria, vesternizuota valstybe bei įsijungti į Europos valstybių šeimą, nes tik ši kryptis valstybei garantuoja pažangą ir klestėjimą.

Apie penkiasdešimt metų trunkantis derybų su ES procesas matomai paveikė Turkijos politinę sistemą, tai ypač ryškiai pastebima per pastarąjį dešimtmetį. Oficialios integracijos derybos prasidėjo 2005 metų spalį, tačiau dar iki to laiko Turkijai reikėjo nueiti nemažą kelią stengiantis harmonizuoti įstatymus pagal ES teisę ir padaryti tuos pakeitimus valstybės gyvenime, kurie buvo esminiai norint, kad prasidėtų oficialios derybų procedūros. Tam, kad bet kuri valstybė galėtų sėkmingai integruotis į ES, jai reikia įgyvendinti Kopenhagos kriterijus. Įgyvendinti Kopenhagos kriterijai parodo, kad valstybė nesiskiria nuo kitų ES valstybių įvairiuose lygmenyse: politiniame, visuomeniniame, kultūriniame ir t.t. Vadinasi, Turkija, stengdamasi priartėti prie ES valstybių standartų turi ženkliai pakeisti daugelį savo valstybės gyvenimo sferų, ką ir sėkmingai vykdė nuo 2002 metų, kai į valdžią atėjo nuosaiki tradicinė pro-islamistinė centro dešinės Teisingumo ir Vystymosi Partija vedama ministro pirmininko Recep Tayyip Erdogan.

Ši valdančioji AKP partija gavo 34% vietų parlamente - Didžiajame Medžlise per 2002 metų rinkimus. Antruosiuose rinkimuose, įvykusiųose 2007m., ši partija gavo dar daugiau balsų ir išsikovojo 46.6% vietų parlamente. Partijos 7 metų valdymo laikotarpis Turkijoje ir pasaulyje yra vertinamas nevienareikšmiškai, nors didžioji dauguma analitikų teigia, jog tie 7 metai buvo itin sėkmingi Turkijos Respublikai, per kuriuos AKP sėkmingai susidorėjo su dešimtmečiais trukusiu ekonomikos sąstingiu ir didžiule hiperinfliacija, ėmėsi didelių politinių reformų tam, kad priartėtų prie Kopenhagos kriterijų ir atvertų duris 2005 metais pradėti oficialias derybas dėl narystės su ES.

Tai padėjo AKP iškovoti 46.6% vietų 2007 metų rinkimuose į parlamentą, Erdoğanui išlaikyti ministro pirmininko postą ir išrinkti AKP partijos narį Abdullah Gül į prezidentus.

Nors 2007 metai buvo tokie sėkmingi AKP partijai, tačiau šie metai yra vertinami nevienareikšmiškai. 2007 metai turkams buvo neramūs bei dramatiški, iškėlę į paviršių milžinišką elito ir visuomenės susiskaldymą į sekuliaristus ir islamistus, didžiules pilietines demonstracijas, karinio elito grasinimus valstybės perversmu (e-coup d'état), milžiniškus išbandymus Turkijos pakankamai specifinei musulmoniškai demokratijai. AKP partijai įsitvirtinus pagrindinėse legislatyvos ir egzekutyvos šakose, ji ėmėsi tam tikrų reformų, kurias kai kurie apžvalgininkai vadina islamistinėmis. 2007 metų gruodį buvo paskelbtas naujos „civilinės“ konstitucijos juodraštis, kuriame yra įteisinamos konstitucijos pataisos, sukėlusios didelį sekuliaraus elito bei visuomenės dalies nepasitenkinimą. Šiame juodraštyje buvo skelbiama, kad bus panaikintas įstatymas, draudžiantis moterims nešioti galvos apdangalus viešosiose valstybinėse įstaigose bei universitetuose. 2007 metai yra vertinami kaip AKP įsigalėjimo, taip pat kaip kryžkelės metai.

Mažai kas tikėjosi, jog 2008 metai bus dar nepastovesni, o galbūt net katastrofiški, palyginus su 2007-aisiais. AKP 2008 metų sausio mėnesį priėmė konstituciją keičiantį įstatymą, pagal kurį moterys gali nešioti galvos apdangalus valstybinėse įstaigose ir universitetuose. Tai sukėlė didžiulį sąmyšį bei nepasitenkinimą sekuliarių pažiūrų visuomenės narių tarpe ir 2008 metų kovo 31 dieną vyriausiasis prokuroras Abdurrahman Yalcinkaya įteikė Turkijos Respublikos konstituciniam teismui bylą, kurioje kaltina AKP sistemingai stengiantis grąžinti islamą į Turkijos, subrendusios demokratijos, turinčios 70 milijonų gyventojų ir besistengiančios įstoti į ES, politinį gyvenimą. AKP taip pat kaltinama pakeitusi sekuliaristinį įstatymą, neleidžiantį moterims nešioti galvos apdangalų universitetuose, religinių mokyklų mokiniams panaikinti kliūtis stojant į valstybinius universitetus, atgaivinti Korano mokymus ir pažaboti alkoholio vartojimą įvedant griežtesnius apribojimus restoranams ir barams. Yalcinkaya teigia, kad „visi AKP veiksmai ir retorika rodo, kad valdančioji partija siekia atgaivinti islamišką visuomenę, kurioje islamo teisė ir taisyklės turėtų pirmenybę ir kurio galutinis tikslas yra Šarijato įvedimas“.¹⁴¹ Vyriausiasis prokuroras pareikalavo, kad byla būtų ištirta konstitucinio teismo ir AKP uždrausta dalyvauti valstybės politiniame gyvenime 5 metus, pašalinant iš valdančiųjų postų 71 AKP partijos narius, įskaitant prezidentą ir ministrą pirmininką.

Šie kaltinimai valdančiajai partijai, kurios sudėtyje yra valstybės prezidentas ir ministras pirmininkas, vakarietiškoje demokratijoje, ko gero, būtų neįmanomi, tačiau Turkijoje tai nėra precedentinis įvykis, nes partijos būdavo uždraudžiamos ir praeityje, apkaltinant pastarąsias

---

¹⁴¹ Turkish prosecutor's case is a guidebook to secularist fears, <<http://www.pr-inside.com/turkish-prosecutor-s-case-is-a-guidebook-r513651.htm>> [žiūrėta 2008.04.12]

sekuliarizmo principų pažeidinėjimais. Kaip atsakas į šiuos sekuliaristų kaltinimus, AKP ėmėsi vėl vykdyti užstrigusias reformas, kurios per pastaruosius kelis metus nejudėjo iš vietos. 2008 balandžio 7 dieną buvo pateiktas pasiūlymas parlamentui pakeisti 301 Baudžiamojo kodekso straipsnį, kuris įgalina bausti už „turkiškumo įžeidimą“, pakeičiant frazę, į „turkų tautos įžeidimą“.¹⁴² Šis įstatymas buvo dažnai naudojamas stengiantis suvaldyti valdžios kritiką ir tikrąja to žodžio prasme reikškė kalbos laisvės bei žmogaus teisių suvaržymus. Šiuo metu, kai AKP gresia teisminis susidorojimas, ši partija ėmėsi vykdyti visas įmanomas reformas, kurių visą laiką reikalavo ES, taip, ko gero, tikėdamasi sustabdyti teisminį procesą. Naujų pataisų oponentai teigia, jog įstatymo esmė nesikeičia, nes jis nepakeičiamas, o tiesiog šiek tiek sušvelninamas, ir teismo procesas tampa šiek tiek sudėtingesnis, nes valstybės prezidentas turi duoti leidimą pradėti teisminį procesą. Tad atrodo, kad šis AKP ėjimas yra verčiau demonstratyvus, o ne esminis. Konstitucinio teismo procesas gali užtrukti apie pusę metų, tad šio magistrinio darbo gynimo metu ši problema, dar ko gero, nebus išspręsta, tačiau lieka unikali galimybė įvykius sekti dar kelis mėnesius ir stengtis papildyti šį magistrinį darbą.

3.3.2. Religijos atgimimo įtaka Turkijos vidaus politikai

Stengiantis suvokti, kas vyksta šiandieninėje Turkijoje, galima tai pavadinti diskursų karais. Kaip teigia Anna Marie Smith, kiekvienas diskursas yra dirbtinai konstruojamas, atsitiktinis ir niekada - nuolatinis. Kiekvienas iš diskursų siekia tapti hegemonu, bet tai yra beveik neįmanoma, nes visada šalia egzistuos ir kiti diskursai, todėl diskurso tikslas yra tapti dominuojančiu. Antagonizmas tarp tam tikrų diskursų rodo konsensuso tarp jų nebuvimą, o tai reiškia identitetų konfliktą. Kuris diskursas tampa dominuojančiu, yra sudėtinga nustatyti - tai dažniausiai išryškėja krizės metu, t.y. kai diskursas nusilpsta, tai rodo tam tikrą identiteto krizę, kurios metu kiti diskursai siekia užgožti nusilpusįjį. Išryškėjus naujam hegemoniniam diskursui bus sukuriamas naujas identiteto supratimo rėmas¹⁴³. Ši trumpa diskursinių karų teorijos apžvalga turi padėti suvokti dabartinę politinę krizę ištikusią Turkiją.

Pasak Mesut Testekin, šiuo metu Turkijoje kovoja 3 skirtingi diskursai-identitetai. Jų šaknys slypi istorijoje, ir yra itin svarbu žinoti politinį bei istorinį jų susiformavimo kontekstą. M. Testekin išskiria šiuos kovojančius-dominuojančius diskursus: nacionalizmas, islamizmas ir sekuliarizmas

---

¹⁴² Redefining Turkishness (editorial), *The Washington Times*, 2008.04.11,

<<http://www.washingtontimes.com/article/20080411/EDITORIAL/527557168/1013>> [žiūrėta 2008.04.13]

¹⁴³ Anna Marie Smith, *Laclau and Mouffe: The Radical Democratic Imaginary*. London: Routledge, 164-169

<<http://ezproxy.utu.fi:2191/lib/uniturku/Top?channelName=uniturku&cpage=1&docID=10070484&f00=text&frm=smp.x&hitsPerPage=20&layout=document&p00=laclau&sortBy=score&sortOrder=desc>> [žiūrėta 2008.05.03]

(vesternizacija)¹⁴⁴. Šių diskursų-identitetų formavimasis truko pastarąjį šimtmetį ir pagrinde skiriasi požiūriu į Turkijos vidaus ir užsienio politiką, o dar konkrečiau - bendradarbiavimą su Vakarais/ES integracija bei požiūriu į religijos ir valstybės santykį. 2008 metų pavasarį šių diskursų kovos suaktyvėjimą lėmė AKP įteisinta konstitucinė pataisa, leidžianti moterims lankyti universitetus su galvos apdangalais ir AKP Konstitucinė byla, kuria yra siekiama uždaryti AKP dėl partijos antisekuliaristinių veiksmų. AKP byla yra ta tema, kurią nagrinėjant geriausiai atsiskleidžia islamistinis ir sekuliaristinis diskursai.

Nacionalistai šiuo metu yra nusistatę prieš integraciją į ES bei Vakarų bloką. Jie teigia, jog Turkija turi laikytis balansavimo politikos tarp Vakarų valstybių (JAV ir ES) ir Šanchajaus Bendradarbiavimo organizacijos ar net laikytis pro-rusiškos politikos. Nacionalistinių pažiūrų piliečiai daugiausiai balsuoja už ultranacionalistinę Nacionalistų Veikimo partiją (MHP) ir tradicinę nacionalistinę-sekuliaristinę Atatiurko įkurtą Respublikos Žmonių (CHP) partiją.

Sekuliaristai - tai pagrinde žmonės, dirbantys valstybės biurokratiniame aparate (karinė, teisminė biurokratija bei kairuoliškų pažiūrų piliečiai). Jie atstovauja tradicinę Turkijos respublikos Kemalizmo politiką. Šiuo metu jie pasisako taip pat prieš ES, JAV, vidaus ir užsienio pro-islamišką politiką. Tradiciškai sekuliaristai visada buvo už vesternizaciją bei integraciją į ES kaip galutinį Atatiurko politikos įgyvendinimą ir Turkijos tapimą pilnateise Vakarų valstybe. Tačiau pastaraisiais metais vyko svarbūs pokyčiai, kuriuos sukėlė ES-Turkijos nesutarimai, kurie nuvylė daugumą sekuliaristų ES. Šiam diskursui pagrinde atstovauja tradicinė Respublikos Žmonių (CHP) partija.

Islamistai/pro-globalistai - tai konservatyvūs, dešinėsios pakraipos Turkijos piliečiai. Praeityje aktyviai pasisakę prieš Vakarų bloką bei integraciją į ES, šiandien jie aktyviai išreiškia globaliosios politikos tendencijas ir pasisako už strateginę partnerystę su JAV bei integraciją į ES. Šiam diskursui galima būtų priskirti valdančiąją AKP partiją, pro-kurdišką Demokratinės Visuomenės (DTP) partiją, kuri aktyviai remia Turkijos narystę ES bei pro-islamišką Saadet partiją, kuri atsirado po Fazilet partijos uždraudimo dėl pastarosios anti-sekuliaristinių veiksmų.

Tam, kad būtų galima parodyti, kokie diskursai šiuo metu veikia Turkijoje ir bandant nustatyti, kuris iš jų yra dominuojantis, bus remiamasi 2002-2008 metų tyrimais, kuriuos atliko turkų agentūra A&G Araştırma¹⁴⁵. Tyrimų metu apklausos buvo daromos 26 provincijose ir 68 apygardose. Apklausiami rinkimų amžiaus piliečiai (nuo 18 metų) vyrai bei moterys. Klausimai, kurie atskleidžia nuomones apie vyraujančius identitetus bei jų kaitą, yra susiję su integracija į ES,

¹⁴⁴ Mesut Testekin, Interviu su autoriumi, Gazi Üniversitesi Uluslararası İlişkiler, Ankara, 2008.04.27.

¹⁴⁵ A&G Araştırma, <http://www.agarastirma.com.tr/arastirmalar/ab_uyelik.pdf> [žiūrėta 2008.05.04]

konstitucijos pakeitimu, galvos apdangalais universitetuose ir partijų preferencijomis, jei šiandien (balandžio mėn.) vyktų pirmalaikiai parlamento rinkimai.

Pirmoje diagramoje (žr. 1 diagramą priede) „Narystės ES palaikymas 2002-2008 metais“ atsispindi Turkijos piliečių palankumas integracijai į ES bei jo dinamika per paskutiniuosius 6 metus bei 2008 metų sausio ir balandžio mėnesių išsamesnė analizė. Matoma tendencija, jog narystės ES palaikymas buvo didžiausias 2002-2005 metais (57-68%). Tai galima sieti su ES populiarumu, nes 1999 metais Turkija buvo paskelbta kandidatė į ES, o 2005 metais - buvo pradėtos derybos dėl narystės. 2002-2005 metais buvo aktyviausiai vykdomos reformos susijusios su ES sąlygiškumu, kurios ypač teigiamai veikė visuomenės nuomonę apie ES naudą. 2006 metai žymi didelį nuosmukį ir pasitikėjimo ES trūkumą, kurio atsiradimas siejamas su ES reikalavimu, kad Turkija atvertų savo laivybos bei oro uostus Kiprui. Tai itin nuvylė Turkijos visuomenę ES ir parama narystei sumažėjo nuo 57% iki 32%. 2006 metais, negatyvi nuomonė net buvo populiarsnė iki pat 2008 metų sausio. Visuomenė taip pat buvo nusivylusi nebesivystančiomis derybomis bei užstrigusiu integracijos procesu. Nesibaigiantys ES pažadai dėl tolimesnių narystės derybų vedė į turkų abejingumą. 2008 metų kovo mėnesį prasidėjęs AKP teismo procesas siekiant šią partiją uždaryti ypatingai pakėlė ES reitingus (iki 42%). ES parama padidėjo, nes AKP visuomenės yra siejama su integracija į ES bei tolimesnėmis reformomis. Iškilus grėsmei, kad AKP bus uždaryta, visuomenė sureagavo taip, lyg būtų iškilusi grėsmė integracijai į ES, jei į valdžią ateis kita nacionalistinė ar sekuliaristinė jėga. A&G Araštirma apklausos parodė, jog didžiausia parama ES atėjo iš pro-kurdiškos Demokratinės Visuomenės Partijos (DTP). Tai gali būti paaiškinta tuo, jog kurdai ypatingai palaiko integraciją į ES bei pro-europietiška nusiteikusia AKP, nes ES integracijos procesas skatina tautinių mažumų teisių didinimą bei kitus demokratinius procesus šalyje. AKP uždarymas komplikuotų tolimesnį kurdų teisių didinimo procesą.

Kalbant apie diskursų kovas, pirmoje diagramoje matoma, jog pro-europietiškas-vesternizacijos-pro-globalistinis diskursas buvo labai stiprus 2002-2005 metais. 2006 metais jį pakeitė nacionalistinis diskursas, kai išryškėjo ES ir Turkijos konfliktas dėl Kipro, kuris yra laikomas ypatingai jautriu klausimu Turkijoje, keliančiu nacionalistines emocijas. 2008 metais pro-europietiškas diskursas, kuris yra tapatinamas su AKP partija, ima stiprėti atsiradus grėsmei, jog AKP partija gali būti uždaryta. Svarbu paminėti, kad pagal 2008 metų balandžio duomenis taip pat stiprėja ir konsoliduojasi anti-europietiškas diskursas, kurį ypatingai išreiškia ultranacionalistų Nacionalistų Veikimo Partijos (MHP) rinkėjai - 43% ir nacionalistų-sekuliaristų Respublikos Žmonių (CHP) partijos rinkėjai - 29%. Šias tendencijas iliustruoja antroji diagrama.

Antroje diagramoje (žr. 2 diagramą priede) „Narystės ES palaikymas/rinkėjų partinės preferencijos (2008 balandis)“ matomos rinkėjų partinės preferencijos susietos su integracijos į ES parama. Ši diagrama iliustruoja prieš tai aptartų diskursų kovas bei dabartinę situaciją rodančią, kuris diskursas dominuoja. Kaip matoma iš antrosios diagramos, AKP ir DTP partijų rinkėjai daugiausiai pasisako už integraciją į ES. Šias dvi partijas galima priskirti islamistų/pro-globalistų diskursui. Apskaičiavus šių partijų ES paramos svorį¹⁴⁶ gaunama, jog už narystę ES balandžio mėnesį pasisakytų 20% visų Turkijos rinkėjų, priklausančių AKP ir DTP partijoms. Tai, galima sakyti, rodo šiuo metu dominuojantį diskursą, kurį atstovauj islamistai/pro-globalistai. Anti-europinis nacionalistų ir sekuliaristų bendras diskursas balandžio mėnesio duomenimis galėtų būti apie 10.4%, ir tai yra antras pagal dominavimą diskursas, kuris apjungia partinius įsitikinimus bei paramos nebuvimą ES.

Trečioji diagrama (žr. 3 diagramą priede) „Konstitucijos keitimas/rinkėjų partinės preferencijos (2007 liepa)“ rodo kitą pjūvį, pagal kurį galima būtų identifikuoti dominuojančius diskursus. Konstitucinės reformos yra siejamos su ES integracija bei jos sąlygojamu demokratizacijos procesu, kuris iškėlė būtinumą reformuoti 1982 metais priimtą konstituciją, laikomą militaristine ir varžančia pagrindines žmogaus teises ir laisves. Konstitucijos reformavimo proceso ėmėsi valdančioji AKP partija, kuri užsibrėžė tikslą įteisinti naują „civilinę“ konstituciją. Konstitucijos reformavimo procesas prasidėjo jau 2002 metais, ėmusius įgyvendinti harmonizacijos įstatymus ir tęsiasi iki šios dienos. 2008 metų konstitucijos pakeitimai, kuriuos inicijavo AKP sukėlė nemažą sumaištį ir politinę krizę Turkijoje, nes buvo paliesti tradiciniai kemalizmo principai, tokie kaip galvos dangalų universitetuose draudimas.

Iš trečios diagramos matoma, jog konstitucijos pakeitimus palaiko 50.5% Turkijos piliečių, prieš pakeitimus pasisako - 21.5%. Pagal diagramą akivaizdu, jog labiausiai konstitucijos pakeitimus remia AKP (58%), DTP (66%) ir Saadet partijų rinkėjai (64%). Pagal šių partijų paramos konstitucijos pakeitimams svorį, galima teigti, jog AKP, DTP ir Saadet partija sudaro 23.7% balsų svorio (jei balandžio mėnesį įvyktų rinkimai). Bendras palankumas konstitucijos pakeitimams yra 50.5%. Nepalankiausiai į konstitucijos pakeitimus žiūri nacionalistinės bei sekuliaristinės partijos CHP-DSP (48%) ir MHP (34%) ir Jaunimo partija (30%). Šių partijų negatyvios paramos reformoms bendras svoris būtų tik apie 12%. Iš šio palyginimo akivaizdu, jog pro-islamistų/pro-globalistų diskursas dominuoja, palikdamas nacionalistinę bei sekuliaristinę

¹⁴⁶ Pagal A&G Araştırma atliktą tyrimą 2008 metų balandį „Jei šiandien vyktų pirmalaikiai partijų rinkimai į parlamentą, už kurią partiją balsuotumėte?“ (<http://www.agarastirma.com.tr/arastirmalar/bugun_secimolsa.pdf>) šiandien už AKP balsuotų 34.4%, CHP - 16%, MHP - 13.7%, DTP - 4.8%, kita - 31.1%, buvo apskaičiuotas paramos ES svoris: AKP - 16.1%, CHP - 6.2%, MHP - 3.8%, DTP - 3.9%. Negatyvi ES parama apskaičiuota tuo pačiu principu: AKP-6.5%, CHP-4.6%, MHP - 5.8%, DTP - 0.5%.

diskursus už nugaros tik su 12%. Svarbu paminėti, kad nors konstitucijos pakeitimams pritaria 50.2%, tačiau 49.8% piliečių nepitaria (iš jų 21.5% griežtai pasisako ne, o 27.9% nežino arba abejoja). Tad šioje situacijoje islamistų/pro-globalistų diskursui iškyla grėsmė, nes pusė valstybės piliečių už konstitucijos pakeitimus nepasisako, ir tai parodo, kad islamistų/pro-globalistų diskursas nėra visiškai dominuojantis.

4 diagrama (žr. 4 diagramą priede) parodo islamistų/pro-globalistų diskurso rinkėjų preferencijas, kas konstitucijoje turėtų būti pakeista. Stipriausiai pasisakoma už draudimo nešioti galvos apdangalus panaikinimą. Tai akivaizdžiai yra siejama su islamistinėmis pažiūromis. Šis draudimas pirmą kartą buvo įteisintas 1980-aisiais ir nurodo tam tikrą „neutralumo zoną“, kurioje tiek sekuliaristinių, tiek religinių pažiūrų besilaikančios moterys galėtų jaustis lygios. Atėjus į valdžią pro-islamiškai partijai AKP buvo pradėtos diskusijos šį draudimą panaikinti, ir jis buvo panaikintas 2008 m. sausio mėnesį. Šis draudimo panaikinimas sukėlė didelę vidaus krizę Turkijoje, kurioje ypatingai susipriešino sekuliaristinis ir islamistinis diskursai. Šiuo metu yra paduotas ieškinys prieš AKP į konstitucinę teisumą už konstitucijos pažeidimą ir nusižengimą valstybės sekuliaristiniam kursui. Tad šiuo metu akivaizdžiai vyksta diskursų karas tarp pro-islamistų ir sekuliaristų. Šios diskursų kovos padarinius, susijusius su galvos apdangalais, bus galima matyti teisminiam procesui pasibaigus iš sprendimo rezultatų, ar bus uždaryta AKP, ar ne. Skirtingi diskursai šį teisminį procesą vadina skirtingais vardais: „grėsmė demokratijai“, „demokratijos išbandymu“, „grėsmė sekuliarizmui“ ar net „grėsmė Turkijos valstybei“. Matoma šiuo metu diskursų kovų retorika yra nukreipta akivaizdžiai, arba prieš islamą, arba prieš sekuliarizmą, o valstybė ir jos piliečiai yra pasidalinę į dvi stovyklas: už AKP ir prieš AKP.

Iš šių apklausų rezultatų matoma, kad šiuo metu Turkijoje yra atsiradęs vidinis lūžis dėl religijos vaidmens suaktyvėjimo viešojoje valstybės sferoje. Kaip buvo teigta anksčiau, ES sukėlė demokratines reformas, paskatinusias įvairių judėjimų suvaržymų panaikinimą, tame tarpe ir religinių. Tai leido AKP partijai laimėti kelis rinkimus iš eilės ir tiek sustiprinti savo įtaką, kad visuomenėje prasidėjo nepasitenkinimo procesai iš sekuliaristų pusės. Tai akivaizdžiai byloja apie identiteto lūžį Turkijos visuomenėje. Dominuojantys identitetai yra islamistinis, nacionalistinis ir sekuliaristinis, nors hegemono poziciją užima islamistinis identitetas, ir tai yra matoma iš pateiktų apklausų rezultatų.

2008 metų pavasarį kova tarp šių kelių identitetų yra ypatingai suintensyvjusi dėl konstitucinės AKP uždarymo bylos, kuri galiausiai parodys, kuris diskursas taps pilnai dominuojančiu. Ši teisminį momentą galima laikyti lūžio tašku, kuris lems, ar valstybė vystysis toliau valdoma AKP bei jų pro-islamistinių reformų nukreiptų į ES integraciją, kurios, kaip šiuo

metu yra manoma, veda link gilesnės demokratijos konsolidacijos, ar valstybė liks išskirtinai sekuliari ir stagnuojanti, galbūt, net su poslinkiu atitolinančiu ją nuo ES.

AKP atstovaujamo islamistinio/pro-globalistinio identiteto dominavimas taip pat kelia nemažą grėsmę pačiai demokratijai, nes įvedus per daug pro-islamistinių reformų, valstybė gali „nudreifuoti“ islamistinės demokratijos link. Šiuo atveju, svarbiausiais faktoriais stabdančiais tokias permainas gali būti ES derybų dėl narystės suaktyvinimas ir Turkijos peržengimas į kitą statusą pasiūlant jai narystę ES. Tai turėtų sustiprinti pro-europietišškai nusiteikusių visuomenės paramą bei tolimesnes demokratines reformas. Kitas veikėjas, galintis neleisti Turkijai nususukti nuo demokratijos nepažeidžiant jos principų (kaip tai buvo nutikę karinių pajėgų įsikišimo metu) būtų pilietinės visuomenės ugdymas bei nevyriausybinų organizacijų kūrimo bei vystymo skatinimas, užtikrinant, kad visuomenė taptų pilietiška ir galėtų įtakoti demokratinius procesus „iš apačios“ kaip ir pridera liberaliai demokratijai. Trečias kelias būtų pakartoti coup d'état precedentą ir karinėms pajėgoms perimti dar kartą antisekuliaristiškai nusiteikusių valdžią. Tai ypatingai neigiamai būtų priimama iš Vakarų valstybių pusės ir galėtų žymiai atitolinti integracijos į ES procesą, tačiau ir toliau išlaikytų Turkiją sekuliaristinę.

3.3.3. Religijos atgimimo įtaka Turkijos išorės politikai

Turkija jau labai ilgą laiką yra aktyvi Europos saugumo sistemos dalis. Būdama NATO nare nuo 1952m Turkija turėjo nemažą įtaką prisidėdama prie Europos saugumo. Deja, po Šaltojo karo pabaigos Turkijos svarba Europos saugumo sistemai ženkliai sumažėjo, nes nebeliko SSRS – pagrindinės grėsmės, dėl kurios Turkija 1952m. buvo priimta į NATO tam, kad saugotų ES pietryčius bei rytinę Viduržemio jūros pakrantę. Turkija taip pat buvo ir Vakarų Europos Sąjungos (VES) asocijuota narė, tačiau jos pačios tas vaidmuo beveik netenkino. Turkija priklausė ir kitoms Europos saugumo architektūrą sudarančioms organizacijoms: Europos Saugumo ir Bendradarbiavimo Organizacijai, Europos Tarybai, EAPC, PfP. Jos pastangos dalyvauti visose įmanomose organizacijose, susijusiose su Europos Bendrijomis, rodė Turkijos kuo rimčiausius ketinimus integruotis ir tapti Europos bei jos saugumo dalimi. Tačiau Šaltojo karo pabaiga pakeitė situaciją – SSRS grėsmė nunyko kartu su šios socialistinės imperijos žlugimu. Turkija turėjo iš naujo ieškoti savo vietos bei būdų, kaip jai suartėti su ES. Dešimtmetis po Šaltojo karo pabaigos buvo sudėtingas, ir Turkija išbandė kelias užsienio politikos kryptis – vaidindama „didįjį brolių“ suartėti su Centrine Azija bei Kaukazo valstybėmis, atnaujinti Osmanų imperijos saitus su arabų šalimis, dalyvauti Balkanų krizėje padedant musulmoniškoms valstybėms, stengtis neužleisti santykių su strategine partnere JAV bei ES. Dauguma šių užsienio politikos krypčių nepasiteisino ir

Turkija nesugebėjo įgyvendinti savo užsibrėžtų tikslų, todėl atsirado tam tikrame galios vakuume. 2001 09 11 įvykiai visiškai pakeitė Turkijos geopolitinę padėtį ir ši vėl tapo reikšminga JAV ir ES, dėl savo geostrateginio artumo Vidurio Rytams.

Po 2001 metų įvykių JAV paskelbus karą terorizmui, Turkija atsirado ypatingai palankioje pozicijoje, nes buvo NATO narė, musulmoniška demokratinė sekuliari valstybė, esanti Vidurio Rytų regiono zonoje. JAV bandė ją pasinaudoti kaip savo forpostu – tramplinu į Vidurio Rytus. ES Turkija tapo svarbi dėl jos pačios kaimynystės politikos suaktyvėjimo, matant, kad reikia padėti Vidurio Rytams, kad šie „neneštų“ savo problemų į ES. Turkija naudojosi palankia padėtimi, tol kol tai negrėsė jos pačios saugumui. Turima omenyje, kad JAV pradėjęs karą Irake, Turkijos ir JAV santykiai atšalo, dėl Turkijai kilusios grėsmės, kad Irako kurdai, pasinaudoję palankia padėtimi, atgaus nepriklausomybę, ir prie savo teritorijos esančios Irake prijungs nemažą plotą iš Turkijos pietryčių, kur pagrindė gyvena vien ši etninė mažuma.

Stengiantis atsakyti į klausimą ar dabartiniai vidaus politikos įvykiai Turkijoje susiję su AKP partijos dominavimu, jos pro-islamiška politika bei 2008 metų kovo mėnesį prasidėjusiu teisiniu procesu prieš valdančiąją partiją bei jos narius gali turėti įtakos Turkijos nacionalinio saugumo struktūrai, galima atvirai teigti jog ne. Turkija jau daugiau nei 50 metų yra stipriai susisaisčiusi su Vakarų saugumo struktūromis per jų institucionalizavimą ir vaidina itin svarbią rolę kaip JAV sąjungininkė bei atrama Vidurio Rytuose. Kaip teigia M. Testekin, AKP partijos byla tėra tik vidinė valstybės krizė, kuri visiškai neturi nieko bendra su Turkijos nacionalinio saugumo struktūra ir bet kokia AKP partijos byla baigtis neturės jokio atgarsio Turkijos saugumo sistemai taip glaudžiai surištai su NATO bei ES¹⁴⁷. Šią nuomonę galima paremti tuo, jog tiek ES tiek JAV ypatingai palaiko Turkiją šios vidinės krizės metu, stengiantis paskatinti demokratinę krizės sprendimą. JAV oficiali reakcija į AKP partijos uždarymą buvo aiškiai išreikšta valstybės sekretoriaus asistento Matthew Bryza kalboje, kur jis teigė, jog demokratiniai procesai turi būti gerbiami¹⁴⁸. JAV išreiškė palankumą demokratiškai išrinktai AKP partijai, nors JAV reagavo švelniau nei ES vadovai, ko gero siekdami išvengti konfrontacijos su Turkijos karinėmis pajėgomis tam, kad nepakenktų kariniam bendradarbiavimui NATO organizacijos rėmuose. JAV istoriškai labiau palaiko sekuliaristus, nes baiminasi, jog pro-islamistiškai nusiteikusi Ankaros vyriausybė gali prisijungti prie anti-amerikietiškos islamo valstybių grupės, o Turkijos karines pajėgas mato, kaip sekuliarizmo ir demokratijos garantus. ES vadovai į AKP uždraudimo bylą reagavo daug smarkiau, pasmerkdami šį

---

¹⁴⁷ Testekin.

¹⁴⁸ Hasan Kösebalaban, „The AK Party Closure Case: Domestic Situation and International Reactions”, *SETA, Policy Brief*, No10., April 2008, 2. <http://www.setav.org/document/Policy_Brief_No_10_Hasan_Kosebalaban.pdf> [žiūrėta 2008.05.02]

„nedemokratinę“ veiksmą. Egzistuoja didelė rizika, jog anti-turkiškai nusiteikusios ES valstybės AKP partijos uždarymą gali panaudoti kaip ginklą prieš Turkijos integraciją į ES teigdami, jog ši valstybė nėra demokratiška, tai sutrukdytų tolimesniems ES ir Turkijos santykiams ir galimai apribotų karinį bendradarbiavimą ESGP rėmuose.

Kalbant apie galimus Turkijos saugumo struktūros kaitos scenarijus, reikėtų paminėti, jog uždarius AKP partiją, kuri per 2007 metus gavo pagrindinius kurdų mažumos balsus, paskatintų kurdų nusigręžimą nuo turkiškų partijų ir balsavimą už DTP partiją, kuri yra siejama su PKK separatistine kurdų organizacija¹⁴⁹. Tai gali vesti Turkiją į tolimesnę dezintegraciją bei kurdų separatizmo sustiprinimą. Tai automatiškai sukeltų naujus karinius konfliktus bei pilietinio karo židinius pietryčių Turkijoje ar teroristinius išpuolius didžiausiuose Turkijos miestuose. Žinoma, esminės saugumo struktūros pokyčių tai nesukeltų, tačiau vėl suaktyvintų kurdų problemų sugrėsminimą, kas galima vestų prie demokratijos mažėjimo.

Apibendrinant galima teigti, jog religijos atgimimas Turkijos viešojoje erdvėje iš pirmo žvilgsnio neįtakoja pokyčių Turkijos užsienio politikoje. Tačiau svarbu yra pabrėžti, jog pro-islamiška Ankara gali būti mažiau priimtina kandidatė į ypatingai sekuliarią ES dėl stipraus religinio faktoriaus, kuris yra nepriimtinas daugumai ES valstybių. Tad galima numatyti nemažą kliūtis Turkijos tolimesnei integracijai dėl religijos. Pro-islamiška Turkijos vyriausybė taip pat neprideda didesnio pasitikėjimo Turkija ir JAV. Turkija visą laiką buvo laikoma svarbia strategine partnere Vidurio Rytuose, o islamistinis faktorius, leidžia daryti prielaidą, jog Ankara stengsis suartėti su Vidurio Rytų islamistiniais režimais. Jau dabar kyla nemažai kalbų, jog AKP partija yra remiama iš užsienio „žaliaisiais pinigais“ atkeliaujančiais iš islamistinių valstybių tokių kaip Saudo Arabija¹⁵⁰. Turkijos suaktyvėjusi regioninė užsienio politika pagrinde nukreipta į Vidurio Rytus galėtų pagrįsti šią išvalgą. Turkija vadovaujama AKP pastebimai pakreipė savo užsienio politiką iš Vakarų į Rytus stengdamasi tapti vis labiau nepriklausoma nuo Vakarų valstybių bei tapti viena iš Vidurio Rytų regiono lyderių.

---

¹⁴⁹ Ten pat.

¹⁵⁰ Michael Rubin, „Green Money and Islamist Politics in Turkey“, *Middle East Quarterly*. Winter 2005, 11-13.

Išvados

Pastarųjų metų pokyčiai Turkijos vidaus politikoje susiję su religijos atgimimu yra labai įdomus tyrimo objektas. Kaip jau minėta, Turkija yra ypatinga tuo, jog iš pagrindų buvo sukurta ant teokratinės Osmanų imperijos pamatų nukertat visus ryšius su tradicijomis ir religija dar XXa pradžioje. Tai buvo išskirtinė sekuliaristinė demokratinė musulmonų respublika – Vakarų valstybių forpostas Vidurio Rytuose. Šiame tiriamajame darbe buvo stengiamasi atsakyti į klausimą ar įvykusi Turkijos politinės sistemos demokratizacija atveria nišą galimai valstybės re-islamizacijai? Ir ar Turkijos demokratizacija kelia grėsmę savo pačios demokratijai? Iš išsikeltų tiriamojo darbo tikslų ir uždavinių prieinama prie šių išvadų:

- Pristatytas sugrėsminimo/išgrėsminimo procesų analitinis modelis, kuris akcentuoja sugrėsminimo ir išgrėsminimo procesus. Išgrėsminimo procesas, tiriamuoju atveju, įtakojamas ypatingai ES per europeizacijos procesą, kuris yra skatinantis veiksnys priimti demokratines reformas. Kaip minėta, ES veikia keturiais lygmenimis, įtakodama valstybių vidaus bei išorės demokratinius procesus. Pats išgrėsminimo procesas yra analizuojamas keletu skirtingų lygmenų, laikantis sugrėsminimo proceso atvirkštine logika, išskiriant saugumo tikslinius objektus, saugumą skelbiančius veikėjus, grėsmes bei jų pokyčius.
- Išanalizuotas Turkijos sugrėsminimo procesas išskiriant saugumo tiksliniu objektu valstybę, saugumą skelbiančiu veikėju – Turkijos karines pajėgas ir grėsmes, kuriomis įvardinami visi įmanomi valstybės veikėjai veikiantys tiek viešojoje tiek privačiojoje sferose. Dėl „perdėto“ sugrėsminimo sugrėsminimos buvo žmogaus teisės ir pilietinės laisvės, etninės ir religinės mažumos, partijos, asociacijos, žiniasklaida, švietimas ir t.t.
- Pristatytas europeizacijos procesas Turkijoje, kurį aktyviai veikė siekis integruotis į ES. Pagal Diez Keturių kelių modelį, ES Turkijai darė įtaką keturiais būdais: privalomuoju, įgalinančiu, jungiančiuoju ir kūrybiniu. Šie procesai keturiais būdais veikė Turkijos demokratizaciją veikiant per patį skatinimą tapti ES nare, elitų konsolidavimą, fondavimą bei identitetų rekonstrukcijos skatinimą.
- Išanalizuotas Turkijos išgrėsminimo procesas išskiriant išgrėsminimo tiksliniais objektais visus sugrėsminimus veikėjus kaip tokius, kurių teisės ir laisvės yra labiausiai suvaržytos – žmogaus teisės ir pilietinės laisvės, etninės ir religinės mažumos, partijos, įvairūs judėjimai, žiniasklaida ir t.t. Išgrėsminimą skelbiantys veikėjai – tai nuo suvaržymų išsilaisvinusios įvairios nevyriausybinio sektoriaus organizacijos bei žiniasklaida,

tikslinis. Išgrėsminimo įtakos veikėjas – tarptautinės organizacijos tokios kaip ES bei TVF, kurios skatino Turkiją demokratizuotis už tai siūlydamos pagalbą. Grėsmių pokyčiai – aprašytas grėsmių „išėmimas“ iš ypatingojo politikos sprendimų priėmimo lygmens išgrėsminant pagrinde žmogaus teises ir pilietines laisves, grėsmių pobūdžio kaita, kai transnacionalinės „minkštojo“ saugumo grėsmės keičia realizmo „kietojo“ saugumo grėsmes.

- Nustatytas ryšys tarp Turkijos siekio integruotis į ES bei jos saugumo problemų išgrėsminimo bei tolimesnės demokratizacijos. Demokratinius procesus įtakojo ES, kuri paskatino sukurti NPAA ir pagal ją pritaikyti 8 harmonizacijos reformų įstatymų paketus. ES sąlygiškumas, kuris sukėlė išgrėsminimo procesą, vedė į vis didėjančią demokratizaciją. Vidiniai aktoriai, tokie kaip vyriausybė, nevyriausybinės organizacijos ir žiniasklaida taip pat palaikė europeizacijos procesą ir juo tikėjo suvokdami jog demokratinės reformos yra būtinos valstybei, norinčiai toliau išlikti konkurencingai tarptautinėje arenoje bei integruotis į ES. Turkijos demokratizacijos procesas atskleistas taip pat per Freedom House International laisvių ir demokratijos tyrimą Turkijoje akivaizdžiai parodant, jog vyksta aktyvi demokratijos konsolidacija, nors valstybė vis dar yra priskiriama prie „valstybių esančių kryžkelėje“ su „pusiau laisvos“ statusu.
- Nusakant požiūrius į religijos vaidmenį tarptautiniuose santykiuose bei valstybių vidaus politikoje teigiama, jog anksčiau religija nebuvo įtraukiama į tarptautinių santykių analizę, tačiau dabar jos vaidmenį reikia peržiūrėti ir religiją įtraukti kaip svarbų faktorių įtakojančią tarptautinę bendruomenę bei valstybės vidaus politiką. Politinis islamas turėtų būti taip pat peržiūrimas iš naujo stengiantis atsikratyti subjektyvumo, taip būdingo vakarų visuomeniniams bei akademiniam sluoksniams. Politinis islamas turi būti priimamas ne kaip sekuliarizmo antonimas, tačiau kaip naujas politinis režimas būdingas išskirtinai musulmoniškoms bendruomenėms, kuriose sekuliarizmas yra dirbtinai suformuotas ir primestas bei neatspindintis visuomenės poreikių. Politinis islamas nėra įsipareigojimas teokratijai ar paprasčiausiai opozicinis diskursas atspindintis ekonominę ir politinę bejėgiškumą. Tai skirtinga ir turinti daug aspektų tradicija, kurioje morali ir politinė tvarka dera kartu.
- Stengiantis nustatyti religijos įtaką Turkijos vidaus politikai prieita prie išvados jog šiuo metu yra akivaizdus visuomeninis identiteto lūžis, kurio epicentru yra požiūris į religijos ir valstybės santykį. Valdančioji AKP atstovauja islamistiniam identitetui, kuris šiuo metu yra dominuojantis. Šio pro-islamistinio identiteto dominavimas taip pat kelia

nemažą grėsmę pačiai demokratijai, nes įvedus per daug pro-islamistinių reformų, valstybė gali „nudreifuoti“ islamistinės demokratijos link. Šiuo atveju, svarbiausiais faktoriais stabdančiais tokias permainas gali būti ES derybų dėl narystės suaktyvinimas ir Turkijos peržengimas į kitą statusą pasiūlant narystę ES. Tai turėtų sustiprinti pro-europietišškai nusiteikusių visuomenės paramą bei tolimesnes demokratines reformas. Kitas veikėjas galintis neleisti Turkijai nususukti nuo demokratijos nepažeidžiant jos principų (kaip tai buvo nutikę karinių pajėgų įsikišimo metu) būtų pilietinės visuomenės ugdymas bei nevyriausybinių organizacijų kūrimo bei vystymo skatinimas, užtikrinant, kad visuomenė taptų pilietiška ir galėtų įtakoti demokratinius procesus „iš apačios“ kaip ir pridera liberaliai demokratijai. Trečias kelias būtų pakartoti coup d'état precedentą ir karinėms pajėgoms perimti dar kartą antisekuliaristiškai nusiteikusių valdžią. Tai ypatingai neigiamai būtų priimama iš Vakarų valstybių pusės ir galėtų žymiai atitolinti integracijos į ES procesą, tačiau ir toliau išlaikytų Turkiją sekuliaristinę.

- Stengiantis nustatyti religijos įtaką Turkijos išorės politikai galima teigti, kad religijos atgimimas Turkijos viešojoje erdvėje iš pirmo žvilgsnio neįtakoja pokyčių Turkijos užsienio politikoje. Tačiau svarbu yra pabrėžti, jog pro-islamiška Ankara gali būti mažiau priimtina kandidatė į ypatingai sekuliarią ES dėl stipraus religinio faktoriaus, kuris yra nepriimtinas daugumai ES valstybių. Tad galima numatyti nemažas kliūtis Turkijos tolimesnei integracijai jei religija ir toliau stiprės. Pro-islamiška Turkijos vyriausybė taip pat neprideda didesnio pasitikėjimo Turkija ir JAV. Turkija visą laiką buvo laikoma svarbia strategine partnere Vidurio Rytuose, o islamistinis faktorius, leidžia daryti prielaidą, jog Ankara gali stengtis suartėti su Vidurio Rytų islamistiniais režimais. Jau dabar kyla nemažai kalbų, jog AKP partija yra remiama iš užsienio „žaliesiais pinigais“ atkeliaujančiais iš islamistinių valstybių tokių kaip Saudo Arabija. Turkijos suaktyvėjusi regioninė užsienio politika pagrinde nukreipta į Vidurio Rytus galėtų pagrįsti šią įžvalgą. Turkija vadovaujama AKP pastebimai pakreipė savo užsienio politiką iš Vakarų į Rytus stengdamasi būti vis labiau nepriklausoma nuo Vakarų valstybių bei tapti viena iš Vidurio Rytų regiono lyderių.

Tiriamąjį darbo įvade išsikelta hipotezė „ES sukeltas europeizacijos procesas įtakojo Turkijos saugumo politikos problemų išgręsinimą, o tai demokratizavo valstybės politinę sistemą, tačiau taip pat iškėlė grėsmę pačiai demokratijai dėl galimo valstybės re-islamizavimo“ gali būti patvirtinta dalinai. Įrodyta jog ES sukeltas europeizacijos procesas įtakojo Turkijos saugumo politikos problemų išgręsinimą ir to pasėkoje/arba lygiagrečiai (tiesioginis ryšys negali būti

patvirtintas, todėl jis gali būti lygiagretus) Turkija demokratizavosi sumažindama ir panaikindama žmogaus teisių bei pilietinių laisvių suvaržymus. Šis demokratizacijos gilinimo procesas sukėlė religiniu pagrindu susikūrusių judėjimų atgimimą ir, net galima teigti, valstybės re-islamizaciją. Vis dar negalima atsakyti į klausimą, ar sukelta valstybės re-islamizacija sukelia grėsmę pačiai demokratijai, nes procesas yra vykse ir įmanoma daryti tik prielaidas kaip toliau galėtų klostytis Turkijos politinės sistemos procesai. Šiuo metu galima būtų išskirti šiuos scenarijus:

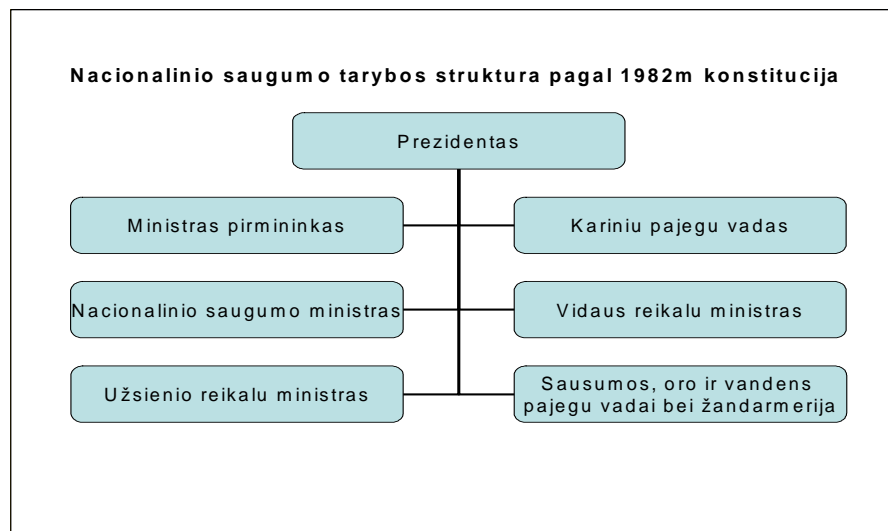
- 1) Turkijos teisminė valdžia neuždraudžia valdančiosios pro-islamistinės AKP partijos. AKP valdžia stiprėja, religiniai judėjimai atsistato, priimama nemažai islamistinių reformų teigiant jog jos užtikrina žmogaus teises bei pilietinių teisių lygybę. Demokratijos konsolidacija yra gilinama padedant ES savo rekomendacijomis ir Turkija tampa unikalia pro-islamistine liberalia demokratija.
- 2) Turkijos teisminė valdžia neuždraudžia valdančiosios pro-islamistinės AKP partijos. AKP valdžia stiprėja, religiniai judėjimai atsistato ir suintensyvėja, pamažu priimama vis daugiau ir daugiau islamistinių įstatymų, pagal šariato normas, valstybės valdžia išimtinai religinių partijų rankose, sekuliaristinės pažiūros yra smerkiamos, daugėja religinių Korano mokyklų, moterims privaloma nešioti religinius galvos apdangalus viešose vietose ir Turkija tampa islamistine demokratija, atsisako strateginės partnerystės su JAV bei siekio integruotis į ES, atsigręžia į Vidurio Rytus ir glaudžiai bendradarbiauja su islamistiniais režimais ir pereina į anti-vakarietišką aljansą.
- 3) Turkijos teisminė valdžia uždraudžia valdančiąją partiją AKP. Iš savo postų pašalinamas ministras pirmininkas ir prezidentas, bei 71 partijos narys. Surengiami pirmalaikiai rinkimai į parlamentą leidžiant kandidatuoti tik sekuliaristinėms partijoms, jos laimi rinkimus ir grįžtama į padėtį buvusią Turkijoje iki 2002 metų. Šie anti-demokratiniai procesai ypatingai pasmerkiami ES dar labiau atitolinant Turkijos integraciją ir taip sukeliant turkų abejingumą ES. Turkija galimai izoliuojasi, demokratinės reformos sustoja, valstybė stengiasi toliau bendradarbiauti su JAV ir sutelkti visą dėmesį į Vidurio Rytų valstybes bei procesus juose.

Kaip matoma iš pateiktų scenarijų, išeigos tašku yra laikoma konstitucinė AKP uždarymo byla prasidėjusi 2008m. kovo 22d. ir, kuri kaip mano ekspertai, tęsis dar apie pusę metų. Tad tolimesnės tyrimų kryptys AKP konstitucinę bylą turėtų laikyti atspirties tašku stengiantis nustatyti

koks bus tolimesnis Turkijos likimas ir atsakyti į šiame tyrime iškeltą klausimą ar Turkijos re-islamizacija kelia grėsmę jos pačios demokratijai.

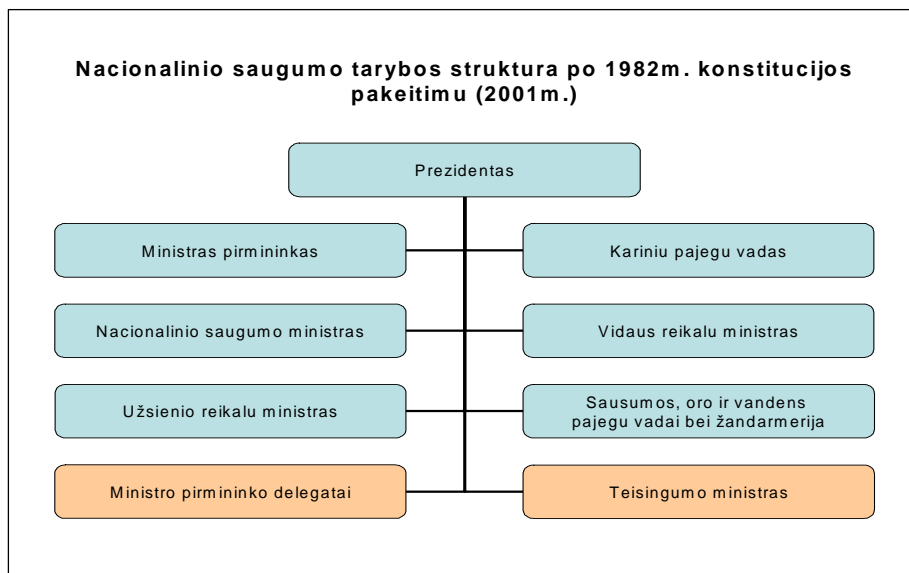
Priedai

1 lentelė: Nacionalinio Saugumo Tarybos struktūra pagal 1982m. Konstituciją

Šaltinis: Turkijos Nacionalinio Saugumo tarybos tinklapis
 <http://www.mgk.gov.tr/Ingilizce/Tarihce/tarihce004_en.htm> [žiūrėta 2008.04.13]

2 lentelė: Turkijos Nacionalinio Saugumo Tarybos struktūra po 2001m. konstitucijos pataisų

Šaltinis: Turkijos Nacionalinio Saugumo tarybos tinklapis
 <http://www.mgk.gov.tr/Ingilizce/Tarihce/tarihce005_en.htm> [žiūrėta 2008.04.13]

3 lentelė: Turkijos žmogaus teisių konvencijų ratifikavimo dinamika 1999-2007 m.

Turkijos ratifikuotos žmogaus teisių konvencijos	1999	2000	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007
Europos žmogaus teisių konvencija	x	X	x	x	X	x	x	x	x
Protokolas 1 (teisė į nuosavybę)	x	X	x	x	X	x	x	x	x
Protokolas 4 (judėjimo laisvė et al)	o	O	o	o	O	o	o	o	o
Protokolas 6 (mirties bausmė)	o	O	o	o	X	x	x	x	x
Protokolas 7 (ne bis in idem)	o	O	o	o	O	o	o	o	o
Europos konvencija dėl kankinimų prevencijos	x	X	x	x	X	x	x	x	x
Europos Socialinė Chartija	x	X	x	x	X	x	x	x	x
Pakeista Europos Socialinė Chartija	o	O	o	o	O	o	x	x	x
Tautinių mažumų apsaugos pagrindų konvencija	o	O	o	o	O	o	o	o	o
ICCPR (Tarptautinis pilietinių ir politinių teisių paktas)	o	O	o	o	X	x	x	x	x
Neprivalomas ICCPR protokolai (teisė individualiam susižinojimui)	o	O	o	o	O	o	o	x	x
Antrasis neprivalomas ICCPR protokolai (mirties bausmė)	o	O	o	o	O	x	x	x	x
ICESCR (Tarptautinis ekonominių, socialinių ir kultūrinių teisių paktas)	o	O	o	o	X	x	x	x	x
CAT (Konvencija prieš kankinimą)	x	X	x	x	X	x	x	x	x
CERD (Tarptautinė konvencija dėl visų formų rasinės diskriminacijos panaikinimo)	o	O	o	o	X	x	x	x	x
CEDAW (Tarptautinė konvencija dėl visų formų moterų diskriminacijos panaikinimo)	x	X	x	x	X	x	x	x	x
Neprivalomas CEDAW protokolai	o	O	o	o	X	x	x	x	x
CRC (Vaiko teisių konvencija)	x	X	x	x	X	x	x	x	x

x - ratifikuota

o - neratifikuota

Šaltinis: 1999-2007 Regular Reports on Turkey's Progress Towards Accession, Commission of the European Communities, Brussels, 2001-2007, <http://ec.europa.eu/enlargement/candidate-countries/turkey/key_documents_en.htm> [žiūrėta 2008.05.02]

4 lentelė: Turkijos derybų su ES dinamika

Skiriamasis pavadinimas ir numeris	2006 kovas	2007 kovas	2008 kovas
1 Laisvas prekių judėjimas	○	(○)	(○)
2 Laivas darbo jėgos judėjimas	○	○	○
3 Teisė steigti ir teikti paslaugas	○	(○)	(○)
4 Laivas kapitalo judėjimas	○	○	○
5 Viešas įsigijimas	○	○	○
6 Kompanijų teisė	○	○	○
7 Intelektualinės nuosavybės įstatymas	○	○	○
8 Konkurencingumo politika	○	○	○
9 Finansinės paslaugos	○	(○)	(○)
10 Informacinė visuomenė ir medija	○	○	○
11 Žemdirbystė ir kaimo vystymas	○	(○)	(○)
12 Maisto sauga, veterinarija ir sanitarinė politika	○	○	○
13 Žuvininkystė	○	(○)	(○)
14 Transporto politika	○	(○)	(○)
15 Energetika	○	○	○
16 Mokesčiai	○	○	○
17 Ekonominė ir monetarinė politika	○	○	○
18 Statistika	○	○	○
19 Socialinė politika ir įdarbinimas	○	○	○
20 Verslo ir pramonės politika	○	○	○
21 Trans-Europiniai ryšiai	○	○	○
22 Regioninė politika ir struktūrinių instrumentų koordinavimas	○	○	○
23 Teisėtvara ir pamatinės teisės	○	○	○
24 Teisingumas, laisvė ir saugumas	○	○	○
25 Mokslas ir tyrimai	○	○	○
26 Švietimas ir kultūra	○	○	○
27 Aplinkosauga	○	○	○
28 Vartotojų ir sveikatos apsauga	○	○	○
29 Muitų sąjunga	○	(○)	(○)
30 Išoriniai santykiai	○	(○)	(○)
31 Užsienio, saugumo ir gynybos politika	○	○	○
32 Finansinė kontrolė	○	○	○
33 Finansinis ir biudžetinis aprūpinimas	○	○	○
34 Institucijos	○	○	○
35 Kiti klausimai	○	○	○

Legenda:

- - dar nepradėta
- (○) - pradėta, bet sustabdyta
- - pradėta
- - laikinai uždaryta

Šaltinis: „Current Negotiating Status“ ZEI EU-Turkey-Monitor, Center for European Integration Studies, 2006 vol 1.1, 2006 vol 2.1, 2007 vol 3.1

5 lentelė: Turkijos Nacionalinė programa ES aquis pritaikymui ir 7 harmonizacijos įstatymai su jų priėmimo datomis

NPAA (2001)	1 (2002 02 19)	2 (2002 04 09)	3 (2002 08 09)	4 (2003 01 11)	5 (2003 02 04)	6 (2003 07 19)	7 (2003 08 07)
Žodžio ir minties laisvė		Spaudos įstatymas (1,2,16)	Spaudos įstatymas (31) Radio ir televizijos įstatymas (4)	Spaudos įstatymas Peticijų įstatymas (3, 5)		Radio ir TV transliacijų įstatymas (11,13)	
Asociacijų ir taikių susirinkimų laisvė, pilietinė visuomenė		Politinių partijų įstatymas (101, 102, 103) Asociacijų įstatymas (4,5,6,7, 11,12, 34, 38, 43) Susirinkimų ir demonstracijų įstatymas (9, 17, 18, 19, 21)	Asociacijų įstatymas (11, 12, 15, 39,40, 45, 46, 47, 56, 62, 73) Susirinkimų ir demonstracijų įstatymas (3, 10, 72)	Valstybinių tarnautojų ir darbuotojų baudžiamosios atsakomybės įstatymas (16) Asociacijų įstatymas (2, 15, 22) Politinių partijų įstatymas (94, 95, 96) Fondų įstatymas (7)	Asociacijų įstatymas (49, 52, 53, 55)	Fondų įstatymas (3,4,6)	Asociacijų įstatymas (8, 9) Susirinkimų ir demonstracijų įstatymas (4,5,6,9)
Kova prieš kankinimus	Baudžiamasis kodeksas (159,132)		Policijos įstatymas (15)	Baudžiamųjų procedūrų įstatymas (5, 7,8) Baudžiamasis kodeksas (119, 125)	Kriminalinių procedūrų įstatymas (21, 22,24)		Kriminalinių procedūrų įstatymas (12,13,16,65) Baudžiamasis kodeksas (57, 64, 77, 80)
Ikiteisminis sulaikymas		Žandarmerijos įstatymas (9)				Baudžiamasis kodeksas (160-175)	Teisminių procedūrų įstatymas (3)
Žmogaus teisių pažeidimų atitaisymas			Civilinis kodeksas (327, 335, 445, 448)	Žmogaus teisių tyrimo komisijos įstatymas (2,3,4) Civilinis kodeksas (248,276, 311) Kriminalinių įrašų įstatymas (24,25,29)	Civilinių procedūrų įstatymas (134, 135,137)	Surašymo įstatymas (27, 30, 31)	Civilinis kodeksas (167, 245, 548)
Valstybinių tarnautojų apmokymai žmogaus teisių klausimais		Valstybės tarnautojų įstatymas (13)					
Teisminės sistemos pagerinimas	Teisminės procedūros įstatymas (16)	Teisminės procedūros įstatymas (16)		Teisimų įstatymas (15,18,21)		Teisimų įstatymas (14, 19, 23, 25,27)	
Mirties bausmės uždraudimas			Baudžiamasis kodeksas (panaikinama mirties bausmė, 159, 201)				
Kultūrinis gyvenimas ir individo laisvės						Administracinių procedūrų įstatymas (5)	
Regioninių skirtumų mažinimas		Provincijos administracijos įstatymas (29)	Laisvų zonų įstatymas (1)				
Anti-diskriminacija kalbos, rasės, spalvos, lyties, politinės nuomonės, filosofinių įsitikinimų ir religijos pagrindais	Anti-terorizmo įstatymas (7, 8)		Užsienio kalbų mokymo įstatymas (37)			Anti-teroro įstatymas (15, 22, 32)	Anti-teroro įstatymas (33, 34) Užsienio kalbų mokymosi įstatymas (21, 4, 25)
Turkijos konstitucijos pataisos						Rinkimų įstatymas (25,26,31,33,36,38,42)	Nacionalinio saugumo tarybos įstatymas (54-63)
Įkalinimo sąlygos kalėjimuose	Baudžiamosios procedūros įstatymas (107, 128)						
Nacionalinio saugumo taryba							Nacionalinio saugumo tarybos įstatymas (54 – 63)

Šaltinis: „Political reforms in Turkey“, Republic of Turkey Ministry of Foreign Affairs Secretariat General For EU Affairs, Directorate for Political Affairs, February 2004, 4-17

6 lentelė: Politinės teisės ir pilietinės laisvės Turkijoje 2007 metais

Kriterijus	Indeksas	%
Politinės teisės	3 (iš 7)	57.2%
Pilietinės laisvės	3 (iš 7)	57.2%
Statusas	Sąlyginai laisva	
Sub-Kategorijos: Politinės teisės		
Rinkimų procesas	9 (iš 12)	75%
Politisinis pliuralizmas	12 (iš 16)	75%
Vyriausybės funkcionalumas	7 (iš 12)	58%
	VISO:	70%
Sub-Kategorijos: Pilietinės laisvės		
Žodžio ir tikėjimo laisvė	12 (iš 16)	75%
Asociacijų ir organizacinės teisės	7 (iš 12)	58%
Įstatymų normos	8 (iš 15)	53%
Asmeninė savivalda ir asmens teisė	10 (iš 15)	66%
	VISO:	61%

Šaltinis: Freedom House International

<<http://www.freedomhouse.org/template.cfm?page=22&year=2007&country=7291>> [žiūrėta 2008.05.02]

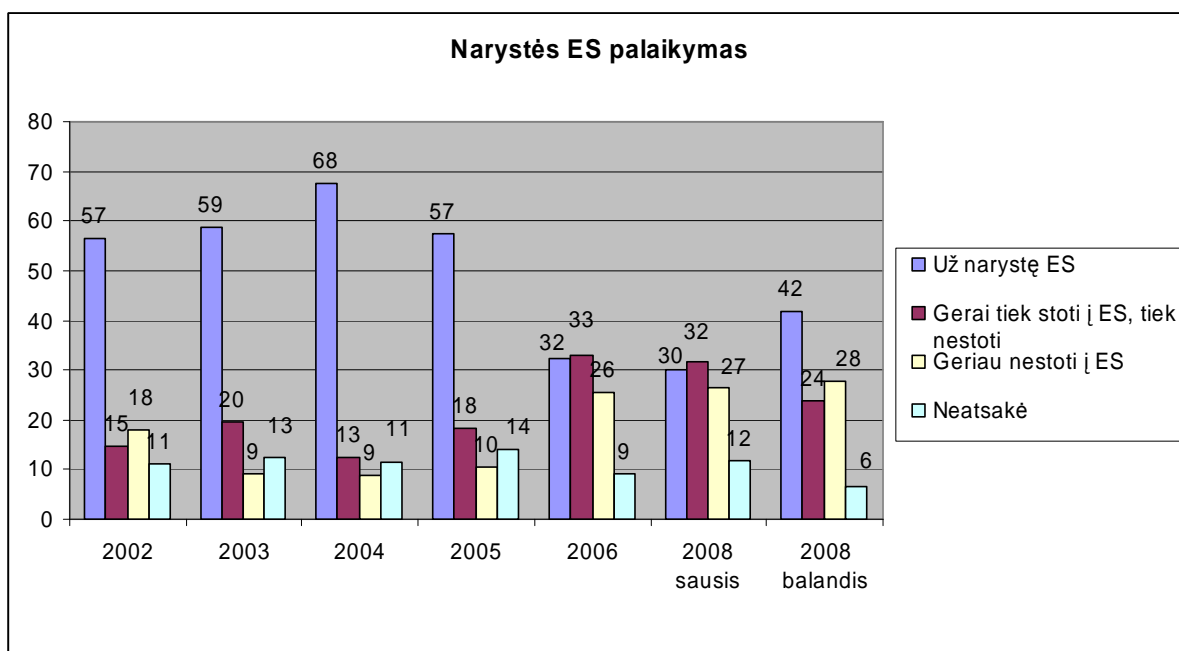
7 lentelė: Turkijos politinių teisių ir pilietinių laisvių dinamika 2001-2007

Metai	2001			2002			2003			2004			2005			2006			2007		
	PT	PL	Status	PT	PL	Status	PT	PL	Status	PT	PL	Status	PT	PL	Status	PT	PL	Status	PT	PL	Status
Turkija	4	5	SL	4	5	SL	3	4	SL	3	4	SL	3	3	SL	3	3	SL	3	3	SL

PT – politinės teisės, PL – pilietinės laisvės, SL – sąlyginai laisva.

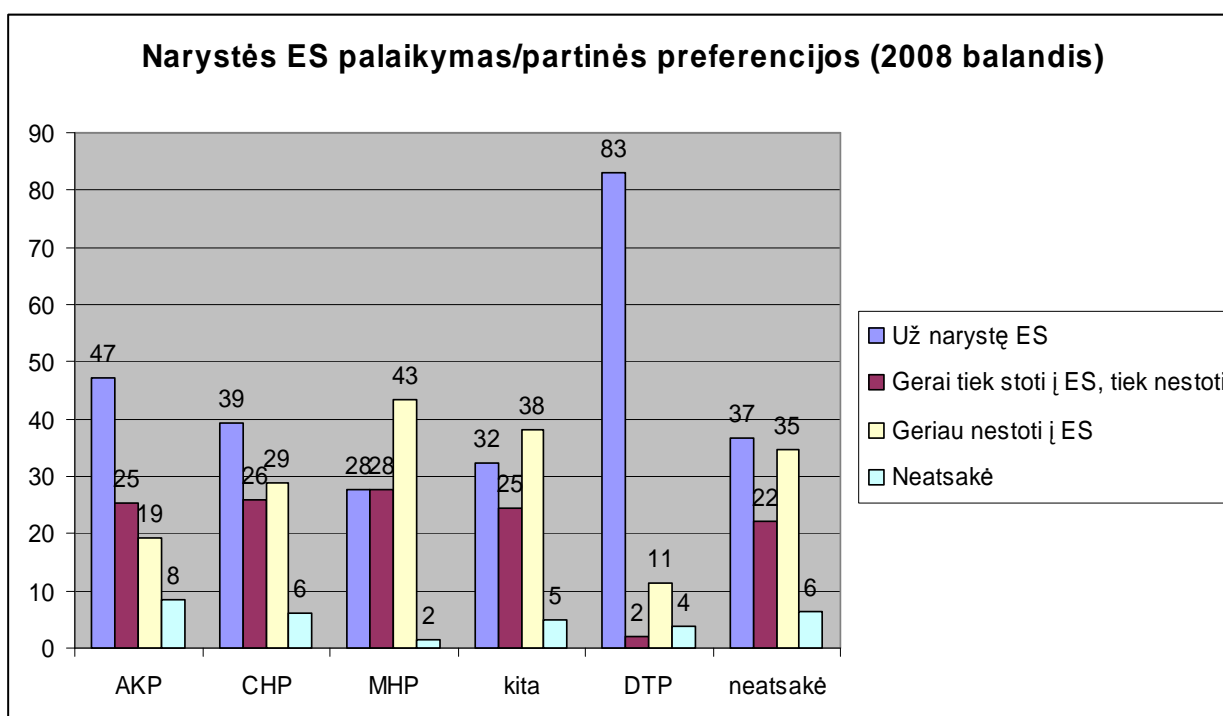
Šaltinis: Freedom House International < <http://www.freedomhouse.org/uploads/fiw/FIWAAllScores.xls> > [žiūrėta 2008.05.03]

1 diagrama: Narystės ES palaikymas 2002-2008 m.

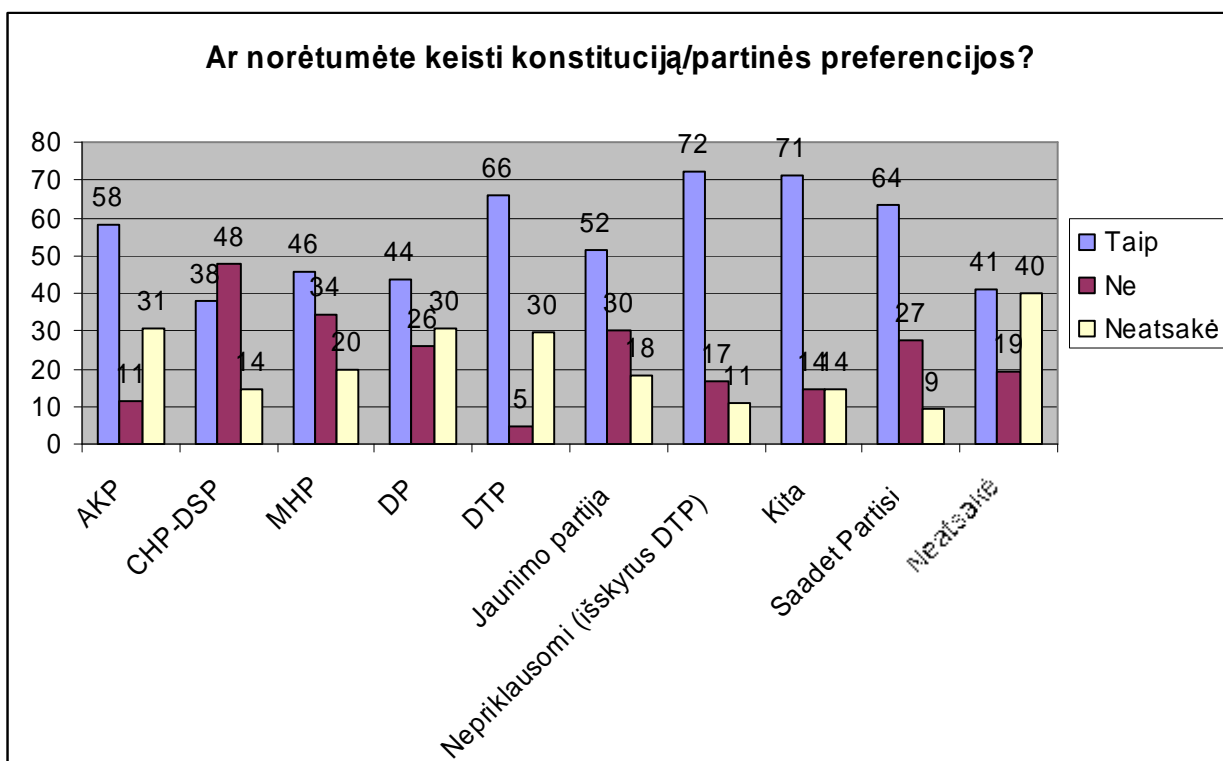
Šaltinis: „Avrupa Birliġi Üyeliġi“ A&G Arařtırma 2008 Nisan, 5,
http://www.agarastirma.com.tr/arastirmalar/ab_uyelik.pdf [žiūrėta 2008.05.04]

2 diagrama: Narystės ES palaikymas/rinkėjų partinės preferencijos (2008 balandis)

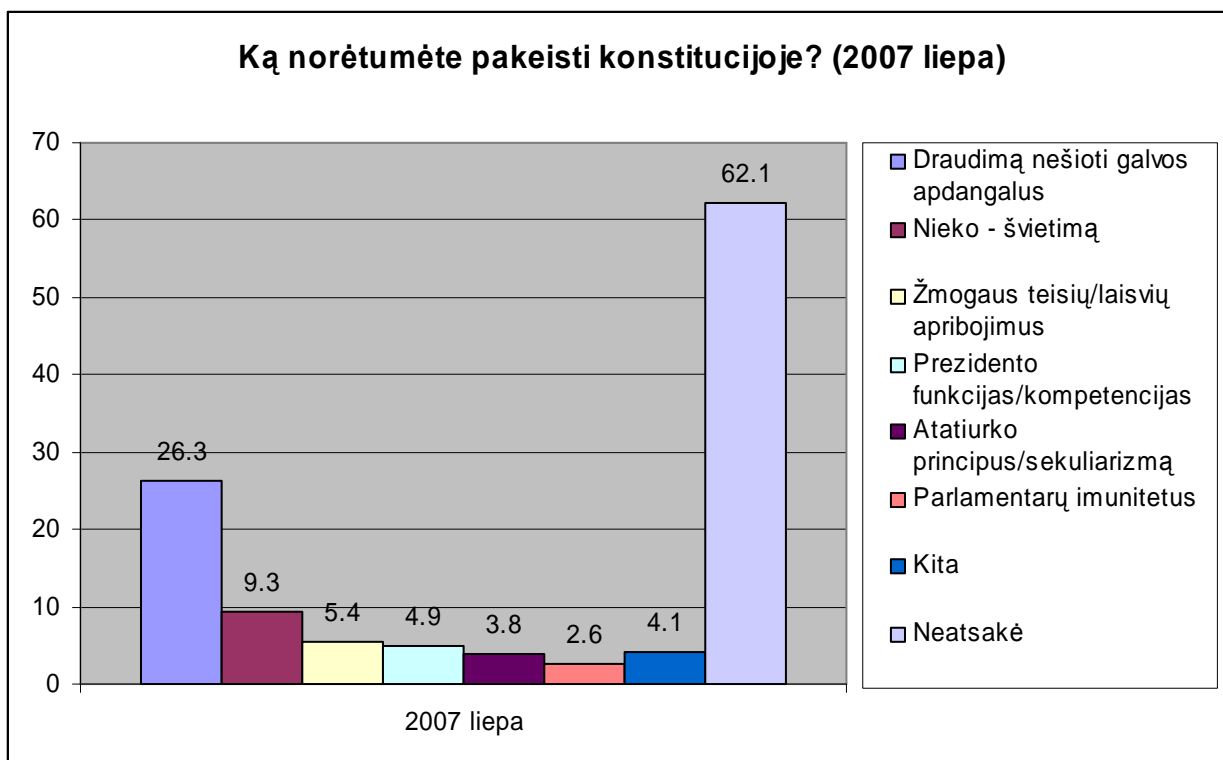
Šaltinis: „Avrupa Birliġi Üyeliġi“ A&G Arařtırma 2008 Nisan, 4,
http://www.agarastirma.com.tr/arastirmalar/ab_uyelik.pdf [žiūrėta 2008.05.04]

3 diagrama: Konstitucijos keitimas/rinkėjų partinės preferencijos (2007 liepa)

Šaltinis: „Anayasa Değişmeli mi?“ A&G Araştırma 2007 Eylül, 3,
http://www.agarastirma.com.tr/arastirmalar/anayasa_degismeli_mi.pdf [žiūrėta 2008.05.04]

4 diagrama: Ką norėtumėte pakeisti 1982 metų konstitucijoje? (2007 liepa)

Šaltinis: „Anayasa Değişmeli mi?“ A&G Araştırma 2007 Eylül, 2,
http://www.agarastirma.com.tr/arastirmalar/anayasa_degismeli_mi.pdf [žiūrėta 2008.05.04]

Literatūros sąrašas

1. 1921m. Turkijos Respublikos konstitucija, <<http://www.bilkent.edu.tr/~genckaya/1921C.html>> [žiūrėta 2008.04.28]
2. 1924m. Turkijos Respublikos Konstitucija, <<http://www.bilkent.edu.tr/~genckaya/1924constitution.pdf>> [žiūrėta 2008.04.28]
3. 1961m. Turkijos Respublikos konstitucija, <<http://www.anayasa.gen.tr/1961constitution-text.pdf>> [žiūrėta 2008.04.28]
4. 1983m. Turkijos Respublikos konstitucija, <<http://www.anayasa.gen.tr>> [žiūrėta 2007 m. gruodis 2 d.]
5. 2002 Regular Report on Turkey's Progress Towards Accession, Commission of the European Communities, Brussels, 9.10.2002, 17. <http://ec.europa.eu/enlargement/archives/pdf/key_documents/2002/tu_en.pdf> [žiūrėta 2008.05.01]
6. 2003 Regular Report on Turkey's Progress Towards Accession, Commission of the European Communities, Brussels, 2003, 131-133. <http://ec.europa.eu/enlargement/archives/pdf/key_documents/2003/rr_tk_final_en.pdf> [žiūrėta 2008.05.01]
7. 2004 Regular Report on Turkey's Progress Towards Accession, Commission of the European Communities, Brussels, 2003, 14-18. <http://ec.europa.eu/enlargement/archives/pdf/key_documents/2004/rr_tr_2004_en.pdf> [žiūrėta 2008.05.01]
8. 2005 Regular Report on Turkey's Progress Towards Accession, Commission of the European Communities, Brussels, 2003, 21-25. <http://ec.europa.eu/enlargement/archives/pdf/key_documents/2005/package/sec_1426_final_progress_report_tr_en.pdf> [žiūrėta 2008.05.01]
9. 2006 Regular Report on Turkey's Progress Towards Accession, Commission of the European Communities, Brussels, 2003, 5-24. <http://ec.europa.eu/enlargement/archives/pdf/key_documents/2006/package/sec_1426_final_progress_report_tr_en.pdf> [žiūrėta 2008.05.01]
10. 2007 Regular Report on Turkey's Progress Towards Accession, Commission of the European Communities, Brussels, 2007, 6. <http://ec.europa.eu/enlargement/pdf/key_documents/2007/nov/turkey_progress_reports_en.pdf> [žiūrėta 2008.05.02]
11. A&G Araştırma, <http://www.agarastirma.com.tr/arastirmalar/ab_uyelik.pdf> [žiūrėta 2008.05.04]
12. Aidinli, Arsel, Nibat Ali Ozcan ir Dogan Akyaz, „The Turkey's Military March towards Europe“, *Foreign Affairs*. 2006, 85.

13. Alker, Hayward R., „On Securitization Politics as Contexted Text and Talk“, *Journal of International Relations and Development*. 9, 2006, 72-73.
14. Altınay, Aye Gül, *The Myth of the Military-Nation: Militarism, Gender, and Education in Turkey*. New York: Palgrave MacMillan, 2004, 53-54.
15. Aradau, Claudia, „Beyond Good and Evil: Ethics and Securitization/Desecuritization Techniques“, *Rubikon: International Forum of Electronic Publications*, <<http://venus.ci.uw.edu.pl/Brubikon/forum/claudia2.htm>> [žiūrėta 2007 12 15].
16. Aradau, Claudia, „Security and the democratic scene: desecuritization and emancipation“, *Journal of International Relations and Development*. Vol 7, 2004, 392-393.
17. BBC, Excerpts of Turkish Army Statement, 2007 balandžio 28d, <<http://news.bbc.co.uk/2/hi/europe/6602775.stm>> [žiūrėta 2008.04.29]
18. Brumberg, Daniel, „Dissonant Politics in Iran and Indonesia“, *Political Science Quarterly*. 116, no. 3, 2001, 358.
19. Buzan, Barry, Ole Waever, Jaap de Wilde, *Security: a new framework for analysis*. Boulder and London: Lynne Rienner Publishers Inc., 1998, 24
20. Buzan, Barry, *Valstybės, žmonės ir baimė*. Vilnius: Eugrimas, 1997, 19.
21. C.A.S.E. Collective, „Critical Approaches to Security in Europe: A Networked Manifesto“, *Security Dialogue*. 37, 2006, 455. <<http://sdi.sagepub.com/cgi/content/abstract/37/4/443>> [žiūrėta 2008.04.05]
22. Cebeci, Münevver, „Democratization as desecuritization: the Case of Turkey“. Doktoro disertacija, Marmara University, 2007, 5.
23. Cizre, Ümit, „Demythologizing the National Security Concept: The Case of Turkey, *The Middle East Journal*. 57(2),2002, 216.
24. Cizre, Ümit, „Politics and Military in Turkey into the Twenty-first Century“, EUI Working Paper. 2000, 24.
25. Cizre, Ümit, Almanac Turkey: Security Sector and Democratic Oversight, DCAF-TESEV Series in Security Sector Studies Special Publication, 2006, p. 37.
26. Cizre, Ümit, Democratic Oversight and Reform of the Security Sector in Turkey, DCAF-TESEV Series in Security Sector Studies Special Publication, 2007, 47.
27. Connolly, William E., *Why I Am Not a Secularist*. Minneapolis: University of Minnesota Press. 1999, 22.
28. Council of Europe, Framework Convention For The Protection Of National Minorities, Strasbourg, November 1994, 1. <http://www.gov.am/enversion/staff_4/pdf/1konvencia_eng.pdf> [žiūrėta 2008.05.02]
29. Davison, Andrew, „Turkey, a „Secular“ State? The challenge of Description“, *South Atlantic Quarter*. 102, nos. 1-2 Spring - Summer 2003, 341.

30. Diez, Thomas, Stephan Stetter ir Mathias Albert, „The European Union and Border Conflicts: The Transformative Power of Integration“, *International Organization*. 2006, 563-593.
31. European Union, Kopenhagos kriterijai, ES plētra ir kaimynystēs politika, <http://europa.eu/abc/12lessons/lesson_3/index_lt.htm> [žiūrēta 2008.05.05]
32. Europos Komisija, „Komisijas Komunikātas“ 2005 m. plētros stratēģijas dokumentas, Briuselis, 2005, 31.
33. Freedman, Lawrence, „International Security: Changing Targets“, *Foreign Policy*. No. 110, Special Edition: Frontiers of Knowledge, Spring, 1998, 51.
34. Freedom House International, Turkey, 2007. <<http://www.freedomhouse.org/uploads/ccr/country-7291-8.pdf>> [žiūrēta 2008.05.03]
35. Gelot, Ludwig, „Religion Confronts Westphalian International Relations Theory“
Daktaro disertācija, 24 August 2006.
<<http://cadair.aber.ac.uk/dspace/bitstream/2160/405/2/gelotludwig%28ipm0060%29.pdf>
> [žiūrēta 2008.04.05]
36. Grabbe, Heather, “How does Europeanization Affect CEE Governance? Conditionality, Diffusion and Diversity”, *Journal of European Public Policy*. 8:6, 2001, 1031.
37. Harmonization law, 3 paketas, 11 straipsnis <<http://www.byegm.gov.tr/on-sayfa/uyum/uyum-ingilizce.htm>> [žiūrēta 2008.04.29]
38. Harmonization law, 3 paketas, 8 straipsnis, <<http://www.byegm.gov.tr/on-sayfa/uyum/uyum-ingilizce.htm>> [žiūrēta 2008.04.29]
39. Heper, Metin, „The Ottoman Legacy and Turkish Politics“, *Journal of International Affairs*. 54(1),2001, 66.
40. Heuchemer, Peter, „The Continuous Course Of Adaptations: Progress in reforms and negotiations“, *ZEI - EU-Turkey-Monitor*. vol 4, no.1, 2008, 2. <http://www.zei.de/download/zei_tur/ZEI_EU-Turkey-Monitor_vol4no1.pdf> [žiūrēta 2008.04.19]
41. Huysmans, Jef , „The Question of the Limit: Desecuritization and the Aesthetics of Horror in Political Realism“, *Millennium: Journal of International Studies*. 27(3), 1998, 576.
42. Huysmans, Jef, „Language and the Mobilisation of Security Expectations. The Normative Dilemma of Speaking and Writing Security“, Paper for the ECPR Joint Sessions, workshop Redefining Security, Mannheim, 1999, 5.
43. Hurd, Elizabeth Shakman, *The Politics of Secularism in International Relation*. Princeton University Press, 2007, 1.
44. International Helsinki Federation for Human Rights, „Human Rights Defenders in Turkey“. Vienna, 2006, 13.

45. Yavuz, Hakan, „Political Islam and the Welfare Party in Turkey“, *Comparative Politics*. 30, no. 1, 1997, 65.
46. Yücel, Gökhan, „New Dilemmas of Turkish National Security Politics: Old and New Security Concerns and National Development in the Post-1980 Era“. Paper prepared for presentation at the Fourth Kokkalis Graduate Student Workshop at JFK School of Government, Harvard University, 2002, 12. <<http://www.hks.harvard.edu/kokkalis/GSW4/YucelPAPER.PDF>> [žiūrėta 2008.04.17]
47. Janeliūnas, Tomas, „Saugumo studijos: grįžimas prie objektyvistinio analizės modelio“, *Politologija*. 2(34), 2004, 50-51.
48. Janeliūnas, Tomas, *Komunikacinis saugumas*. Vilniaus universiteto leidykla, 2007, 50.
49. Karakaya, Polat Rabia, „European Union as Desecuritizer: Securitization and Desecuritization of Turkey’s Kurdish Question“. 58th Political Studies Association Conference Democracy, Governance and Conflict: Dilemmas of Theory and Practice, Swansea University, 1-3 Aril 2008, 7.
50. Kardaş, Şaban, “Turkish Democracy at the Crossroads”, Reflection Cafe.Net, 2008. <<http://www.reflectioncafe.net/2008/04/turkish-democracy-at-crossroads.html>> [žiūrėta 2008.04.28]
51. Kili, Suna, *Türk Anayasa Metinleri, 1924 Tarih ve 491 Sayılı Teskilati Esasiye Kanununun Bazı Hukuklarının Kaldırılması ve Bazı Hukukların Degistirilmesi Hakkında Gecici Kanun K. Ta.12.6.1960*. <<http://www.anayasa.gen.tr/1961ay.htm>> [žiūrėta 2008.04.19]
52. Knudsen, Are, „Political Islam in the Middle East“, CMI Reports, 2003, 9. <<http://www.cmi.no/publications/file/?1548=political-islam-in-the-middle-east>> [žiūrėta 2008.04.06]
53. Kösebalaban, Hasan, „The AK Party Closure Case: Domestic Situation and International Reactions“, SETA, Policy Brief, No10., April 2008, 2. <http://www.setav.org/document/Policy_Brief_No_10_Hasan_Kosebalaban.pdf> [žiūrėta 2008.05.02]
54. Larrabee, Stephen F. ir Ian O.Lesser, *Turkish Foreign Policy in an Age of Uncertainty*. Santa Monica, Arlington and Pittsburgh: RAND, 2002, 26. <http://www.rand.org/pubs/monograph_reports/MR1612/MR1612.ch2.pdf> [žiūrėta 2008.04.28]
55. Laustsen, Carsten Bagge ir Ole Wæver, „In defence of Religion: Sacred referent Objects for Securitization“, *Millennium - Journal of International Studies*. Vol. 29, 2000, 719. <<http://mil.sagepub.com/cgi/reprint/29/3/705.pdf>> [žiūrėta 2008.04.12]
56. Maniokas, Klaudijus, „Europeizacijos Sąvoka Ir Jos Vieta Europos Integracijos Teorijose“, *Politologija*. 4(28), 2002, 2. <<http://www.cceol.com/asp/getdocument.aspx?logid=5&id=7FF1F7CE-39EA-47C2-82A4 ED2175F09B4A>> [žiūrėta 2008.04.05]
57. Miniotaitė, Gražina, „Tapatybės paieškos šiuolaikinėje Lietuvos užsienio politikoje: tarp Šiaurės ir Rytų dimensijų“, Gediminas Vitkus (sud.) *Lietuvos metinė strateginė apžvalga 2004*. Generolo Jono Žemaičio Lietuvos karo akademija, 2005, 84.

58. Naujokaitytė, Rusnė, „Turkijos geopolitinio kodo pokyčiai po Šaltojo karo“, bakalauro darbas, Vytauto Didžiojo universitetas, 2006, 58-59.
59. Obydenkova, Anastassia, „Democratization, Europeanization and Regionalization beyond the European Union: Search for Empirical Evidence“, *The Journal of Middle East Asia*. vol. 5, 2002, 12-13.
60. Özcan, Gencer, “The Military and the Making of Foreign Policy in Turkey”, Barry Rublin ir Kemal Kirişçi (sud.) *Turkey in the World Politics – an Emerging Multiregional Power*. Istanbul: Bogacici University Press, 2004, 23-24
61. Redefining Turkishness (editorial), *The Washington Times*, 2008.04.11, <<http://www.washingtontimes.com/article/20080411/EDITORIAL/527557168/1013>> [žiūrėta 2008.04.13]
62. Repucci, Sarah, „Countries at the Crossroads: Turkey“, Country report 2007, 2. <<http://www.freedomhouse.org/uploads/ccr/country-7291-8.pdf>> [žiūrėta 2008.05.03]
63. Rubin, Michael, „Green Money and Islamist Politics in Turkey“, *Middle East Quarterly*. Winter. 2005, 11-13.
64. Rumelili, Bahar, „Civil Society and the Europeanization of Greek-Turkish Cooperation“, *South European Society and Politics*. 2005, 10.
65. Said, Edward W. , *Orientalizmas*. Vilnius: Apostrofa, 2006, 15.
66. Saran, Ulvi, „Do Turkey Civil Society Organizations accurately represent the public?“, *Today's Zaman*. 2008.04.15. <<http://www.todayszaman.com/tz-web/detaylar.do?load=dTetay&link=138546>> [žiūrėta 2008.05.16]
67. Sheikh, Mona Kanwal ir Ole Waever, „Lines in Water and Sand: Comparative Secularism as Analytical Tool for Conflict Containment“ Prepared for the March 2005 International Studies Association Convention in Hawaii, USA, 2005, 6. <http://www.ipri.pt/eventos/pdf/Paper_Waever.pdf> [žiūrėta 2008. 04. 12]
68. Smith, Anna Marie, *Laclau and Mouffe: The Radical Democratic Imaginary*. London: Routledge, 164-169 <<http://ezproxy.utu.fi:2191/lib/uniturku/Top?channelName=uniturku&cpage=1&docID=10070484&f00=text&frm=smp.x&hitsPerPage=20&layout=document&p00=laclau&sortBy=score&sortOrder=desc>> [žiūrėta 2008.05.03]
69. Tankan, Pinar, „Turkey EU Relations In The Post Helsinki Phase and The EU Harmonisation Laws Adopted By the Turkish Grand National Assembly In August 2002“. SEI Working Paper No 55, 2002, 8-12. <<http://www.sussex.ac.uk/sei/documents/wp55.pdf>> [žiūrėta 2008.04.29]
70. Tarptautinių procesų analitinė apžvalga 2007 m. liepos 28 d. – 2007 m. rugpjūčio 27 d, Strateginių Studijų Centras, Nr. 8 (18), 2007, 9 < http://www.ssc-lietuva.lt/picture/upload/ssc%20tpa%20nr.%208%20_18_.pdf> [žiūrėta 2008.05.06].
71. Taureck, Rita, „Securitisation Theory and Securitization Studies“, *Journal of International Relations and Development*. 9, 2006, 57.

72. Thomas, Scott M., *The Global Resurgence of Religion and the Transformation of International relations: The Struggle for the Soul of the Twenty-First Century*. New York: Palgrave Macmillan, 2005, 33.
73. Turkijos Respublikos Nacionalinio Saugumo tarybos tinklapis, Dažniausiai užduodami klausimai, <<http://www.mgk.gov.tr/Turkce/sss.html>> [žiūrėta 2008.04.13]
74. Turkish National Program for the Adoption of Acquis, 2001, 5 <http://ec.europa.eu/enlargement/pdf/turkey/npsa_full_en.pdf> [žiūrėta 2008.04.30]
75. Turkish prosecutor's case is a guidebook to secularist fears, *PR - Inside*. <<http://www.pr-inside.com/turkish-prosecutor-s-case-is-a-guidebook-r513651.htm>> [žiūrėta 2008.04.12]
76. Waever, Ole, „Securitization and desecuritization“, (sud.) Ronny Lipschutz, *On Security*. New York: Columbia University Press, 1995.
77. Waever, Ole „The EU as a Security Actor: Reflections from Pessimistic Constructivist on Post-sovereign Security Orders“ (red.) Morten Kelstrup ir Michael C. Williams, *International Relations Theory and the Politics of European Integration: Power, Security and Community*. London: Routledge, 2000, 254-255.
78. Wilkinson, Claire, „The Copenhagen School on Tour to Kyrgyzstan: Is Securitisation Theory Useable Outside Europe?“, *Security Dialogue*. Vol 38, no 1, March, 2007, 6. <<http://sdi.sagepub.com/cgi/content/abstract/38/1/5>> [Žiūrėta 2008 02 12].
79. Williams, Michael C., “The institutions of security. Elements of a theory of security organizations”, *Cooperation and Conflict*. 32, no. 3, 1997, 512

Summary

The master thesis under name „The Changes of Turkish Political System According Copenhagen School: Towards „Pro-islamistic“ Democracy? presents analysis of the security policy in Turkey and its change. It's been a long time that Turkey is a country which belongs to the Western security system, but its main aim – to join the European Union (EU) is still not completed. Trying hard to accomplish all the requirements which are called the Copenhagen Criteria, Turkey started a huge process of democratic reforms. This thesis states that EU was that factor which impacted Turkey's security policy desecuritization process through its Europeanization. This process started Turkey's democratization, which was quiet undemocratic earlier, because of strict security policy and harsh civil-military relations. The Europeanization affected desecuritization process, because there were many changes done to the Turkish laws, which allowed freeing the individual freedoms and civil rights. The proceeding democratization allowed to strengthen the organizations and parties with religious background, which were earlier restricted because of strict secularist policy, which saw religion (Islam) as a major threat to the Mustafa Kemal Atatürk's founding principles of Kemalism. These processes testify countries re-islamization, which is seen as very negative by half of the society, although another half is very happy about resurging religion. This means that in nowadays Turkey we see a deep fracture in the identity of the elites and society.

The main object of this master thesis is the changes of Turkish political system looking through the security policy change prism. The problem is whether Turkey's re-islamisation leads it to the loss of its so guarded specific democracy. The main target is to describe Turkey's democratization and re-islamization process. The goals to accomplish the main target are these:

- To present the Copenhagen security school's securitization/desecuritization analytical model;
- Analyse Turkish security structure using Copenhagen school theoretical analysis model investigating the referents, security actors, threats and their change because of Europeanization impact;
- Describe the democratization process in Turkey;
- Outline the religion reflection in international relations theory;
- Describe current identity crisis in Turkey's domestic policy, which was caused by emerging religion factor.

The main hypothesis is to verify the relations between Europeanization, desecuritization, democratization and re-islamisation in Turkey. The hypothesis was verified stating that there are relations between Europeanization, which caused desecuritization and this led to the consolidation of democracy. The deepening democratization opened a niche for the resurgence

of political Islam. The answer to main problem was actually not found. We can still not say whether the re-islamisation of Turkey means the loss of democracy, because the process is currently in action and the main happening – the closure/non-closure of the ruling AKP party will show where does this country go. The three scenarios are presented in the findings, which say that AKP party closure trial will impact the domestic and foreign policies of Turkey. According these scenarios, the best for Turkey would be that the AKP party wouldn't have been closed and would proceed the democratic reforms further, leaving Islamic laws aside, this would open the country doors to their old dreamed target – the EU and Turkey would become a really specific liberal pro-islamic democracy with the Muslim majority in European Union.